

Tytti Härkönen

SATEENKAAREN TUOLLA PUOLEN

Holistinen tulkinta kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten asemasta

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Nuorisotyön ja nuorisotutkimuksen
pro gradu -tutkielma
Helmikuu 2020

TIIVISTELMÄ

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

HÄRKÖNEN, TYTTI: SATEENKAAREN TUOLLA PUOLEN – Holistinen tulkinta kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten asemasta

Pro gradu -tutkielma, 95 sivua, 4 liitettä

Nuorisotyö ja nuorisotutkimus

Ohjaaja: Päivi Honkatukia

Helmikuu 2020

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Ilmiötä lähestytään analysoimalla kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien sateenkaari-ihmisten kanssa työskentelevien ammattilaisten haastatteluja, sekä hyödyntämällä tutkijan henkilökohtaisten kokemusten ja havaintojen autoetnografista retrospektiivistä tulkintaa. Tutkimuksen metodologia pohjaa konstruktivistiseen tutkimusotteeseen. Se perustuu ajatukseen, että ihminen rakentaa tietoa omien kokemustensa ja käymiensä keskustelujen kautta. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, minkälaisia näkemyksiä kehitysvammaisten sateenkaarivähemmistöjen parissa työtä tekeville ammattilaisilla on liittyen kehitysvammaisten seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuolen kokemukseen ja sen ilmaisuun, mitä erilaiset kehitysvammaisten seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteetteihin liittyvät narratiivit kertovat kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden yhteiskunnallisesta asemasta.

Aineisto koostuu yhdeksästä ammattilaisen haastattelusta. Aineistonkeruumenetelmänä käytettiin pääasiassa puhelimitse toteutettuja yksilöhaastatteluja. Yksi haastattelu tehtiin kasvokkain ja yksi Skype-yhteyden välityksellä. Tutkimusaineiston analyysi suoritettiin teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin. Aineiston tulkintakehikkona käytettiin Lauri Rauhalan (1983) holistista ihmiskäsitystä, joka jakaa ihmisen ontologisen olemassaolon kolmeen tasoon: 1) *tajunnallisuuteen* 2) *kehollisuuteen* ja 3) *situationaalisuuteen*.

Tutkimuksessa tehdyt havainnot tuovat selkeästi esille tajunnallisten sekä situationaalisten olemismuotojen painotuksen kehitysvammaisten sateenkaarivähemmistöjen kanssa työtä tekevien kertomuksissa. Tajunnallisuutta kuvailevat narratiivit painottavat kehitysvammaisten sateenkaarivähemmistöjen ja heidän kanssaan työskentelevien ammattihenkilöiden seksuaaliterveyskasvatuksen merkitystä ja tarvetta osana vähemmistöjen aseman kehitystä. Situationaalisuus olemismuotona on näkyvissä yhteisöjen ja yhteiskunnan tuottamien normatiivisten käsitysten vaikutuksessa kehitysvammaisten sateenkaari-ihmisten elämään. Kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteeseen liittyvät ilmiöt muokkaavat, niin sateenkaari-ihmisten asemaa, kokemuksia ja käyttäytymistä, kuin heitä ympäröivien ihmistenkin asenteita, kokemuksia ja toimintaa.

Asiasanat: autoetnografia, holismi, intersektionaalisuus, kehitysvammaisuus, seksuaalinen identiteetti, seksuaalisuus, seksuaalivähemmistöt, sosiaalinen konstruktionismi, konstruktivismi, sukupuoli, sukupuolivähemmistöt

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	1
2	YHTEISKUNNALLISEN ELÄMÄN EHDOT	4
2.1	Kehitysvammaisuus osana yksilön identiteettiä	4
2.2	Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus	6
2.3	Laki ja kansainväliset sopimukset yksilön oikeuksien turvana	7
2.3.1	Ihmis- ja perusoikeudet	8
2.3.2	Laki kehitysvammaisten erityishuollosta ja YK:n yleissopimus	10
2.3.3	Seksuaalioikeudet	12
2.4	Tutkittu sateenkaarinuoriso, vaiettu marginaali	14
3	TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS	22
3.1	Intersektionaalinen ymmärtäminen ja moniperusteinen syrjintä	22
3.2	Ontologisen ratkaisun kautta holistisemmän tutkimuksen jäljillä	24
3.3	Näkökulmana Lauri Rauhalan holistinen ihmiskäsitys	24
3.3.1	Tajunnallisuus eli psyykkis-henkinen olemassaolo	25
3.3.2	Kehollisuus orgaanisena tapahtumana	27
3.3.3	Situationaalisuus eli olemassaolomme suhde todellisuuteen	28
3.4	Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	30
4	METODOLOGISET RATKAISUT, AINEISTO JA ANALYYSI	30
4.1	Konstruktivismi autoetnografisen tutkimusotteen lähtökohtana	30
4.2	Haastateltavana ihmistyön ammattilaiset	34
4.3	Haastatteluprosessi ja tutkimuseettiset ratkaisut	35
4.4	Pohdintaa tutkimuksen luotettavuudesta	41
4.5	Analyysiprosessin kuvaus	43
5	TUTKIMUSHAVAINNOT	45
5.1	Tajunnallisuus tiedon ja tunteiden tulkkina	46
5.1.1	Tietoa kansalle, joka pimeydessä vaeltaa	46
5.1.2	Ammattilaisiahan tässä kaikki ollaan	53
5.1.3	Ennen oli ennen ja nyt on nyt	56
5.2	Kehollinen, mutta kenen ehdoilla?	58
5.2.1	Tullaan sinuiksi	58
5.2.2	Osa persoonaa, osa erityisyyttä	59

5.2.3	Toiseuttavat normit taipuvat, vaan eivät vielä taitu	62
5.3	Situatioonsa sidotut.....	66
5.3.1	Älä oletta!.....	66
5.3.2	Tie helvettiin on kivetty hyvillä aikomuksilla	68
5.3.3	Portinvartijat	71
5.3.4	Ainakin neljän tien risteys	73
5.3.5	Valoa tunnelin päässä	77
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	78
6.1	Keskeiset tutkimushavainnot	78
6.1.1	Aivan kuin kaikki muutkin	79
6.1.2	Osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa	80
6.1.3	Saanko olla kokonainen?	84
6.2	Jatkotutkimusajatuksia.....	85
6.3	Lopuksi	86
	LÄHDELUETTELO	87

KUVIOT

- 1 Seksuaalioikeudet (Ilmonen & Korhonen 2015). s. 13.
- 2 Analyysiprosessin päävaiheet. s. 42.

LIITTEET

- 1 Ensimmäisen tutkimussuunnitelman mukainen haastattelukutsu
- 2 Informaatio-, tunnistetieto- ja suostumuslomake
- 3 Teemakysymysrunko
- 4 Kuvakaappaus uudesta rekrytointi-ilmoituksesta sosiaalisessa mediassa

1 JOHDANTO

Istun suuren auditorion lähes takimmaisella penkkirivillä. Seksuaaliterapeutti puhuu kehitysvamma-alan ammattilaisille yhdessä alan merkittävimmistä seminaareista. Henkilö edessäni kysyy luennoitsijalta, kuinka suhtautua sukupuolineutraaliin lähestymistapaan asiakastyössä. Luennoitsija kertoo lähtevänsä aina siitä, että on vain tyttöjä ja poikia, piste. Edessäni rivi kehitysvammaisuuden ammattilaisia nyökyttelee tyytyväisenä vaihdellen kannustavia hymyjä ja katseita. Minäkin katselen hölmistyneenä ympärilleni. Mitä ihmettä juuri tapahtui? (Havaintopäiväkirja 2016.)

Motiivini tämän tutkimuksen tekemiseen juontavat omiin kokemuksiini ja huomioihini kehitysvammaisten nuorten ja nuorten aikuisten parissa kehitysvamma-alalla. Olen kiinnostunut, ovatko omat kokemukseni yksittäisiä vai onko havaintojen takana laajempi yhteiskunnallinen ilmiö. Aloittaessani opinnot Tampereen yliopistossa syksyllä 2017 ryhdyin hahmottelemaan pro gradu -tutkielman tutkimussuunnitelmaa, jossa tavoitteenani oli haastatella kehitysvammaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia nuoria ja nuoria aikuisia. Tutustuessani aiheeseen tarkemmin törmäsin internetissä vuonna 2014 kehitysvammaisille seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille suunnatun *Sateenkaari-seksuaalisuus* -teemakurssin tuottamaan julkilausumaan *Kohdelkaa meitä ihmisinä!* Kehitysvammaisten tukiliitto ry:n toteuttaman *MAHTI*-hankkeen aikana järjestetyllä kurssilla kehitysvammaiset henkilöt koostivat omia ajatuksiaan ja kokemuksiaan yhden sivun mittaiseen dokumenttiin. Teemakurssilaisten tuottama dokumentti osoittaa, että kurssilaisilla on ollut monia kielteisiä kokemuksia yhteiskunnan asenteista ei-hetero- ja sukupuolinormatiivisten identiteettien myötä. Julkilausuman muotoilut lähettävät vahvan viestin aiheen tutkimisen tärkeydestä:

”Meillä on tunteet. Me tiedämme, ketä rakastamme, koemme olevamme miehiä, naisia tai jotain muuta.”

”Vanhempien ja työntekijöiden puuttuminen aikuisten ihmisten rakkaussuhteisiin on väärin. Neuvominen ja tukeminen ovat hyvästä.”
(Kehitysvammaisten tukiliitto ry. 2014.)

Maaliskuussa 2018 ryhdyin etsimään haastateltavia. Puoli vuotta myöhemmin jouduin myöntämään, että suunnitelmani oli epäonnistunut: en tavoittanut ainuttakaan nuorta tai nuorta aikuista, joka olisi ollut kiinnostunut antamaan haastattelua haastattelukutsussa (liite 1) asettamaani takarajaan 1.9.2018 mennessä. Vaikka hakuni oli herättänyt kiinnostusta ja

keskustelua kehitysvammayhteisössä, sain sähköpostiini ainoastaan yhden viestin koko puolen vuoden aikana. Viesti saapui suuresta kaupunkiorganisaatiosta, jossa pyydettiin ”todisteita” tutkimukseni uskottavuuden ja luotettavuuden lisäämiseksi, jotta he voisivat levittää haastattelukutsua omassa organisaatiossaan.

Tiedän haastattelukutsun levinneen laajalti muun muassa sosiaalisessa mediassa sekä suorina sähköposteina eri kehitysvamma-alan organisaatioissa, jossa tulostettava kutsu oli saanut paikkansa ilmoitustauluilla ja postituslistoilla. Haastattelukutsuni pääsi mukaan Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n julkaiseman Leija-lehden sähköiseen uutiskirjeeseen. Leija-lehti on selkokieline aikakauslehti kehitysvammaisille nuorille ja aikuisille. (Kehitysvammaisten Tukiliitto ry. 2018.) Sain paljon positiivista palautetta kehitysvamma- ja seksuaaliterveysalan toimijoilta. Tiedän sosiaalisessa mediassa, kuten Twitterissä ja Facebookissa, käydyn keskustelua aiheen tutkimuksellisesta tarpeesta.

Elokuun 31. päivä 2018 keskustelin opinnäytetyöohjaajani professori Päivi Honkatukian kanssa kohtaamistani ongelmista. Avasin myös ajatuksiani uusista suunnitelmistani¹ tutkimusprosessin eteenpäin viemiseksi. Kerroin siirtyväni haastattelemaan kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kanssa työskenteleviä ihmistyön ammattilaisia. Selvittäisin sitä kautta kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien sateenkaari-ihmisten asemaa Suomessa. Elokuinen keskustelu professori Honkatukian kanssa vahvisti uskoani valitsemaani aiheeseen ensimmäisen aineistonkeruun epäonnistumisesta huolimatta. Aiheen yhteiskunnallisen merkittävyyden kannalta itselläni oli ja on edelleen näkemys siitä, että on tärkeää pyrkiä havainnoimaan, kuulemaan ja sanoittamaan erilaisten yhteiskunnan marginaalissa elävien ryhmien kokemuksia yhteisöissä ja yhteiskunnassa, jossa me kaikki elämme.

Tämä pro gradu -tutkimus perustuu uudelleen hahmoteltuun tutkimusideaan, jonka kautta pyrin paikkaamaan tekemäni virheet alkuperäisen tutkimussuunnitelman läpiviemisessä. Epäonnistumisella viitataan prosessiin, jossa valitsemani aiheen paradoksaalisuus ja kompleksisuus realisoituvat aineistonhankinnan epäonnistumisena kentän innostuneesta

¹ Koska olin tiedostanut valitsemani aiheen haastavuuden ja sensitiivisyyden jo pro gradu -prosessin alkuvaiheessa, olin hahmotellut valmiiksi vaihtoehdoisen näkökulman, johon siirtyä mahdollisten ongelmien ilmetessä.

vastaanotosta huolimatta. Kokemuksen myötä ymmärsin, kuinka minun olisi muutettava näkökulmaani tutkiakseni kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden asemaa.

Alkuperäisessä muodossaan tutkimukseni olisi voinut tuottaa hyödyllistä tietoa kehitysvammaisille, kehitysvammatyössä ja seksuaaliterveysalalla toimiville ammattihenkilöille, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville henkilöille, vapaaehtoistyössä toimiville sekä vammaisten lähi-ihmisille. Lähi-ihmisillä viitataan vammaisen verkostoon kuuluviin perheenjäseniin, palkattuihin työntekijöihin esimerkiksi päiväkeskuksissa ja ryhmäkodeissa sekä henkilökohtaisiin vapaa-ajan avustajiin (von Tetzchner & Martinsen, 1999, 18). Tutkimus olisi voinut tehdä näkyväksi yhteiskunnan rakenteita ja asenteita kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen itsensä kertomana.

Näkemykseni on, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat kehitysvammaiset on aika kohdata oman elämänsä subjekteina ja heitä olisi kuultava. Tästä vakaasta uskosta huolimatta henkilökohtaiset kokemukseni aihepiirin tutkimuksen parissa osoittavat, että joskus tutkimuksen on lähdettävä marginaalia ympäröivistä rakenteista. Nyt painopiste on kehitysvammaisia henkilöitä ympäröivässä todellisuudessa ja tämän todellisuuden reflektomisessa. Koska tutkimukseni resonoi, niin kehitysvammatyön kokemukseni kuin monivaiheisen pro gradu -tutkielmaproessin aikana keräämieni henkilökohtaisten kokemusten ja havaintojen kanssa, on tutkimukseni yhtenä elementtinä autoetnografinen näkökulma. Tämä tarkoittaa sitä, että keräämäni haastatteluaineiston lisäksi hyödynnän omien kokemuksieni ja toimintani retrospektiivistä tulkintaa. Tältä osin aineistonani ovat koko pro gradu -prosessin ajan kirjoittamani havaintopäiväkirjamerkinnot sekä henkilökohtainen työkokemukseni kehitysvamma-alalta.

Luvussa kaksi esittelen tutkimuksen keskeiset käsitteet ja tutustun aiheesta aiemmin tehtyyn tutkimukseen. Luvussa kolme avaan tutkittavan ilmiön intersektionaalisia näkökulmia sekä tutkimuksen teoriaohjaavana elementtinä käyttämäni filosofian tohtori ja psykologi Lauri Rauhalan (1983) holistisen ihmiskäsityksen teoreettisia periaatteita sekä perusteita sille, miksi olen valinnut holistisen ihmiskäsityksen jäsentämään sekä ohjaamaan tutkimukseni metodologiaa. Perustelen myös tutkielmani tutkimuksellisen tehtävän ja tavoitteet sekä esittelen keskeiset tutkimuskysymykset. Luvussa neljä avaan valitsemani autoetnografisen

tutkimusotteen sisällä tekemiäni metodologisia valintoja sosiaalisen konstruktionismin ja konstruktivismin rajapinnoilla. Tässä luvussa esittelen myös haastattelemani ihmistyön ammattilaiset, kuvailen haastatteluprosessin sekä keräämäni aineiston ja analyysiprosessin. Lisäksi otan kantaa tutkimuseettisiin kysymyksiin, perustelen tekemiäni tutkimuksellisia ja eettisiä ratkaisuja, sekä pohdin tutkimuksen luotettavuutta. Luvussa viisi käyn läpi tutkimushavaintoni, minkä jälkeen johtopäätösluvussa syvennyn tarkemmin tutkimuksen keskeisiin tuloksiin sekä pohdin relevantteja jatkotutkimusajatuksia laajemman kuvan saavuttamiseksi nyt tutkitusta ilmiöstä.

2 YHTEISKUNNALLISEN ELÄMÄN EHDOT

2.1 Kehitysvammaisuus osana yksilön identiteettiä

Viitataan tässä tutkimuksessa käyttämälläni käsitteellä ”kehitysvammainen” henkilöön, jonka kehitys ja/tai henkinen toiminta on häiriintynyt tai estynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden tai vamman seurauksena, rajoittaen pysyvästi henkilön psyykkistä tai fyysistä suorituskkyä. Määritelmän lähtökohtana on laki kehitysvammaisten erityishuollosta. (Finlex (1977/519.) Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen (2012, 64) julkaisema tautiluokitus ICD-10 kuvaa kehitysvammaisuutta tilana, jolloin kehityksen viivästyminen sekä pitkittyminen elämän eri osa-alueilla, niin biologisesti, psyykkisesti kuin sosiaalisesti ovat osa henkilön olemassaoloa ja persoonaa. Terminä kehitysvammainen on kirjallisuudessa, tieteellisissä julkaisuissa sekä ammatti- ja puhekielessä käyttöön vakiintunut käsite. Usein myös kehitysvammaiset henkilöt itse puhuvat itsestään kehitysvammaisina ja kokevat kehitysvammaisuuden olevan vahvasti osa heidän identiteettiään (mm. Me Itse yhdistyksen -esite 2018; Puranen 2016a). Tavoitteenani ei ole kategorisoida edellä kuvattujen määritelmien sisään asettuvia ihmisryhmiä, vaan tuoda näkyville kehitysvammaisuudesta johtuvien ominaisuuksien vaikutuksia ihmisten elämään seksuaali- ja sukupuolivähemmistö kontekstissa.

Veronika Honkasalo (2011, 25–26) on nostanut monikulttuurisuuden kontekstissa esille käsitteitä, joita usein pidetään itsestään selvinä ja ylhäältä annettuina kategorioina, jolloin niiden käyttäminen voi vahvistaa jo olemassa olevia valtasuhteita ja erontekoja. Honkasalon esittämä kritiikki on relevantti myös tämän tutkimuksen sisällä tehtyjen käsitteellisten ja metodologisten valintojen yhteydessä. Tiedostan käyttämiini käsitteisiin liittyvät sosiaaliset ja eettiset jännitteet, mutta käyttämällä käsitteitä, joka ovat vahvasti osa henkilön elämää ja persoonaa, korostan henkilöiden asemaa ja toimijuutta tarkastelemani ilmiön sisällä suhteessa vammattomiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin. En käytä kehitysvammaisuutta ableistisena eli toiseutta korostava käsitteenä, vaan nostan sen myötä esille nousevaa kehitysvammaisuuteen liittyvää toimijuutta niin henkilökohtaisella, kuin yhteiskunnallisellakin tasolla sekä sen vaikutuksia yksilön elämään eri yhteisöissä. Ableismin käsitteellä viitataan ajattelutapaan, jossa vammaisuus nähdään huonompana kuin vammattomuus ja ominaisuutena, jota täytyy välttää (Vaahtera 2012, 42). Ableistinen näkemys ihmisyydestä korostaa yhteiskunnan normatiivisia käsityksiä kehosta, mielestä ja kyvykkyydestä, jonka myötä vammattomuutta pidetään normaalina ja vammaisia ulkopuolisina (Bê 2012, 373).

Vaikka nostan esille kehitysvammaisuuden käsitteeseen liittyvän problematiikan, viitataan samalla myös vähemmistön, marginaalin ja haavoittuvuuden käsitteisiin, joiden kautta voidaan tulkita henkilön kuuluvan yhteiskunnan normatiivisista odotuksista poikkeavaan yhtenäiseen ulkoryhmään (Alanko 2014, 7). Käsitteiden käyttöä perustelen sillä, että niiden avulla voin tavoittaa tarkemmin suunnattua tietoa kehitysvammaisten vähemmistö ja/tai marginaalisesta asemasta. Kiinnittämällä erityistä huomiota kehitysvammaisten sateenkaarivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden vähemmistöasemien päällekkäisyyteen sekä sisäiseen moninaisuuteen, kuten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt vs. heteronormatiivisiin ja/tai sukupuolinormatiivisiin ryhmiin kuuluvat kehitysvammaiset (Alanko 2014, 7; Honkasalo & Salo 2014, 144). Haavoittuvuus on käsitteenä kompleksinen, koska sen herättämä yleinen ajatus on, että haavoittuvaan asemaan määritelty ihmisryhmä ei voi samanaikaisesti olla haavoittuva ja autonominen toimija. Samalla haavoittuvuuden käsite yhdistetään usein paternalistisiin pakkokeinoihin haavoittuvien henkilöiden suojelemiseksi. (Gilsonin 2014; Mackenzie 2013, 1–2.) Käyttämällä haavoittuvuuden käsitettä tavoittelen juuri päinvastaista näkökulmaa, sillä haluan tuoda esille haavoittuvassa asemassa olevien ja marginalisoitujen ryhmien toimijuutta sekä kykyjä ableistisen näkökulman sijasta.

2.2 Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus

Erityispedagogiikan lehtori ja filosofian tohtori Juhani Lehto on todennut, että seksuaali-identiteetti voidaan ajatella yksilö- ja kulttuurihistoriallisesti muodostuvana konstruktiona, jonka kautta ihminen hahmottaa oman seksuaalisuutensa. Seksuaali-identiteetti on yhteydessä seksuaaliseen suuntautumiseen, mutta on huomattava, että seksuaalinen suuntautuminen ei ole staattinen ominaisuus. (Lehto & Kovero 2010, 18.) Seksuaali-identiteetti saattaa muuntua elämän eri vaiheissa, ja ei ole siis itsestään selvää, että ihminen tunnistaa oman kiinnostuksensa samaan sukupuoleen jo lapsuudessa. Osa ihmisistä tunnistaa oman seksuaalisen suuntautumisensa vasta myöhemmissä elämänvaiheissa. (Lehto & Kovero 2010, 18.) On myös huomattava, että seksuaali-identiteetti ei aina rakennu seksuaalisen suuntautumisen mukaisesti, sillä ihmisen halut, toiminta sekä sosiaalinen rooli voivat poiketa siitä millainen hänen identiteettinsä on. Seksuaalinen käyttäytyminen ei avaa henkilön seksuaali-identiteettiä täydellisesti, sillä esimerkiksi heteroseksuaaliksi itsensä määrittelevällä henkilöllä voi olla seksuaalisia suhteita samaa sukupuolta olevien kanssa, sekä hänen seksuaalinen ja romanttinen kiinnostuksensa voivat poiketa toisistaan. Erityisen tärkeää on huomata, että seksuaali-identiteetti on vain henkilön itsensä määriteltävissä. (Ahtola, Forsström & Paalanen 2019, 62; Alanko 2014, 19.)

Sukupuolella on monia ulottuvuuksia ja sitä voidaan tarkastella henkilökohtaisen kokemuksen, biologian tai sosiaalisten ja kulttuuristen käsitysten kautta. Konservatiivisimmissä sukupuolikäsityksissä sukupuoli käsitetään binäärisenä, jolloin kaksi toisilleen vastakkaista sukupuolta määrittyvät henkilön sukuelinten mukaan ollen normaaleja ja luonnollisia. Tässä tutkimuksessa nostan esille sukupuolen moninaisuuden, joka käsitteenä pitää sisällään binääristä tulkintaa laajemman kokonaisuuden. Käsitteenä se viittaa niin sukupuolen moninaisuuteen ilmiönä, kuin sukupuolen ilmaisun moninaisuuteen sekä sellaisiin sukupuoli-identiteetteihin ja sukupuolen ilmaisun muotoihin, jotka eivät mahdu binäärisen sukupuolikäsityksen raameihin. (Ahtola ym. 2019, 73–75.) Koettu sukupuoli-identiteetti ei välttämättä vastaa syntymässä määriteltäviä sukupuolta, jolloin henkilö kokee sukupuolen kokemuksensa eroavan ympäristön odotuksista. Sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu liittyvät itsemääritellyn sukupuolen kokemukseen ja sen ilmaisemiseen eri tavoin, kuten kehon, pukeutumisen, nimen tai tekojen kautta. (Alanko 2014, 16.)

Määrittelen tässä tutkimuksessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön eli sateenkaarivähemmistöön kuuluvan henkilön, sateenkaarihenkilön henkilöksi, joka on itsemääritellyt seksuaali-identiteettinsä esimerkiksi homo-, lesbo- tai biseksuaaliksi ja/tai on sukupuolivähemmistöön kuuluvana henkilönä esimerkiksi transsukupuolinen, muunsukupuolinen tai sukupuoliristiriitaa kokeva henkilö. (Seta ry. 2016.) On kuitenkin huomattava, että seksuaaliseen suuntautumiseen sekä sukupuolen kokemukseen liittyy muitakin määritelmiä, kuin tässä tutkimuksessa on nostettu esille. Michel Foucault (1998, 112–113) on todennut, että erilaiset seksuaali-identiteettien määrittelytavat ovat kytköksissä kulttuurisiin määrittelytapoihin, jotka rakentavat ja normittavat sukupuolisuutta ja seksuaalisuutta. On tiedostettava, että yksilön konstruoimat seksuaali-identiteetit eivät aina vastaa yhteiskunnallisia käsitteellistämistapoja ja voivat koetella kulttuuristen normien rajoja. Mielestäni Foucault'n näkemys on relevantti pohdittaessa myös sukupuolen moninaisuuteen liittyviä identiteettejä ja ilmaisua.

Kuten aiemmin totesin, yksilön seksuaali-identiteetti ja seksuaalinen suuntautuminen eivät aina kulje käsikädessä. Henkilön toiminta, sosiaalinen rooli tai halut ja toiveet voivat poiketa henkilön seksuaali-identiteetistä. (Ahtola ym. 2019, 62.) Mielestäni näkökulma on otettava huomioon tarkasteltaessa kehitysvammaisia sateenkaari-ihmisiä. Koska kehitysvammaisella henkilöllä on ymmärryksen vamma, voi myös seksuaali- ja sukupuoli-identiteetteihin liittyvä tiedostavuus olla alentunut, tai normatiivinen kulttuuri voi ohjata voimakkaammin henkilön toimintaa. Vaikka kehitysvammaisen henkilön itsensä konstruoimat identiteetit voivat olla eriäviä suhteessa hänen toimintaansa, tai vaikka henkilön seksuaali- tai sukupuoli-identiteettien tiedostamisen taso ei vastaa vammattoman henkilön vastaavaa, se ei poista hetero- ja sukupuolinormia kyseenalaistavaan toimintaan liittyvien ilmiöiden tarkastelun tarvetta.

2.3 Laki ja kansainväliset sopimukset yksilön oikeuksien turvana

Suomessa kansalaisten oikeuksien turvana on runsaasti erilaisia kansainvälisiä ja kansallisia lakeja, asetuksia ja säädöksiä, jotka tuottavat ajankuvaa Suomesta sekä erilaisten ryhmien asemasta yhteiskunnassamme. Tässä luvussa käsittelen keskeisimpiä kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden elämään vaikuttavia lakeja ja

kansainvälisiä sopimuksia. Yhtäältä lakiin kirjatut oikeudet asettavat yhteiskunnan toiminnalle normiperustan, joka määrittelee vähemmistöjen asemaa ja oikeuksia, mutta toisaalta mahdolliset puutteet lakien ja sopimusten toteutumisessa lisäävät eriarvoisuuden kokemuksia. Tämän tutkimuksen tutkimustehtävää ja keskeisiä tutkimuskysymyksiä on ohjannut myös lainsäädännöllinen normiperusta. Yhtenä kiinnostukseni kohteena on Suomen laissa ja kansainvälisissä sopimuksissa määriteltyjen oikeuksien toteutuminen sekä näkyminen kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten elämässä.

2.3.1 Ihmis- ja perusoikeudet

Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten turvaamat oikeudet ovat osa suomalaista lainsäädäntöä. Kansallisessa oikeudessa perustuslaki turvaa perusoikeudet, eli samat oikeudet kaikille Suomessa oleskeleville henkilöille, myös ulkomaalaisille (Ihmisoikeudet.net 2019a; Finlex 1999/731). Uudistettu Suomen perustuslaki tuli voimaan 1. maaliskuuta 2000. Uudistuksen tarkoituksena oli saattaa perustuslakimme yhdenmukaiseksi Suomea sitovien ihmisoikeussopimusten ja kansainvälisten sopimusjärjestelmien kanssa. (Ihmisoikeudet.net 2019a.) Perusoikeudet ovat järjestelmä, johon kuuluvat niin vapausoikeudet, kuin sivistykselliset, taloudelliset ja sosiaalisetkin oikeudet (Finlex 1999/731; Ihmisoikeudet.net 2019b). Suomen perustuslaissa sen perimmäiset arvot on kirjattu lain ensimmäiseen pykälään, jotka ovat ihmisarvon loukkaamattomuuden turvaaminen, yksilön oikeuksien ja vapauden turvaaminen sekä oikeudenmukaisuuden edistäminen yhteiskunnassamme (Finlex 1999/731).

Kuten tutkija Timo Makkonen (2003, 93) on todennut, yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden periaatteilla on suora linkki varsinkin ihmisarvon loukkaamattomuuteen, koska epäoikeudenmukainen kohtelu yksilön ominaisuuksien perusteella tarkoittaa aina hänen ihmisarvonsa loukkaamista. Perustuslain 6. pykälä säätelee yksilöiden välisestä tasa-arvosta ja oikeudellisesta yhdenvertaisuudesta. Pykälä pitää sisällään myös yleisen yhdenvertaisuuslausekkeen, syrjintäkiellon sekä säännökset sukupuolten tasa-arvon edistämisestä, lasten oikeudesta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti ja lasten kohtelemisesta tasa-arvoisesti. (Finlex 1999/731; Ihmisoikeudet.net 2019c.)

Yhdenvertaisuutta edistävä ja syrjintää ehkäisevä yhdenvertaisuuslaki tuli voimaan vuoden 2015 alussa. Yhdenvertaisuuslaissa syrjintäperusteiksi vammaisuuden ja seksuaalisen suuntautumisen ohella on nostettu ikä, alkuperä, kansalaisuus, kieli, perhesuhteet, uskonto, vakaumus, mielipide, poliittinen- ja ammattiyhdistystoiminta, terveydentila sekä muut henkilöön liittyvät syyt. Laki kieltää asettamasta henkilöä muita epäedullisempaan asemaan. Välillisen ja välittömän syrjinnän ohella syrjinnäksi luetaan myös häirintä, kohtuullisten mukautusten epääminen ja ohje tai käsky syrjiä. Lakia sovelletaan niin yksityisessä, kuin julkisessakin toiminnassa, mutta siihen ei sisälly yksityis- eikä perhe-elämän piiriin kuuluva toiminta tai uskonnonharjoitus. Yhdenvertaisuuslaki velvoittaa edistämään yhdenvertaisuutta aktiivisesti. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että viranomaisten, kulutuksen järjestäjien ja työnantajien tulee laatia yhdenvertaisuuden edistämistä koskeva suunnitelma ja arvioida sen toteutumista omassa toiminnassaan. Jos yhdenvertaisuus ei toteudu, on toimijan ryhdyttävä aktiivisiin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. (Ihmisoikeudet.net 2019c; Finlex 2014/1325.)

Yhdenvertaisuuslakia säädettäessä uudistettiin myös tasa-arvolaki eli laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (Finlex 1986/609). Lain tarkoituksena on ehkäistä sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvää syrjintää ja edistää tasa-arvoa erityisesti työelämässä. Tasa-arvolaki edellyttää oppilaitoksilta ja työnantajilta tasa-arvosuunnitelman laatimista ja suunnitelman toteutumisen arviointia. Oppilaitosten ja työnantajien on toiminnassaan ennaltaehkäistävä sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun kohdistuvaa syrjintää, sekä toimia aktiivisesti sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseksi. (Finlex 1986/609; Ihmisoikeudet.net 2019d.) Syrjinnästä säädetään myös rikoslaissa (Finlex 2009/885).

Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ovat osa Suomen perustuslakia. YK:n johdolla luodut ihmisoikeudet ovat osa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa säädettyjä kansainvälistä oikeutta ja ne määrittelevät ihmisoikeuksien minimitason, jota valtioiden omassa lainsäädännössään tulee noudattaa. Ratifioidessaan eli hyväksyessään ja allekirjoittaessaan kansainvälisen sopimuksen valtio sitoutuu takaamaan sopimuksessa määritellyt oikeudet kaikille alueellaan oleville ihmisille. (Ihmisoikeudet.net 2019e; Suomen YK-liitto 2019a.) Ihmisoikeudet jakautuvat kansalais- ja poliittisiin oikeuksiin, taloudellisiin, sivistyksellisiin ja sosiaalisiin oikeuksiin sekä kollektiivisiin oikeuksiin jakautuen elämän useille eri osa-alueille (Ihmisoikeudet.net 2019f).

2.3.2 Laki kehitysvammaisten erityishuollosta ja YK:n yleissopimus

Vuonna 2016 uudistettu laki kehitysvammaisten erityishuollosta (Finlex 1977/519) turvaa kehitysvammaiselle henkilölle erityishuoltoon kuuluvia palveluja, kuten tutkimuksen ja terveydenhuollon, henkilön tarvitseman ohjauksen, kuntoutuksen sekä toiminnallisen valmennuksen. Laki takaa myös asumisen ja työtoiminnan sekä muun yhteiskunnallista sopeutumista edistävän toiminnan, henkilökohtaisten apuvälineiden ja apuneuvojen järjestämisen, yksilöllisen hoidon ja huolenpidon, sekä muun vastaavan erityishuollon toteuttamiseksi tarpeellisen toiminnan. Laki kehitysvammaisten erityishuollosta määrittelee kehitysvammaisen henkilön oikeudet ja toimenpiteet itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi vuonna 2016 päivitetystä laista näin:

”42 § Erityishuolto on järjestettävä ja erityishuollossa olevaa henkilöä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja hänen yksityisyyttään kunnioitetaan. Erityishuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon erityishuollossa olevan henkilön toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet. Erityishuollossa olevalle henkilölle on turvattava mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan. Erityishuollossa olevan henkilön hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta on ylläpidettävä ja edistettävä.” (Finlex 1977/519.)

Laki antaa selkeän vastauksen myös kehitysvammaisen henkilön seksuaalisuutta tai sukupuolta koskeviin kysymyksiin. Kehitysvammaisella on oikeus tulla kuulluksi hänen toimintakyvystään riippumatta. Pykälän 42 mukaan edellä kuvattujen oikeuksien tukemiseksi on palvelu- ja hoitosuunnitelmaan kirjattava ne toimenpiteet, joilla tuetaan henkilön itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta. (Finlex 1977/519.)

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus (Finlex 2016/27) allekirjoitettiin YK:n yleiskokouksessa vuonna 2006. Sopimuksen tarkoituksena on turvata vammaisille samat ihmisoikeudet täysimääräisenä kuten muillekin väestöryhmille, sekä edistää vammaisten ihmisarvon kunnioittamista. Kansainvälisesti sopimus astui voimaan, kun 20 maata oli ratifioinut sen vuonna 2008. Suomi allekirjoitti sopimuksen jo vuonna 2007, mutta ratifiointi saatiin päätökseen vasta vuonna 2016. (Suomen YK-liitto 2019b.) Ratifiointiin viivästyminen perusteltiin vammaissopimuksen ja Suomen lainsäädännön yhteensovittamisen haasteilla (Ahtola ym. 2019, 21). YK:n vammaissopimus astui voimaan 10.6.2016 kehitysvammalain uudistuksen yhteydessä (Finlex 1977/519; Finlex 2016/27;

Vernerin 2017). YK:n yleissopimus kattaa useita elämän osa-alueita, mutta nostan esille vain kahdeksan olennaisinta suhteessa tutkimukseeni (Finlex 2016/27).

Vammaisuuteen perustuvan syrjinnän kieltävä *artikla 5* vaatii, että kaikki ovat yhdenvertaisia lain edessä. Sopimuspuolten on tehtävä kaikki asianmukaiset toimet syrjinnän poistamiseksi ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. (Finlex 2016/27.)

Artikla 21 velvoittaa kaikkia sopimuspuolia toteuttamaan tarvittavat toimet vammaisten henkilöiden sanan- ja mielipiteenoikeuden varmistamiseksi. Vammaisilla tulee olla vapaus vastaanottaa ja välittää tietoa sekä ajatuksiaan yhdenvertaisesti, joten tiedon tulee olla saavutettavaa. Vammaisten on voitava vuorovaikutuksessaan käyttää puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiokeinoja. *Artikla 9* vahvistaa vammaisten henkilöiden sanan- ja mielipiteen oikeutta. Vammaisilla on oltava esteetön pääsy fyysiseen ympäristöönsä, kuljetukseen sekä tiedottamiseen ja viestintään niin maaseudulla kuin kaupungissakin. Sopimuspuolten on mahdollistettava osallisuus elämän kaikilla osa-alueilla täysimääräisesti ja saavutettavuuden esteet tulee tunnistaa ja poistaa. (Finlex 2016/27.)

Myös *artikla 24* korostaa tiedonsaantia. Sopimuspuolten on tunnustettava vammaisten oikeus koulutukseen ja taattava yhdenvertaiset mahdollisuudet koulutusjärjestelmän kaikilla tasoilla, sekä varmistaa elinikäinen oppiminen. Koulutuksella tavoitellaan inhimillisten voimavarojen, omanarvontunnon ja itsearvostuksen kehittymistä, sekä ihmisoikeuksien, perusvapauksien ja ihmiskunnan moninaisuuden kunnioittamisen vahvistumista. *Artikla 8* edellyttää tietoisuuden lisäämistä välittömällä ja tehokkailla toimenpiteillä, joiden avulla parannetaan tietoisuutta vammaisista, heidän ihmisarvostaan ja oikeuksista koko yhteiskunnassa, sekä perheiden tasolla. Tiedon lisäämisellä torjutaan vammaisiin yhdistettyjä stereotyyppioita, jotka liittyvät ikään, sukupuoleen tai elämän muihin osa-alueisiin. (Finlex 2016/27.)

Yksityisyyden sekä kodin ja perheen kunnioittaminen nousevat esille *artikloissa 22 ja 23*. Asuinpaikasta tai -järjestelyistä riippumatta vammaisille henkilöille on taattava yksityisyys, jolloin perheeseen, kotiin tai minkäänlaiseen viestintään ei saa mielivaltaisesti tai laittomasti puuttua. Vammaisen kunniaa tai mainetta ei saa loukata. Sopimuspuolten on toteutettava asianmukaiset ja tehokkaat toimet, jotka poistavat syrjintää avioliittoon, perheeseen, vanhemmuuteen ja henkilökohtaisiin suhteisiin liittyvissä asioissa. Artikla vaatii

tunnustamaan kaikkien vammaisten henkilöiden oikeuden parisuhteeseen ja perheeseen. (Finlex 2016/27.)

Artikla 25 takaa vammaisille henkilöille oikeuden laadukkaisiin sukupuolisensitiivisiin terveydenhuollon palveluihin, myös seksuaali- ja lisääntymisterveyden osalta. Terveydenhuoltopalvelujen on otettava huomioon henkilön vammaisuus. Haasteiden varhainen tunnistaminen sekä puuttuminen ovat tarvittaessa niitä keinoja, joilla minimoidaan ja estetään uusia vammoja. Artikla vaatii terveydenhuollon henkilökunnan tietoisuuden ja koulutuksen lisäämistä vammaisten ihmisoikeuksista, arvosta, itsemääräämisoikeudesta ja tarpeista. Yksityisen ja julkisen terveydenhuollon on saatettava voimaan terveydenhuoltoa koskevat eettiset ohjeet. (Finlex 2016/27.)

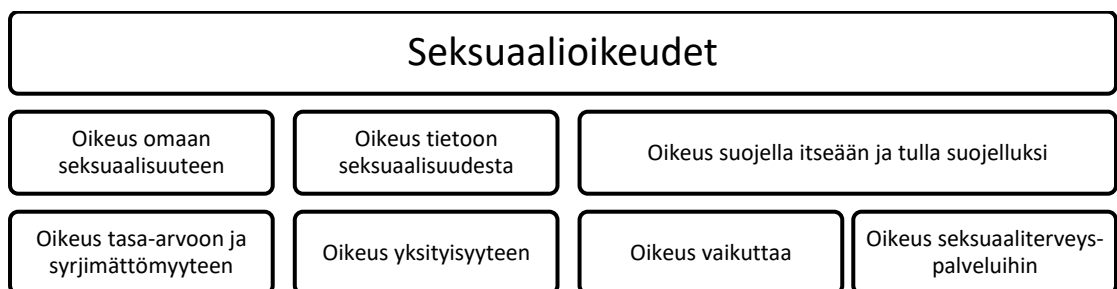
Kuten Suomen YK-liitossa (2019b) todetaan, vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva sopimus ei sisällä mitään erityisiä tai uusia oikeuksia, mutta se asettaa sopimuksen ratifioineille maille velvoitteita edistää vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumista. Haastattelujen kautta tarkastelen kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kanssa työskentelevien ammattilaisten näkemyksiä edellä kuvattujen YK:n yleissopimukseen kirjattujen ihmisoikeuksien toteutumisesta.

2.3.3 Seksuaalioikeudet

Seksuaalioikeudet ovat osa kollektiivisia ihmisoikeuksia, jotka takaavat yksilöiden oikeuden päättää itse tietoisesti ja vastuullisesti seksuaalisuuteensa liittyvistä seikoista. Jokaisella meistä on oikeus päättää, onko seksuaalisesti aktiivinen sekä määrätä omasta kehostaan. Seksuaalioikeudet antavat ihmiselle oikeuden nauttia omasta seksuaalisuudestaan sekä ilmaista ja toteuttaa omaa seksuaalista suuntautumistaan kunnioittaen muiden ihmisoikeuksia. Seksuaalioikeudet nostavat esille yksilön vastuun, joten henkilöllä tulee olla oikeus saada tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä riskeistä elämän eri vaiheissa. Toteutuessaan seksuaalioikeudet tukevat yksilön identiteetin kehitystä ehjään ja myönteiseen suuntaan, sekä mahdollistavat henkilökohtaisen kasvun, turvallisen ja tyydyttävän seksuaalisuuden toteuttamisen ja elämän oikeassa roolissa. Seksuaalioikeudet pitävät sisällään myös oikeuden saada lapsia, läheisten suhteiden solmimiseen ja avioitumiseen. (Ihmisoikeudet.net

2019g.) Kuten ihmisoikeudet.net (2019g) sivustolla todetaan, seksuaalioikeudet ovat poliittisten, sosiaalisten, taloudellisten ja kansalaisoikeuksien keskiössä, sillä ilman seksuaalioikeuksien toteutumista eivät muutkaan oikeudet voi toteutua täysimääräisesti.

Seksuaalioikeudet ovat vahvasti sidoksissa ihmisoikeuksien toteutumiseen ja laajempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen. Ne eivät ole vain yksilön henkilökohtainen kysymys, joten valtioiden vastuu seksuaalioikeuksien turvaamisesta korostuu lainsäädännöllisessä kontekstissa (Ihmisoikeudet.net 2019g; Ilmonen & Korhonen 2015, 5–8). Seksuaalioikeuksille ei ole yhtä ainoata oikeata määritelmää. Muun muassa Seksuaaliterveyden maailmanjärjestö WAS (World Association for Sexual Health) ja Kansainvälinen perhesuunnittelujärjestöjen liitto IPPF (International Planned Parenthood Federation) sekä Maailman terveysjärjestö WHO (2015) (World Health Organization) ovat antaneet omat seksuaalioikeuksien julistuksensa. Kuviossa 1 on kuvattuna Väestöliiton (Ilmonen & Korhonen 2015) kokoamat seitsemän seksuaalioikeuksien julistuksen sisältämää oikeutta, joihin kaikilla sukupuolesta, etnisestä taustasta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai terveydentilasta riippumatta on oikeus. (Ilmonen & Korhonen 2015; Korhonen, Lipsanen & Yli-Räisänen 2009.)

Kuvio 1 Seksuaalioikeudet (Ilmonen & Korhonen 2015).

Kamomilla Ilmonen ja Elina Korhonen ottavat kantaa kulttuurisensitiivisyyteen. Kunkin kulttuurin normit vaikuttavat seksuaalioikeuksien tiedostamisen tasoon, jolloin seksuaalioikeuksien eri tasoja saatetaan rajoittaa, leimata tai kontrolloida. Ilmonen ja Korhonen huomauttavat, että seksuaalioikeuksien parantamiseksi on tunnettava kulttuuri, jossa toimii. Juurtuneita kulttuurisia normeja tulee pyrkiä kyseenalaistamaan, mutta samalla on tiedostettava oma vastuu ja herkkyys asioiden käsittelyssä. Siltikään kulttuurisensitiivisyyden nimissä ei tulisi hyväksyä haitallisia kulttuurisia tapoja ja normeja. (Ilmonen & Korhonen 2015, 7.) Tässä tutkimuksessa kiinnitän huomioni kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden seksuaalioikeuksien

toteutumiseen osana ihmisoikeuksia ja osana ihmiskäsitystä, eikä irrallisena komponenttina, jollaisena se usein käsitetään (Ahtola ym. 2019, 25), mutta toisaalta pyrin huomioimaan aiheen sensitiivisyyden ja siihen liittyvät kulttuuriset kerrostumat.

2.4 Tutkittu sateenkaarinuoriso, vaiettu marginaali

Suomalaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia nuoria on tutkittu viime vuosina laajasti. Vuonna 2014 Nuorisotutkimusverkosto julkaisi Nuorisotutkimusseuran ja Seta ry:n yhteistyönä Katarina Alangon (2014) tutkimuksen *Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?* Verkkokyselynä toteutetussa tutkimuksessa suomalaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret toivat näkyviksi käsityksiään ja kokemuksiaan arkielämänsä ehdoista ja käytännöistä sekä siitä, kuinka seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoleen liittyvät normit vaikuttavat heidän hyvinvointiinsa. (Alanko 2014, 7.) Alanko toteaa, että hahmottuvaa kuvaa leimaa vaihtelevuus sukupuolen ja seksuaalisuuden itsemäärittelyssä, sosiaalisessa kanssakäymisessä sekä läheisissä suhteissa ja terveydessä. Hyvinvointiin negatiivisesti vaikuttavat syrjinnän kokemukset ovat selkeästi näkyvillä, ja useimmiten haasteet johtuvat yhteiskunnan seksuaalista suuntautumista ja sukupuolta määrittävistä normatiivisista käsityksistä. (Alanko 2014, 54.) 70 prosenttia vastaajista kertoo kokeneensa ahdistelua sekä syrjintää, ja väkivallan kokemukset ovat huomattavasti yleisempiä kuin suomalaisilla nuorilla yleensä. Yksinäisyyden kokemukset varsinkin transnuorten parissa ovat yleisempiä, kuin sukupuolinormatiivisen sukupuolen kokemuksen omavilla nuorilla. (Mt., 55.)

Tutkimuksen mukaan koulu, liikuntaharrastukset, armeija ja työpaikka ovat paikkoja, joissa monet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret eivät voi olla turvallisesti avoimia omasta seksuaali- tai sukupuoli-identiteetistään. Merkittävä on myös Alangon huomio vähemmistöstressin muodostumisesta. Tutkimuksessa käy ilmi, että vähemmistöstressiä ei aiheuta vain syrjinnän kokemukset, vaan myös sateenkaarinuorten omaksumat normatiiviset käsitykset, jotka muokkaavat nuoren käsitystä itsestä ja omista mahdollisuuksista. (Alanko 2014, 55–56.) Raportissaan Alanko ottaa myös kantaa vammaisten ei-heteroseksuaalisten nuorten aseman tutkimukseen. Kyselyyn vastanneesta 1619 iältään 15–25-vuotiaasta nuoresta 74 ilmoitti olevansa vammaisen. Alanko

ehdottaakin, että vammaisten sateenkaarinuorten kokemuksia olisi tärkeä tutkia tulevaisuudessa. (Alanko 2014, 46.)

Vuoden 2014 *Nuorisobarometri* ottaa kantaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistönuorten vapaa-ajan viettoon ja yhdenvertaisuuden näkökulmiin (Myllyniemi 2015). Teoksessa julkaistu Veronika Honkasalon ja Aija Salon (2014, 143, 149) artikkeli *Sateenkaarinuorten vapaa-aika ja yhdenvertaisuus* korostaa intersektionaalista näkökulmaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tutkimuksessa sekä yhdenvertaisuutta koskevissa keskustelussa. Vapaa-ajan vieton ja julkisen tilan kontekstiin sijoittuva kannanotto kuvaa sateenkaarinuorten kokemuksia siitä, kuinka heidän identiteettinsä otetaan huomioon, sekä kuinka julkiset tilat Suomessa rakentavat erontekoa suhteessa heidän taustaansa. (Honkasalo & Salo 2014, 143.) Artikkelitoteaa, että käytännössä nuorten vapaa-aika voi olla vahvasti hierarkisoitunutta tai yksinäisyyden värittämää (mt., 145).

Nuorisobarometri (Myllyniemi 2015) osoittaa syrjinnän kokemusten vahvan sukupuolittumisen seksuaalisen suuntautumisen kontekstissa. Tytöt kohtaavat huomattavasti enemmän syrjintää poikiin verrattuna. (Honkasalo & Salo 2014, 147; Myllyniemi 2015, 33.) Honkasalo ja Salo penäävät sukupuolittuneiden harrastustilojen poistamista tai sukupuolineutraalien tilojen tarjoamista sukupuolittuneiden rinnalle. Heidän mukaansa binääriseen sukupuolijärjestelmään perustuvat tilat jättävät ulkopuolelle ihmiset, joiden sukupuoli-identiteetti ei vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta sekä muunsukupuoliset henkilöt. Tutkijat perustelevat sukupuolineutraalien tilojen merkitystä niiden lähettämällä viestillä, että kaikkien mukanaolo ja kokemukset ovat tärkeitä. (Honkasalo & Salo 2014, 148.) Honkasalo ja Salo toteavat edelleen, että tutkimuksissa pitäisi kiinnittää enemmän huomiota yhteiskunnallisten normien vaikutukseen, myös tutkimuksiin liittyvänä asiana. Uusintaako tekeillä oleva tutkimus jo olemassa olevia normeja jättäen näkymättömäksi yksilöllisellä ja yhteiskunnallisella tasolla merkittäviä eroja, jotka voivat kertoa hyvinvoinnin ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta? Vai nostaako se esiin myös normatiivisen kulttuurin ulkopuolella esiintyviä ilmiöitä ja eroja? Tähän liittyy myös vaatimus eri vähemmistöihin kohdennetuista tutkimuksista, joiden kautta pystytään tuottamaan tarkempaa tietoa vähemmistöjen sisäisestä monimuotoisuudesta. (Mt., 149.)

Nuorisotutkimusseuran, Nuorisotutkimusverkoston ja Seta ry:n yhteistyönä julkaistu ”*Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä...*” – *Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus* (Taavetti

2015) on kirjoitelmapyyntöjen avulla toteutettu tutkimus. Tutkimus kuvaa, kuinka seksuaalisuuteen ja sukupuoliin kasvaminen näyttäytyy nuorille, joiden sukupuoli ja seksuaalisuus eivät mukaudu ympäröivän yhteiskunnan hetero- ja sukupuolinormeihin. (Taavetti 2015, 6.) Tutkimus tuo esille nuorten monimuotoiset tavat kuvailla omaa sukupuolen kokemustaan ja seksuaalista suuntautumistaan, sekä kuinka ulkopuolelta tulevia määrittelyitä tai kategorioita pyritään välttämään. Näissä kokemuksissa juuri itsemäärittely nousee tärkeään rooliin. Identiteetteihin perustuva kategorisointi saatetaan kokea vieraaksi ja usein oma sukupuolen kokemus tai seksuaalinen suuntautuminen halutaan jättää määrittelemättä kokonaan. Kun oma seksuaalinen suuntautuminen tai sukupuolen kokemus ei asetu normatiivisen kulttuurin muottiin, sen kertomista omalle perheelle saatetaan pelätä, jolloin salailu voi etäännyttää nuoren perheestään. (Taavetti, Alanko & Heikkinen 2015, 9–10.) Kertomuksissa nousee esille seksuaalisuutta ja sukupuolta rajaavien normien tuottamat vaikeudet sekä suorat syrjinnän kokemukset. Huomionarvoista nuorten kertomuksissa on se, että kokemuksia syrjintään puuttumisesta ei juurikaan ollut. (Mt., 11.)

Kehitysvammaisten seksuaalisuutta käsitteleviä tutkielmia ja kehittämistöitä on tehty etenkin ammattikorkeakouluissa (mm. Lautala 2017; Koskela & Rauma 2017; Reimola 2019). Näiden opinnäytetöiden myötä kehitysvammaisten seksuaalisuus on nostettu esille, mutta viittaukset kehitysvammaisten sijoittumisesta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin ovat jääneet vähäisiksi. Kehitysvammaisille sekä heidän lähi-ihmisilleen tarkoitettuja julkaisuja seksuaalisuudesta ja seksuaaliterveydestä on viime vuosina julkaistu verrattain paljon oppaiden ja tukimateriaalien muodossa (mm. Rinnekoti 2017; Roth 2016; Seteke 2016; Vernerinen 2019). Kehitysvammaisille, kehitysvamma-alan ammattilaisille sekä kehitysvammaisten lähi-ihmisille suunnatuissa oppaissa ja materiaaleissa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden huomioon ottaminen on muuttumassa, ellei jopa jo muuttunut valtavirraksi. Varsinkin kehitysvammaisille suunnatuissa materiaaleissa asiasisältöjen omaksumiseen, vuorovaikutukseen ja kommunikaatioon liittyviä haasteita on huomioitu selkokielen ja kuvamateriaalin muodossa.

Hyvänä esimerkkinä positiivisesta kehityksestä on muun muassa Tampereen Kaupunkilähetys ry:n toteuttama *Seksuaaliterveyttä kehitysvammaisille (Seteke)* -projekti. Projekti tuotti internetissä julkaistujen selkokielisten tukimateriaalien (Seteke 2016) ja työntekijöiden koulutusmallin, eli ”*Seteken koulutuspaketin*” (Puranen 2016b, 3–4) lisäksi tutkija Tuula Purasen (2013; 2015; 2016) kolmiosaisen haastattelututkimuksen. Tutkimus

arvioi kehitysvammaisille kohdennetun seksuaalineuvonnan ja -kasvatuksen vaikutuksia kehitysvammaisten elämään sekä kehitysvamma-alan ammattilaisten työhön. Haastatteluihin osallistui kehitysvamma-alan työntekijöitä, asiakkaita ja projektityöntekijöitä.

Projektin ensimmäinen osaraportti kartoittaa, millaisista lähtökohdista kehitysvamma-alan ammattilaiset osallistuivat koulutukseen. Millaisia ajatuksia ja asenteita heillä oli suhteessa kehitysvammaisten seksuaalisuuteen ja mitä he odottivat koulutuksesta. (Puranen 2013, 3.) Seksuaaliterveyteen ja -oikeuksiin liittyvien ohjauksellisten tuen tarpeiden lisäksi, haastatteluissa nousee esille ei-heteronormatiiviseen seksuaalisuuteen liittyviä eettisiä näkökumia ja koulutustarpeita. Myös kehitysvammatyön ammattilaisten asennekasvatuksen tarpeellisuus seksuaalisen monimuotoisuuden kontekstissa nostetaan esille. (Puranen 2013, 5–8, 30, 33.) Vaikka asennekasvatustakin toivotaan, huomauttaa Puranen analyysissään, että haastatellut ammattilaiset pystyivät puhumaan avoimesti kehitysvammaisten ei-heteronormatiivisista seksuaali-identiteeteistä ja niihin liittyvistä vaikeuksista, eikä aineiston perusteella heidän asenteistaan tullut ilmi mitään poikkeuksellista (Puranen 2013, 21). Poikkeuksellisella oletettavasti viitataan negatiivisiin tai vahingollisiin asenteisiin.

Projektin toisessa osaraportissa haastateltiin hankkeeseen osallistuneita kehitysvammaisia, koulutukseen osallistuneita kehitysvamma-alan ammattilaisia sekä projektista vastanneita työntekijöitä. Osaraportissa ei noussut esille seksuaaliseen tai sukupuoliseen moninaisuuteen liittyviä kysymyksiä, mutta tärkeänä huomiona raportti nostaa esille asiakkaiden positiivisen kokemuksen kuulluksi tulemisen kokemuksista seksuaalisuuden ja seksuaaliterveyden kontekstissa. (Puranen 2015, 25–26; Puranen 2016b, 14.)

Viimeinen osaraportti hahmottelee koulutukseen osallistuneiden kehitysvamma-alan työntekijöiden kokemuksia ja ajatuksia projektin annista ja vaikutuksista jokapäiväiseen työhön. Raportin aineisto koostuu haastattelujen lisäksi kahdesta määrällisestä selvityksestä, jotka koostuvat haastattelun ja koulutuksen palautelomakkeista. (Puranen 2016, 3.) Purasen mukaan aineistossa on näkyvissä saadun koulutuksen ja projektityöntekijöiden tuottamien palvelujen tuoma positiivinen vaikutus. Kun seksuaaliterveyteen liittyvän osaamisen rajat tulevat vastaan, ovat tukena olleet tutut alan ammattilaiset, eikä vaikeissa tilanteissa ole tarvinnut jäädä ammatillisesti yksin. Toivottiin myös konkreettisia työkaluja puheeksi ottamisen tilanteisiin sekä arkisiin seksuaalisuutta ja seksuaaliterveyttä koskeviin tilanteisiin

asiakkaiden kanssa. Koulutuksen myötä seksuaalisuus alettiin kokea arkipäiväisenä osana työtä ja keskustelukulttuuri muuttui avoimemmaksi. (Puranen 2016b, 3–5.) Projektin keskeiseksi anniksi osoittautui asiakkaiden kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin parantuminen. Yksilöllisen ohjauksen, ajantasaisen tiedon ja tuen kautta on voitu ennaltaehkäistä asiakkaiden riskikäyttäytymistä sekä vähentää hämmennystä ja ahdistusta. (Puranen 2016b, 14–15.) Puranen korostaa, että kehitysvammaiset asiakkaat ovat riippuvaisia henkilökunnan valmiudesta ja motivaatiosta käsitellä seksuaaliterveyteen liittyviä kysymyksiä (mt., 19).

Erikoistutkija Outi Lepola (2018) on tehnyt kehitysvammaisia sateenkaarivähemmistöjä koskevan tutkimuksen Oikeusministeriön rahoittaman *Rainbow Rights* -hankkeen sisällä. Hankkeen tärkeimpiä tavoitteita oli tiedon lisääminen moniperusteisesta syrjinnästä ja kartoittaa vammaisten, etnisiin vähemmistöihin ja uskonnollisiin ryhmiin kuuluvien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokemaa syrjintää. (Valtioneuvosto 2018.) Lepolan toteuttamassa tutkimuksessa *Kokoajan jännittyneenä – Moniperusteinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana* haastateltiin 27 henkilöä, jotka kuuluvat seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöihin sekä etnisiin tai uskonnollisiin vähemmistöihin. Seitsemän haastatelluista oli vammaisia, osa heistä kehitysvammaisia. (Lepola 2018, 29–30.)

Lepola toteaa, että seksuaalivähemmistöjen elämä ei ole häirinnästä, syrjinnästä ja heteronormatiivisista oletuksista vapaata. Varsinkin trans- ja muunsukupuolisten vammaisten päivittäiseen elämään sisältyy negatiivisen huomion kohteeksi joutumisen ja ulossulkemisen kokemuksia. Vammaisten sateenkaarihenkilöiden työllistyminen on vaikeaa ja yhteiskunnallista osallisuutta vaikeuttavat ympäristön esteellisyys sekä hetero- ja sukupuolinormatiivisuus vammaispalveluissa. (Lepola 2018, 79.) Häirintää ja syrjintää kokeneet kertovat rajoittaneensa osallistumista tilaisuuksiin syrjinnän pelosta, ja jos tapahtumiin on osallistuttu, on oman identiteetin ilmaisua varottu (Lepola 2018, 80). Lepolan selvityksen esimerkit kuvailevat kuinka ulossulkemisen, syrjinnän ja eriarvoisen kohtelun kokemukset moninkertaistuvat silloin, kun henkilö kuuluu useampaan vähemmistöryhmään. Tällöin syrjinnän kokemukset ovat todennäköisempiä ja useammin toistuvia aiheuttaen voimakasta psyykkistä kuormitusta. (Lepola 2018, 82.)

Vammaisfoorumi ry. toteutti yhteistyössä Ihmisoikeuskeskuksen kanssa kyselyn vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisesta vuosina 2016–2018. Kysely haki

keväällä 2018 Webropol-kyselylomakkeella vammaisten ihmisten kokemuksia YK:n vammaissopimuksen voimaantulon jälkeiseltä ajalta vuodesta 2016 alkaen. (Vesala & Vartio 2019, 7.) Kyselyyn vastasi yhteensä 1525 henkilöä, joista 199 vastaajaa eli 13 prosenttia oli kehitysvammaisia, yli 10 prosenttia eli 161 henkilöllä oli kognitiivinen vamma ja neuropsykiatrinen häiriön omaavia vastaajia oli 164 eli lähes 11 prosenttia. Loput noin 65 prosenttia kuuluivat liikunta- ja aistivammaisten ryhmään, oli viittomakielisiä tai omasi jonkin määrittelemättömän vamman. (Vesala & Vartio 2019, 13.) Noin 63 prosenttia ilmoitti sukupuolekseen nainen, miehiä vastaajista oli noin 37 prosenttia. 16 henkilöä eli 1 prosentti vastaajasta merkitsi sukupuolekseen muu. (Vesala & Vartio 2019, 12.) Kyselyn loppuraportti julkaistiin syyskuussa 2019 (Vammaisfoorumi 2019). Kysymyspatteristo piti sisällään myös seksuaalisuuteen, parisuhteisiin ja vanhemmuuteen liittyviä kysymyksiä syrjinnän tai epäasiallisen kohtelun kontekstissa. Avioliittoon, avoliittoon ja seurusteluun liittyvissä tilanteissa vähän yli 9 prosenttia kaikista vastaajista kokee tulleen epäasiallisesti kohdelluksi. Sukupuolielämään liittyvän tiedonsaannin kohdalla yli 4 prosenttia on kohdannut ongelmia. Noin 10 prosenttia kaikista vastaajista on kokenut vanhemmuuteen ja perhesuunnitteluun liittyvissä tilanteissa epäasiallista kohtelua. (Vesala & Vartio 2019, 15.)

Sexpon, Autismisäätön ja Kehitysvammaisten palvelusäätön yhteinen, *Jotta kukaan ei jäisi yksin* -hanke toteutti keväällä 2019 kyselyn, jonka tavoitteena oli selvittää erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden seksuaalisuuteen ja ihmissuhteisiin liittyviä tuen tarpeita, tuoda esille seksuaalisuuden monimuotoisuutta sekä vastaajien asenteita. Kyselyn kohderyhmänä olleista erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden lähi-ihmisistä omaisia oli 30 prosenttia ja sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia 70 prosenttia. Kyselyssä selvisi, että seksuaalisuuden puheeksi ottaminen asumispalveluissa on työskenteleville ammattilaisille edelleen haastavaa. Käytännössä seksuaalisen suuntautumiseen ja sukupuolen moninaisuuteen sekä seksuaaliseen nautintoon liittyviä aiheita käsitellään vähemmän, kuin esimerkiksi ehkäisyyn, intiimihygieniaan tai omiin rajoihin liittyviä kysymyksiä. Asumispalveluissa toimivat ohjaajat kertovat tarvitsevansa lisää seksuaalisuuteen liittyvää koulutusta, sekä seksuaalisuuden asiantuntijan apua esimerkiksi seksuaali-identiteettiin, seurusteluun ja seksitapoihin liittyvissä kysymyksissä. Vastaajista 60 prosenttia kertoo, että seksuaaliterveysalan ammattilaisen konsultaatiota oli käytetty harvemmin kuin kerran vuodessa. (Virta 2019a; Virta 2019b.)

Katsaus englannin kieliseen tutkimukseen nosti esiin John D Allenin (2003) teoksen *Gay, Lesbian, Bisexual, and Transgender People with Developmental Disabilities and Mental Retardation: Stories of the Rainbow Support Group*. Teos on toiminta-/tapaustutkimustyyppinen kuvaus vuonna 1998 perustetusta kehitysvammaisille sateenkaarivähemmistöille suunnatusta tukiryhmästä New Haven Gay & Lesbian Community Centerissä Connecticutissa Yhdysvalloissa. Teos tuo vahvasti esille tukiryhmän stereotyyppioita ja ennakkoluuloja rikkovan voiman. Allenin (2003, 8) mukaan tukiryhmä on ollut voimanlähde jäsenilleen sekä koulutuksellinen resurssi ammatilliselle yhteisölle.

Allen kuvaa kuukausittain kokoontuneen tukiryhmän keskusteluja hämmästyttävän samankaltaisiksi, kuin vammattomien sateenkaariryhmissä. Tukiryhmässä on keskusteltu samoista huolenaiheista tuetussa ympäristössä huomioiden heidän ainutlaatuisen näkökulmansa ja asemansa. (Allen 2003, xi, x.) Tukiryhmäläiset ovat kuvailleet voimakkaita yksinäisyyden ja eristäytyneisyyden kokemuksia sekä olleet huolissaan heteronormatiivista oletuksista, jopa pakosta sosiaalisissa tilanteissa (Allen 2003, 7). Tukiryhmän toiminnan myötä kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen haavoittuvuus ryhmänä on tullut näkyvämmäksi. Allenin mukaan, kehitysvammaiset ovat erittäin alttiita ryhmäkotien henkilökunnan vastatoimenpiteille, kuten eristämiseksi tai pilkkaamiselle. He ovat voineet olla vastahakoisia identifioitumaan seksuaalivähemmistöihin ja asettumaan samalla myös toiseen normatiivisesta kulttuurista eroavan vähemmistön asemaan. Suurimmat huolenaiheet sateenkaarivähemmistöihin kuulumisen vaikutuksista ovat olleet eristetyksi tulemisen kokemukset, kumppanuuden puute sekä ryhmäkotien henkilökunnan tuen puute. (Allen 2003, x.) Tukiryhmäläisillä oli myös huoli vertaistensa tai ryhmäkotien henkilökunnan tekemästä ”outtaamisesta” eli tilanteesta, jossa henkilön seksuaali- tai sukupuoli-identiteetti paljastetaan ulkopuolisille ilman heidän omaa suostumustaan tai vahingossa (Allen 2003, xi; Nissinen, Pesonen & Väisänen 2016, 12–13).

Ryhmän kokoontumisien myötä kehitysvammaiset sateenkaari-ihmiset ovat voineet kohdata vertaisiaan, saada tukea, kokea yhteisöllisyyttä ja voimaantumista sekä toimijuutta. Käytännössä tukiryhmän toiminnan myötä ohjaava henkilökunta oli raportoinut, että ryhmään kuuluneet henkilöt suoriutuivat paremmin työtehtävistään, käyttäytymiseen liittyvät ongelmat olivat vähentyneet sekä heidän kokonaisvaltainen hyvinvointinsa ja tyytyväisyytensä oli kohentunut. (Allen 2003, x, 7–8.) John D Allen korostaa, että

olemassaolollaan The Rainbow Support Group todistaa, että jotkin kehitysvammaiset henkilöt kuuluvat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin (Allen 2003, xi).

Allen (2003, xi, 6) toteaa, että vaikka kehitysvammaisille ihmisille on annettu ennennäkemätön vapaus tehdä ammatillisia, sosiaalisia ja asumiseen liittyviä päätöksiä, on vallalla kuitenkin perusteeton odotus, että he eivät ole olisi seksuaalisia ja varsinkaan homoseksuaalisia. Allen nostaa esille niin sanotun huolipuheen, jonka myötä kehitysvammaisia aikuisia on kohdeltu lapsina ja heitä on suojeltu aikuisten kokemuksilta (Allen 2003, xi). Mielestäni Allenin havainnot ja kuvaukset kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokemuksista heidän elinympäristössään, niin yksilöllisellä kuin rakenteellisellakin tasolla herättävät väistämättä ajatuksia moniperusteisen syrjinnän kokemuksista.

Tutkijat Kat Stork-Brett, Fiona Kate Barlow ja Matthew Hornsey (2012) Queenslandin yliopistosta etsivät tutkimuksessaan *ASD Sex & Gender Study Preliminary Report* vastauksia kysymyksiin siitä, kuinka autismin kirjon ihmiset kokevat seksin, seksuaalisuuden ja sukupuolen. Stork-Brett, Barlow & Hornsey (2012, 1) korostavat, että monet autismin kirjon ihmiset ovat kokeneet hämmennystä ja epävarmuutta seksuaalisuutta ja sukupuolta koskevissa kysymyksissä jossain kohti elämäänsä. Internetissä toteutettuun kyselyyn vastasi 10 viikon aikana noin 1570 vastaajaa ympäri maailmaa. Vastaajien keski-ikä oli noin 34 vuotta ja ikäjakauma oli 18–82 vuotta. Vastaajista 4 prosenttia ilmoitti olevansa transsukupuolisia, 6 prosenttia muunsukupuolisia ja 2 prosenttia muunsukupuolisia/intersukupuolisia. Noin 37 prosenttia vastasi seksuaalisen suuntautumisen asettuvan akselille lesbo, homo-, bi-, aseksuaali tai queer. Vastanneista 8 prosenttia ei halunnut luokitella itseään tai ei ollut varma seksuaalisesta suuntautumisestaan. (Stork-Brett ym. 2012, 1, 16.)

Tutkimuksen tulokset tukevat ajatusta siitä, että seksuaali-identiteetti, romanttinen ja seksuaalinen vetovoima esiintyvät toisistaan riippumattomasti. Seksuaalivähemmistöihin kuuluneista autismin kirjon henkilöistä 64 prosenttia ilmoitti romanttisen ja seksuaalisen vetovoiman eroavan toisistaan. Luku on huomattavasti suurempi kuin heteroseksuaalisilla vastaajilla, joista vain alle prosentti kertoi olevansa romanttisesti tai seksuaalisesti kiinnostunut samaa sukupuolta olevista henkilöistä. (Stork-Brett ym. 2012, 15.) Vaikka tutkimus varsinaisesti ei vastaa kehitysvammaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä

koskeviin kysymyksiin, antaa se vastauksia erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden kokemuksiin seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta.

Tutkimusta kehitysvammaisista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista nuorista on tehty hyvin vähän. Tästä johtuen olen tarkastellut tässä luvussa yleisemmin sateenkaarinuorista ja kehitysvammaisten seksuaalisuudesta tehtyä tutkimusta, sekä kehitysvammaisten ihmisten seksuaalisuutta käsitteleviä oppaita ja tukimateriaaleja. Relevantin englannin kielisen tutkimuksen löytäminen oli yhtä haasteellista kuin kotimaisen tutkimuksen. Käytännössä kehitysvammaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskettavissa ilmiöissä on näkyvissä tutkimusvaje, jonka täyttämiseen tämä tutkimus pyrkii omalla panoksellaan.

3 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

3.1 Intersektionaalinen ymmärtäminen ja moniperusteinen syrjintä

Veronika Honkasalo ja Aija Salo (2014, 143) korostavat artikkelissaan *Sateenkaarinuorten vapaa-aika ja yhdenvertaisuus* intersektionaalisen tulokulman tärkeyttä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevassa tasa-arvokeskustelussa. Pohdittaessa kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin asemoituvien henkilöiden asemaa tai kokemuksia normatiivisista oletuksista, on ymmärrettävä, että eri vähemmistöt elävät rinnakkain ja heitä määrittävät erot ovat moninaisia ja päällekkäisiä (Alanko 2014, 7; Honkasalo & Salo 2014, 144). Normatiivisilla oletuksilla ja normatiivisella kulttuurilla tarkoitetaan ilmiötä, jossa tiettyjä ominaisuuksia pidetään itsestään selvinä tai arvotetaan paremmiksi kuin toisia (esimerkiksi heteroseksuaalisuus vs. homoseksuaalisuus tai vammattomuus vs. vammaisuus). Normatiivisessa kulttuurissa normiin sopiva käyttäytyminen ja ominaisuudet saavat enemmän tilaa yhteiskunnassa, mutta normista poikkeavat ominaisuudet voivat tuottaa negatiivista näkyvyyttä tai näkymättömyyttä. (Honkasalo & Salo 2014, 145.) Honkasalo ja Salo huomauttavat, että nuoret, jotka kokevat kuuluvansa vähemmistöön ulkonäkönsä, seksuaalisen suuntautumisensa, sukupuoli-

identiteettinsä, vammaisuuden tai pitkäaikaissairauden takia, kokevat tullessa useammin syrjityksi kuin muut nuoret. (Honkasalo & Salo 2014, 144; Myllyniemi 2015, 38.)

Intersektionaalisuuden käsite viittaa samanaikaisesti erilaisiin vähemmistöryhmiin kuulumiseen liittyvään syrjinnän kertautumiseen tai risteytymiseen. Intersektionaalinen eli risteävä syrjintä saattaa kokijansa monimutkaisten syrjinnäkokemusten eteen, jotka eivät selity pelkästään seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuulumisella, kehitysvammaisuudella tai iällä, vaan erojen moninaisuus tuottaa tarpeen tarkastella näitä eroavaisuuksia yhtäaikaisesti (Honkasalo 2011). Yhden määritelmän mukaan intersektionaalinen syrjintä on yksi moniperusteisen syrjinnän muoto (Leppäkorpi 2014, 30). Moniperusteisen syrjinnän perusta on identiteetin moninaisuus. Moniperusteista syrjintää tarkasteltaessa olennainen elementti on ulko- ja/tai sisäryhmäsyrjinnän esiintyminen. Ulkoryhmäsyrjinnässä yksilö kohtaa syrjintää ympäröivän yhteiskunnan taholta arkielämän eri tilanteissa sen ollessa enemmän rakenteellista, kun taas sisäryhmäsyrjintä viittaa oman viiteryhmän taholta tulevaan syrjintään. Moniperusteisen syrjinnän kontekstissa sisäryhmänsä syrjimää kehitysvammaista seksuaalivähemmistöön kuuluvaa ihmistä ei hyväksytä sateenkaariyhteisön jäseneksi vammaisuutensa vuoksi. (Makkonen 2003, 14.)

Koska tutkijana minun on tärkeää ymmärtää oma asemani suhteessa kehitysvammaisiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin, tiedostan myös intersektionaalisen lähestymistavan tärkeimmän piirteen: vaikka epäkohtia täytyy tuoda näkyväksi ja niistä on puhuttava, on ymmärrettävä oma positio suhteessa vähemmistöön etuoikeutettuna. On kuunneltava ja opittava, mutta puolesta puhuminen ei ole ihanne, koska se on äänen ja tilan viemistä heiltä itseltään. (Halttunen-Riikonen 2015; Kartastenpää 2016.) Edellä kuvatut tavoitteet ovat läsnä myös tämän tutkimuksen metodologiassa ja koen, että minulla on ollut mahdollisuus luoda avoin tila vähemmistöryhmien aseman ja kohtaamien asenteiden kuvaamiselle, ilman kokemusta yli tai puolesta puhumisesta. Perustelen tätä sillä, että epäonnistumiseni alkuperäisen tutkimussuunnitelman toteuttamisessa ja kehitysvammaisten sateenkaarihenkilöiden äänen esiin tuomisessa pakotti minut etsimään uusia keinoja ilmiön tutkimiseksi luovuttamisen sijasta.

3.2 Ontologisen ratkaisun kautta holistisemman tutkimuksen jäljillä

Tarkastelen tässä tutkimuksessa kehitysvammaisten sateenkaarivähemmistöjen asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa heidän parissaan työskentelevien ihmistyön ammattilaisten kertomana. Yhtäältä tutkimus on kiinnostunut havaitsemaan yksilön elämään liittyviä näkökulmia ja tapahtumia yhteisessä todellisuudessamme. Mutta toisaalta se tunnistaa ja tunnustaa tutkimuksen keskeisiksi teemoiksi kehollisuuden ja tajunnallisuuden kehitysvammaisuuteen, sekä seksuaali- ja sukupuoli-identiteetteihin liittyvien seikkojen kautta.

Kehitysvammaisten henkilöiden seksuaalisuutta käsittelevissä tutkimuksissa on tullut esille, että usein seksuaalisuus nähdään heistä irrallaan olevana komponenttina, eikä suinkaan ihmisen kokonaisuuteen ja identiteettiin kiinteästi kuuluvana asiana (mm. Ahtola ym. 2019; Allen 2003; Virta 2019b). Holistinen ihmiskäsitys tunnistaa ihmisen rakentumisen sosiaalisten rakennelmien ja tajunnallisten tilojen kautta, mutta vaatii otettavan huomioon, että ihmisen olemassaolon muodostumisen myös orgaanisista elementeistä ja niiden toimintaa säätelevistä fysiologisista lainalaisuuksista. Tässä tutkimuksessa haluan tarkastella ihmisen olemassaoloa kokonaisuutena ja tästä syystä esitän tutkimuksen ontologiseksi ratkaisuksi Rauhalan (1983) holistista ihmiskäsitystä. Holistinen ihmiskäsitys edellyttää, että empiirisessä tutkimuksessa jokainen ihmiselämän olemismuoto otetaan tasavertaisesti huomioon, jolloin ihmisen olemassaolo on osiensa summa (mt., 28).

3.3 Näkökulmana Lauri Rauhalan holistinen ihmiskäsitys

Psykologi ja filosofian tohtori Lauri Rauhala (1914–2016) teki elämäntyönsä filosofisen antropologian perinteen ja fenomenologis-hermeneuttisen filosofian parissa, ollen alan tärkeimpiä suomalaisia edustajia 1900-luvulla. Rauhala oli ihmistyön ja -tutkimuksen vaikutusvaltaisimpia suomalaisia teoreetikkoja, niin filosofiassa, psykologiassa, kuin hoito- ja kasvatustieteissäkin. (Backman 2016.) Rauhala (1983; 2005, 31) on elämäntyössään hahmotellut holistisen eli kokonaisvaltaisen ihmiskäsityksen teorian. Rauhala esittää ihmisen ontologisen perusominaisuuden kolmijakoisena: 1) *tajunnallisuutena* eli psyykkis-

henkisenä olemassaolona, 2) *kehollisuutena* eli orgaanisena tapahtumana ja 3) *situationaalisuutena*, joka viittaa olemassaolomme kietoutuneisuuteen oman elämäntilanteemme kautta ja mukaisesti. (Rauhala 2005, 31.) Holistisen ihmiskäsityksen ontologinen kolmijako muodostaa kokonaisvaltaisen tavan tutkia ja tulkita ihmistä myös yhteiskuntatutkimuksen kontekstissa.

Rauhala (2005, 31) esittää, että empiirisen ihmistutkimuksen kannalta keskeistä ei ole kysyä, kuinka ihminen on kehittynyt tähän maailmaan, vaan kuinka ihminen on olemassa. Ihmisen tajunnallisuus voi rajoittua tai häiriintyä joissakin kehityshäiriöissä tai vammoissa. Holistinen ihmiskäsitys näkee, että tajunnallisuuteen vaikuttavien elämäntilanteiden kohtaamille ihmisille kuuluu koko inhimillinen kokemuskapasiteetti. (Rauhala 2005, 32–33.) Kehollisuutta orgaanisen elämän kokonaisuuden muodostavana olemispuolena eivät sairaudet tai elintoimintojen häiriöt kumoa. Vasta kuolema kumoaa kehollisuuden ihmisen olemassaolon osana. Rauhala painottaa, että holistinen ihmiskäsitys ei rajoita ihmisen kokonaisuuden ääri rajoiksi hänen kehoaan, vaan ihmistä ei voida käsittää ilman todellisuutta, jossa hän elää. Situaatio eli elämäntilanne on aina yksilöllinen ja ainutlaatuinen, vaikka ihmisten situaatioissa on yleensä useitakin yhteisiä ominaisuuksia. (Rauhala 2005, 32–33.)

Käytän tässä tutkimuksessa holistisen ihmiskäsityksen teorian tulkinnan pääasiallisena lähteenä Rauhalan tuoreinta, vuonna 2005 julkaistua teosta *Ihmiskäsitys ihmistyössä*. Teos perustuu vuosina 1983–1986 julkaistuihin kolmen teoksen sarjaan. Sarja julkaistiin uudelleen yhdistettynä ja päivitettyinä versiona vuonna 1988, sekä edelleen vuonna 2005 vähäisin muutoksin.

3.3.1 Tajunnallisuus eli psyykkis-henkinen olemassaolo

Rauhala kuvaa tajunnallisuutta inhimillisen kokemisen kokonaisuudeksi, jonka olemuksen perusluonteinen struktuuri on mielellisyyttä. Mielellisyyden myötä ihmisen olemassa oleminen realisoituu erilaisten mielen ilmenemisessä sekä niiden keskinäisessä organisoitumisessa. Mieli on sitä, minkä avulla me tiedämme, ymmärrämme, tunnemme tai uskomme erilaiset asiat ja ilmiöt jonkinlaisiksi. Mieli voidaan nimetä merkityksen antajaksi,

joka koetaan aina jossakin tajunnan tilassa. Esimerkiksi tunne on tajunnan tila, jossa realisoituu ihmisen kokema tunne, kuten rakkaus, pelko tai ilo. Mieliä ja tajunnan tiloja ei voi erottaa toisistaan, ja ne ovat tajunnallisen tapahtumisen perusyksikköjä. Tajunnan tapahtumisperiaatteiden analyysi täytyy perustua näihin perusyksiköihin. Tajuntaa itseään ei voi koskaan havaita sellaisenaan, vaan ainoastaan sisältöjä, joissa tajunta on olemassa. (Rauhala 2005, 34–35.)

Mieliä on lukemattomia määriä ja ne nimeävät tai ilmaisevat erilaisia mieliä. Mieli voi olla objekti, ilmiö ja asiantilan nimi, kuten tiistai tai pallo. Erilaiset mielet ovat suhteessa toisiinsa ilman konkreettista tai fyysistä keskinäistä suhdetta. Kun mieli asettuu tajunnassamme suhteeseen jonkin ilmiön tai objektin kanssa siten, että ymmärrämme kyseisen asian joksikin, muodostuu merkityssuhde. Erilaiset merkityssuhteet muodostavat verkostoja, jotka suhteessa toisiinsa muodostavat käsityksen itsestämme sekä maailmankuvamme. Tajunnallisuudessa on meneillään jatkuvaa merkityssuhteiden jäsentymistä, unohtamista tai tiedostamattomaan siirtymistä, uudelleen muistamista ja tiedostamista. Arkielämän tavalliset kokemukset kuten erilaiset tunnekokemukset ja unet, siinä missä psykoottiset harhat tai teoreettinen ajattelu ovat merkityssuhteiden organisoimia kokemuskokemuksia ja perusluonteeltaan samanlaisia mielen ilmentymiä. (Mt., 35–36.)

Rauhalan (2005, 36–37) mukaan perusteelliset tajunnan analyysit osoittavat merkityssuhteiden organisoituvan siten, että uudet mielen manifestaatiot suhteutuvat jo olemassa olevaan kokemuserustaan. Aiempi kokemuserusta uutta tulkitsevana ja sijoittavana toimii ymmärtämisyhteytenä, eli niin sanottua horisonttina, johon uusi mieli organisoituu tullen osaksi maailmankuvan muodostumista tai käsitystä itsestä. Merkityssuhteiden muodostumisen historiallinen ja kumuloituva luonne tekee ymmärrettäväksi sen, että merkityssuhteiden rakentuminen on elinikäinen hidaskokemusprosessi, joten myös niiden muuttaminen on hidasta ja tapahtuu vain ymmärtämisen kautta (vrt. konstruktivistinen tiedonkäsitys). Merkityssuhteet, joita tajuntaan muodostuu spontaanisti tai vaikuttavien menetelmien ansiosta voivat olla perusluonteeltaan erilaisia kuten, tunnetta, tietoa, uskoa tai intuitiota.

Merkityssuhteiden muodostumisen kehityssuunta voi olla positiivinen tai negatiivinen. Kehityssuunta on positiivinen silloin, kun merkityssuhteet muodostavat tajunnassa tasapainoisen maailmankuvan olematta vääristynyt. Kun esimerkiksi henkilön päätökset

perustuvat tasavertaisesti tunteisiin ja tietoon, on jokaisella merkityssuhteella tasavertainen roolin henkilön tajunnassa. Merkityssuhteiden rakentumisen negatiivinen kehityssuunta on vallalla silloin, kun merkityssuhteet ovat vääristyneitä, puutteellisesti jäsentyneitä tai epäselviä, tai merkityssuhteet edustavat esimerkiksi ahdistusta tai pelkoa. Negatiivinen kehityssuunta on ilmeinen silloin, kun merkityssuhteet eivät muodosta tasapainoista maailmankuvaa vaan ovat ambivalentteja, kilpailevat tai ovat konfliktissa keskenään. Tajunnassa voidaan pyrkiä kokemuksen muutoksiin esimerkiksi aktivoimalla uusia horisontteja, jolloin asiat näyttävät eri puolelta. Uusia kokemuksia tarjoamalla yksilön tajunnassa tulee esiin uutta mieltä, joka organisoituessaan merkityssuhteeksi rikastaa tai muokkaa hänen maailmankuvaansa. (Rauhala 2005, 37–38.)

3.3.2 Kehollisuus orgaanisena tapahtumana

Mikään orgaaninen tapahtuminen ei tapahdu symbolisesti, sillä sydän todella pumppaa verta kuljettaen happea kehon eri osiin ja hormonit todella erittyvät umpirauhasista. Elintoiminnot täydentävät ja jatkavat toistensa aloittamia prosesseja, tasapainottavat ja kontrolloivat toistensa toimintaa, ovat toisinaan suhteessa toisiinsa kehämäisesti vaikuttaen holistisesti elintoimintojen kaikilla tasoilla. (Rauhala 2005, 38–39.) Kehollisuuden piirissä toteutuvan empiirisen tutkimuksen täytyy soveltaa anatomis-fysiologisia menetelmiä riippumatta kehon toiminnasta. Se ei kuitenkaan nimeä mekaanis-kausalisia selitysperiaatteita ainoiksi oikeiksi kuvaamisen tavoiksi.

Orgaanisen elämän eri ilmentymien, kuten kehitysvammaisuuden ymmärtäminen ihmisen olemassaolon muotona edellyttää myös mielekkyydsperiaatteen ja kokonaisuudessa vallitsevan dynamiikan huomioimista. Mielekkyydestä voidaan puhua vasta, kun on arvioitu miten ja missä jotkin elintoimintojen prosessit hyvin tai huonosti toimiessaan ovat harmoniassa tai ristiriidassa olemassaoloa ja elämää ylläpitävien tapahtumisperiaatteiden kanssa. Orgaanisen olemassaolon mielekkyys on elintoiminnallisessa tapahtumisessa yksi sen kvaliteetti. (Rauhala 2005, 38–40.) Kehollisuutta ei voi olla olemassa ilman tajuntaan ja tilanteeseen liittyviä merkityssuhteita. Tämän tutkimuksen kohdalla ei ole mielekäästä tai edes perusteltua lähteä tutkimaan ihmisen fysiologisia prosesseja, joten suuntaan huomioni

organisiin tapahtumiin, jotka ovat nousseet tajunnallisen ymmärtämisen ja kuvailun kohteiksi. (Rauhala 2005, 49.)

3.3.3 Situationaalisuus eli olemassaolomme suhde todellisuuteen

Situationaalisuudella ihmisen ontologisen olemassaolon muotona Rauhala tarkoittaa ihmisen kietoutuneisuutta todellisuuteen oman elämäntilanteessa kautta ja mukaisesti (Rauhala 2005, 41). Ihmisen tajunta joutuu kokemaan asioita, jotka hänen situaatioonsa ovat valikoituneet. Kokeminen organisoituu monikerroksellisesti ja tilanteen reaalisisältöjen valikoituminen yksilön tilanteeseen on kaiken kokemisen perusta, esimerkiksi kokeakseen rakastumisen tuntemuksia, on ihmisen tilanteossa oltava rakkauden kohde. (Mt., 43–44.)

Rauhala jakaa tilanteen rakentumisen eri komponentteihin, joiden kautta situationaalisuutta ihmisen olemassaolon muotona voidaan ymmärtää paremmin. Osa tilanteen komponentteihin ihminen ei ole voinut vaikuttaa itse, eli määrättyminen on ollut kohtalonomaista. Yksilö ei ole voinut muun muassa valita geenejään, kansallisuuttaan tai kulttuuria mihin on syntynyt. Ihminen yksilönä ei pääsääntöisesti itse aiheuta luonnonmullistuksia tai onnettomuuksia, joissa voi olla osallisena. On kuitenkin monia tilanteen komponentteja, joita yksilö voi valita muunnellakseen situationaalisuuttaan. Ihminen voi valita esimerkiksi ystävänsä, harrastuksensa, asuntonsa tai ravintonsa, mutta koskaan hän ei voi valita kohtalonomaisuuden vastaisesti. Tilanteen jakaminen konkreettisiin ja ideaalisiin komponentteihin on olennaista. Konkreettisia komponentteja ovat esimerkiksi saasteet, bakteerit, ilmastolliset tai maantieteelliset olosuhteet. Myös useat yhteiskunnan ja kulttuurin muodot sekä kaikenlaiset inhimillisen kanssakäymisen muodot ovat konkreettisia komponentteja. Ideaalisia komponentteja edustavat arvot ja normit, ihmissuhteet koettuina sisältöinä, uskonnot, aatteelliset virtaukset ja taide sekä luonto sellaisena kuin se koetaan. (Mt., 42.)

Kaikki tilanteeseen kuuluvat komponentit määrittävät eriasteisesti ihmisen tajuntaa ja kehon prosesseja. Toisin sanoen tilanteen komponenttien vaikutussuhde on välttämättömyyssuhde, jos jonkin todellisuuden ilmiö ei vaikuta ihmisen olemassaoloon, se ei kuulu hänen tilanteoonsa. Rauhala kutsuu edellä kuvattua välttämättömyyssuhdetta, jossa

situaation komponentti eriasteisesti rajaa ja ohjaa sitä mitä yksilö tajunnassaan kokee, ja miten orgaaninen tapahtuminen etenee kehossa, esiymmärrykseksi. Termi viittaa tajunnallisen ymmärtämisen esiasteeseen, jolloin jokin situaation komponentti on olemassa tajunnasta riippumatta ja ennen sitä. (Rauhala 2005, 42–43.) Rauhala jakaa situationaalisen esiymmärryksen vaikuttavuuden kehon ja tajunnan kanaviin. Saasteet, univaje tai epämukavat kengät saavuttavat ihmisen kokonaisuuden pääasiallisesti kehon kautta, mutta edellä mainittuja asioita voidaan myös inhota, jolloin niillä on vaikutusta ihmiseen myös tajunnan kautta. Tajunnan kautta ihmisen kokonaisuuteen vaikuttavat pääasiassa kokemuksen ja ymmärryksen kautta opitut asenteet ja normit. (Mt., 44.)

Rauhala painottaa, että situationaalisuuden merkitys ihmisen ontologisena olomuotona on näkyvässä varsinkin identiteetin muodostuksessa. Suhteutuessamme situaatiomme reaaliseen sisältöön meille muodostuu juuri sellainen ominaisuus, funktio tai asema kuin mitä samaisen komponentin sisältö implikoi. Olemme aina osa jotain ja suhteessa siihen. Suhteessa perheeseemme olemme lapsia tai omaisia, yhteiskunnan jäseninä olemme veronmaksajia ja palvelujen käyttäjiä. Ihmisen identiteetin kuvailu situationaalisuuden kautta on nähtävissä jokapäiväisessä arkipuheessa. Kun ihminen identifioidaan esimerkiksi oppilaaksi tai puheenjohtajaksi, kuvaillaan häntä juuri tietyn situaation kautta. Situationaalisuus on aina ainutkertaista, eikä maailmasta todennäköisesti löydy toista täysin samanlaisten situaation komponenttien kokonaisuutta omaavaa ihmistä. (Mt., 44–45)

Vaikka useat situaation eri komponentit ovat valikoituneet ihmiselle kohtalonomaisesti, voi jokainen ohjata omaa elämäänsä omilla valinnoillaan ja muokata situationaalisuuttaan valitsemaansa suuntaan (Rauhala 2005, 44–45). Pienelläkin muutoksella voi olla monimuotoisia vaikutuksia, koska komponenttien sisällöt muuttavat luonnettaan keskinäisissä suhteissaan. Jos ihmisen situaatioon ilmestyy jokin aiemmasta poikkeava elementti, voi muutos tasapainottaa tai huonontaa yksilön tajunnallisia tai kehollisia kokemuksia. Käytännössä se voi tarkoittaa, että nuoren yksinäisyyden kokemus helpottaa, jos hän tutustuu samanhenkiseen ihmiseen työpaikallaan. Rauhala korostaa, että ihmisen tajunnassa muodostuva merkityssuhde muodostuu aina situaation kautta, jolloin situaatiossa on jokin aihe tai ilmiö, joka luo perusteet merkityssuhteen kehittymiselle. (Mt., 46.)

3.4 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen keskeisenä tutkimustehtävänä on tuottaa tietoa kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemasta Suomessa. Pyrkimyksenäni on havainnoida ja kuvailla yhteiskunnan asenteita suhteessa kehitysvammaisiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin erilaisissa toimintaympäristöissä kehitysvammaisten sateenkaarihenkilöiden kanssa toimivien ammatti-ihmisten kertomana. Tavoitteenani on kartoittaa, millaista holistisen ihmiskäsityksen mukaista kerrontaa ihmistyön ammattilaiset tuottavat kehitysvammaisista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä heidän elämästään. Tutkimuksen tarkemmat tutkimuskysymykset ovat:

- Minkälaisia näkemyksiä kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen parissa työskentelevillä ihmistyön ammattilaisilla on kehitysvammaisten seksuaalisesta suuntautumisesta sekä sukupuolen kokemuksesta ja niiden ilmaisusta?
- Mitä kehitysvammaisten seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteetteihin liittyvät näkemykset kertovat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden yhteiskunnallisesta asemasta tulkittuna Lauri Rauhalan holistisen ihmiskäsityksen kautta?

4 METODOLOGISET RATKAISUT, AINEISTO JA ANALYYSI

4.1 Konstruktivismi autoetnografisen tutkimusotteen lähtökohtana

Tämä tutkimus on laadullinen tutkimus, jonka aineisto koostuu yhdeksästä kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kanssa työskentelevän ammattilaisen haastattelusta. Kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena on tutkittavan ilmiön kuvailu, ymmärtäminen ja tulkinta. Laadullisessa tutkimuksessa käytetään työkaluna kieltä, jonka avulla pyritään tutkittavan ilmiön syvälliseen ymmärtämiseen. (Kananen 2014, 18.) Anttilan (1996, 182) mukaan kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena voi olla ilmiön kuvailun lisäksi sen sisällä vaikuttavien

ominaisuuksien havainnointi ja luonnehdinta sekä merkityksenanto. Tutkimukseni metodologiassa on piirteitä tutkijan henkilökohtaisia kokemuksia hyödyntävästä autoetnografisesta orientaatiosta, jonka tutkimuksellisten perusteiden ytimessä ovat vuorovaikutuksellisuus ja sosiaaliset konstruktiot (Ellis & Bochner 2003). Käytännössä sijoitan omat henkilökohtaiset kokemukseni ympäröivään sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin, jolloin tutkimalla yksittäistä on mahdollisuus ymmärtää yleistä (Reed-Danahay 1997, 9; Ellis & Bochner 2000, 737, 751).

On selvää, että tutkimusta ei voi pohjata puhtaasti autoetnografiseen, oman toiminnan ja kokemuksen retrospektiiviseen tulkintaan, joten tutkimukseni teoreettinen ja metodologinen välineistö on turvaamassa tutkimukseni reliabiliteettia ja analyttistä otetta (Uotinen 2010, 179–180). Teoreettis-metodologisina välineinä Rauhalan (1983) holistinen ihmiskäsitys ja vuorovaikutukseen pohjaava konstruktivistinen tiedonkäsitys (Heikkinen 2007, 144) ovat ohjanneet tutkimuksellisia valintojani aina aiheen valinnasta aineiston keräämiseen, sen analyysiin ja tulosten raportointiin.

Yhteiskuntatieteissä mielenkiinto on perinteisesti kohdistettu kielellisesti ja sosiaalisesti rakentuneeseen todellisuuteen sosiaalisen konstruktionismin periaatteiden mukaisesti. Sosiaalisessa konstruktionismissa tutkimuksen kohteena ovat yhteiskunnallisesti vaikuttavat laajat diskurssit, jotka uusintavat ja muokkaavat yhteiskuntamme rakenteita, tuovat esiin todellisuutemme historiallisia ja sosiaalisia ehtoja sekä konstruoivat meitä ihmisiä ja elämäämme. (Burr 2003, 4, 8; Burr 2004, 132, 139–140.) Mielenkiintoni kohteena ovat kehitysvamma-alalla vaikuttavien ammattihenkilöiden tavat puhua kehitysvammaisista sateenkaarivähemmistöistä eivät ole ainoastaan kuvauksia tietyn aikakauden historiasta, ne ovat myös oman aikansa tuotteita, sekä riippuvaisia aikakautensa sosiaalisista ja taloudellisista ehdoista. (Burr 2003, 4, 6.)

Kuten esimerkiksi sosiaalipsykologi Vivien Burr (1995, 1–8; 2003, 5–6) on todennut, emme koskaan voi tarkastella tutkimaamme maailmaa objektiivisesti tai aidosti, vaan aina jonkin näkökulman kautta merkityksellistettynä, sekä sosiaalisten prosessien ja vuorovaikutuksen värittämänä. Sosiaalinen konstruktionismi painottaa kielen konstruktivistista vaikutusta merkkijärjestelmänä, eikä suinkaan yksittäisen kielenkäyttäjän konstruktivistista osallisuutta (Burr 2004, 132, 139–140). Burr (2003, 19–20) on pohtinut konstruktivismiin ja sosiaaliseen konstruktionismiin liittyviä rajanvetoja ja tullut siihen lopputulokseen, että konstruktivistit

näkevät yksilöt toimijoina, jotka ovat itse vastuussa todellisuuden rakentumisen prosessista. Jokainen ihminen havaitsee maailman omalla tavallaan ja luo aktiivisesti omat käsityksensä tapahtumista. Burr itsekin myöntää näiden kahden teoreettisen näkökulman samankaltaisuuden ja on ollut aktiivisesti luomassa synteisiä näkökulmien välille (ks. Burr & Butt 2000.)

Omaksumani tiedonkäsityksen mukaan Burrin (2004, 132, 139–140) esittämä tiukka rajanveto häivyttää liiaksi yksilön osallisuutta sosiaalisen todellisuuden rakentumisessa. Mielestäni on tärkeää erottaa toisistaan sosiaalisen konstruktionismin ja konstruktivismin tavat käsittää ihmisen osallisuus sosiaalisen todellisuuden ja varsinkin tiedon rakentumisessa. Mielenkiintoni kohdistuu yksilön subjektiivisiin kokemuksiin, jotka peilaavat kollektiivisen tiedon rakentumista, yhteiskunnan intentionaalisesti sekä tiedostamatta tuottamien instituutioiden rakentumista. Kuten Eero Suoninen (1999, 18–19) on todennut, sosiaalisessa kanssakäymisessä käydyt keskustelut ja puhumisen tavat ovat toimintaa, josta on seurauksia ja vaikutuksia. Tässä tutkimuksessa otan vakavasti yksilön kielellisen vuorovaikutuksen performatiivisuuden, joka aiheuttaa muutoksia ympäröivässä todellisuudessa.

Konstruktivisuus lähestymistapana perustuu ajatukseen, että ihminen rakentaa tietonsa sen mukaan, millaisia kokemuksia hän saa ja millaisia keskusteluja hän käy toisten ihmisten kanssa. Me identifioimme itsemme kertomusten kautta ja voimmekin ajatella, että hahmotamme ja rakennamme identiteettimme sekä tietomme ympäröivästä maailmasta joka päivä uudelleen erilaisten kertomusten kautta. (Heikkinen 2007, 144–145.) Kertomuksissaan ihmiset kuvailevat merkityksiä, joita he ovat konstruoineet elämästään ja itsestään. Ihmiset luovat, muokkaavat ja rakentavat tietoa koko elämänsä ajan omien kokemustensa, vuorovaikutuksen, itsereflektion sekä yhteisöllisyyden kokemusten kautta. (Paananen 2008, 19.)

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on kertojan näkökulma, ei niinkään objektiivisten totuuksien etsiminen. Näen sen kontekstuaalisena näkökulmana, jolloin sen tavoitteena on löytää yhteyksiä eri tapahtumien välillä. (Erkkilä 2005, 198–200.) Olen ottanut tarkasteluun ammatillisissa yhteisöissä toimivien yksilöiden tuottamat kertomukset, joita voidaan luonnehtia kertomuksen muodon ottaneiksi tapahtumien ja asioiden merkityksellistämisen tavoiksi, jotka diskursiivisina ilmiöinä ovat toimijan resursseja. Näiden resurssien avulla

ihmiset tekevät ymmärrettäväksi itseään sekä maailmaa. (Jokinen & Juhila 1999, 68; Suoninen 1999, 20.) Edellä kuvattujen argumenttien myötä näkemykseni on, että konstruktivismi tiedonkäsityksen ja tutkimuksen lähtökohtana voi kuvata tarkemmin yksilön osallisuutta kollektiivisen todellisuuden muodostumisessa.

Tässä tutkimuksessa autoetnografisuus kvalitatiivisen aineiston hankintatapaan ja laatuun liittyvänä viittaa kerrontaan perustuvan tutkimusaineiston sekä tutkimuksen tekijän omien kokemusten ja esiymmärryksen käyttöön osana aineistoa. Tutkimuksen autoetnografiset piirteet tulevat näkyviin oman kehitysvammaosaamiseni sekä pro gradu -prosessiin liittyvien kokemusteni kautta. Kuten Timo Laine (2010, 32–33) on todennut, me emme tietoisesti tee tulkintoja vuorovaikutustilanteissa, vaan teemme tulkintoja niin sanotun esiymmärryksen varassa. Esiymmärrys käsitetään tutkimuksen tekemisen yhteydessä intuitiivisena tapana ymmärtää tutkittava ilmiö ennestään jonkinlaisena, jolloin informanttien tuottama aineisto sekä niihin liittyvä ymmärrys pyritään refleктоimaan, käsitteellistämään ja tematisoimaan. (Laine 2010, 32–33.) Tässä tutkimuksessa aineiston ymmärtämisen lähtökohtana on, että minulla tutkijana on haastateltavien kanssa yhteinen yhteisön tuottama kulttuuri ja ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä. Varsinkin tätä lähtökohtaa vasten peilaten autoetnografinen tutkimusote on looginen valinta.

Tutkimusprosessin aikana minun on ollut tärkeää tunnistaa oma asemani kehitysvamma-alan toimijana. Olen työskennellyt yli kahdeksan vuotta kehitysvammaisten nuorten parissa. Vaikka en enää työskentele alalla, on kiinnostukseni alaan säilynyt alanvaihdoksesta huolimatta. Tämän tutkimuksen myötä toimin edelleen aktiivisesti alan kehittämisen parissa ja koen olevani osa kehitysvamma-alaa. Konstruktivistisen tiedonkäsitykseni mukaan on selvää, että alalla toimivat henkilöt minä mukaan lukien rakentavat vuorovaikutuksessaan kollektiivisen tiedon lisäksi, myös oman viiteryhmänsä sisäistä tietoa sekä omaa ammatillista ymmärrystään. Jokaisella ammattiryhmänsä edustajalla on useita erilaisia positioita, joiden kautta hän pystyy vaikuttamaan henkilökohtaisen ja kollektiivisen tiedon rakentumiseen. Kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kanssa työskentelevien ammattilaisten työ on mitä suurimmassa määrin vuorovaikutuksellista. Sen sisältämiä vuorovaikutuksen muotoja ovat muun muassa kirjoittaminen ja puhuminen, niin kohtaamalleen asiakasryhmälle, kuin kollegoille ja muille ammattialansa verkostoon kuuluville ryhmille sekä omaisille. Työssään ammattilaiset ovat myös kulttuurisia toimijoita, jotka kommunikoivat suurelle yleisölle uusintaen tai muuttaen oman ammattialansa

julkisuuskuvaa ja tiedon rakentumista. Tähän tutkimukseen osallistuminen on osa tätä vuorovaikutusta. (Juhila 1999, 201–202.)

4.2 Haastateltavana ihmistyön ammattilaiset

Ensimmäinen kehitysvammaisten ohjaaja haastateltu, ja aavistus oli oikea. Ohjaajan näkökulma on toisenlainen verrattuna seksologin näkökulmaan. Paljon arkeen ja käytäntöihin keskittyvä, juuri niihin ilmiöihin, mitä kehitysvammaiset itse joutuvat kokemaan ja käsittelemään päivittäin. (Havaintopäiväkirja 16.9.2019.)

Tutkimuksen aineisto koostuu yhdeksästä syyskuun 2018 ja maaliskuun 2019 välisenä aikana tekemistäni kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kanssa työskentelevän ammattihenkilön haastattelusta. Digitaalisella sanelukoneella tallennettua aineistoa kertyi yhteensä 560 minuuttia haastattelujen kestojen vaihdellessa 54 minuutista 86 minuuttiin. Neljässä haastattelussa aikaa käytettiin noin tunti ja viidessä haastattelussa 70 minuutista yli 80 minuuttiin. Haastatteluista muodostui sanasta sanaan litteroitua aineistoa yhteensä 197 sivua New Times Roman -fontilla koolla 12, rivinvälillä 1,5, reunuksien leveyden ollessa 2 cm. Litteraateissa pyrin huomioimaan pidemmät tauot, puhetyylit ja naurahdukset. Informanttien vähäisestä määrästä johtuen, muunsin tutkimusraporttiin valitut sitaatit kirjakieliseen muotoon, jotta lainauksista ei olisi mahdollista tunnistaa haastateltuja murteeseen tai puhumisen tapoihin liittyvien tunnistettavien piirteiden kautta.

Pyrin saavuttamaan maantieteellisesti mahdollisimman kattavan otannan. Onnistuin tavoittamaan informanteja, joiden toiminnan vaikutusalue kattaa koko Suomen, aivan pohjoisinta Lappia lukuun ottamatta. Haastateltavien yhtenä valintakriteerinä minulla oli, että informantit eivät suoraan olisi kytköksissä toistensa kanssa saman työnantajan kautta tai työskentelisi samalla paikkakunnalla. Tällöin otannan vinoutumisen vaara saman sosiaalisen taustan myötä olisi vähäisempi. (Anttila 1996, 403.) Iältään informantit asettuvat 30–60 ikävuosien välille. Työvuodet kehitysvammaisten seksuaaliterveys ja/tai ohjaustyössä liukuvat 3–25 vuoden välillä. Haastateltujen henkilöiden koulutustaustat, ammattinimikkeet ja tehtävät vaihtelevat kehitysvammaisten ohjaajista seksuaaliterapeutteihin. Myös informanttien työnantajatahot vaihtelevat suurista kuntatyönantajista, aina pienempiin

kolmannen sektorin toimijoihin. Informanttien työsuhteet ovat määräaika- ja vakituisia, hanke- ja projektimuotoisia sekä osa- ja kokoaika- ja kokoaikaisia. Yhteisenä nimittäjänä haastatelluilla on omakohtainen kokemus kehitysvammaisten tai erityistä tukea tarvitsevien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kanssa työskentelystä.

Haastattelut aloitettuani tavoitteenani oli haastatella vain kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kanssa työskenteleviä seksuaaliterveysalan ammattilaisia. Jo ensimmäisen haastattelun aikana eteeni nousi mielenkiintoinen ilmiö: haastattelemani seksuaaliterapeutti kertoi spontaanisti omia kokemuksiaan eri toimijoiden merkityksestä kehitysvamma-alan kentällä. Haastattelun jälkeen oli selvää, että mikäli aikoisin tavoittaa ilmiön monikerroksellisuuden, tulisi minun kiinnittää huomiota myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistötyön sisällä vaikuttaviin jännitteisiin eri ammattiryhmien välillä siinä määrin, kuin se olisi tarkoituksenmukaista. Havainnon myötä valitsin haastateltavaksi myös kaksi ohjaajan nimikkeellä toimivaa lähihoitajaa, sekä yhden kehitysvammaisten seksuaaliterveyden parissa työskentelevän henkilön, jolla ei ole sosiaali- ja terveysalan tai seksuaaliterveysalan koulutusta. Vaikka informanteiksi valikoituikin spesifisti juuri tämän kyseisen asiakasryhmän parissa työskenteleviä koulutettuja ja alallaan tunnustettuja kehitystyötäkin tekeviä ammattilaisia (Anttila 2006, 198–199). En koe haastattelujen olevan puhtaasti niin sanottuja asiantuntijahaastatteluja, koska kerätyn aineiston analyysin pääasiallisempi tavoite on ammattilaisten näkemyksien ja kokemusten tarkastelu sekä analyysi.

4.3 Haastatteluprosessi ja tutkimuseettiset ratkaisut

Tässä luvussa erittelen haastatteluprosessin eri vaiheet, jonka lomassa pohdin aineiston hankintaan sekä metodologisiin valintoihin kietoutuvia tutkimuseettisiä kysymyksiä ja ratkaisuja. Vaikka tutkimuseettiset näkökulmat ja valinnat ovat luonnollisesti olleet läsnä koko tutkimusprosessin ajan, korostuvat ne aineiston hankinnan kontekstissa. Mielestäni haastatteluprosessia ei ole mielekäästä kuvailla irrallaan eettisestä reflektiosta, koska tutkimuseettiset näkökulmat ovat voimakkaasti muokanneet aineiston hankintaprosessia. Tutkimuseettiset valintani ovat väistämättä vaikuttaneet myös keräämäni aineiston laatuun

muun muassa tutkimukseen valikoituneiden informanttien, sekä oman esiymmärrykseni myötä haastattelutilanteissa.

Todettuani ensimmäisen informanttien haun epäonnistuneeksi ja siirryttyäni kehitysvammaisten sateenkaari-ihmisten rekrytointiprosessista kehitysvamma-alan ammattilaisten haastattelujen suunnitteluun, täytyi minun suorittaa uusi informanttien rekrytointiprosessi. Poistettuani hallinnassani olevat julkiset haastattelukutsut ja ilmoittaessani sosiaalisessa mediassa informanttien haun päättyneeksi, muokkasinkin aiemmin käyttämäni haastattelukutsua, ja julkaisin sen uudelleen eri sosiaalisen median palveluissa, kuten Facebookissa, Twitterissä ja Instagramissa (liite 5). Uudelleen muokatussa haastattelukutsussa etsin kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kanssa työskenteleviä ammattilaisia haastateltavaksi. Tälläkään kertaa en tavoittanut avoimen haun kautta yhtään haastattelusta kiinnostunutta henkilöä. Ilmoitteluni poiki joitakin kiinnostuneita yhteydenottoja koskien tutkimuksen tilaa, kokemuksiani prosessista sekä raportin julkaisuajankohtaa. Tavoitin haastattelemani ammattilaiset ottamalla yhteyttä sähköpostitse samoihin kontakteihin, joihin olin ollut yhteydessä edellisen rekrytointitiimoilta. Sain vinkkejä eri yhdistysten ja organisaatioiden nettisivuilta sekä alan toimijoilta suunnitteilla, tai käynnissä olevista aiheita sivuavista hankkeista ja seksuaaliterveysalalla toimivista ammattihenkilöistä.

Lähetin paljon suoria yhteydenottoja yksilöille ja organisaatioille. Osaan viesteistä en saanut vastausta, osaan sain suoria tai epäsuoria kieltäytymisiä sekä vinkkejä, kuka voisi olla avuksi. Sain myös nopeita myönteisiä vastauksia. Lehtomaa (2009, 169) on todennut, että haastatteluihin suostuminen ei ole itsestään selvää, eikä tutkijalla perusteita valmistautua kieltäytyvän informantin suostutteluun, koska se ei edistä luottamuksellisen kontaktin syntymistä haastattelijaan. Latomaan huomio on tärkeä ja siksi informanttien rekrytointiprosessissa tärkeimpänä ajatuksenani on ollut kunnioittaa tavoittelemani henkilön välitöntä tahtotilaa omasta osallisuudestaan. Käytännössä saadessani suoran tai epäsuoran kieltävän vastauksen kiitin yhteistyöstä enkä palannut enää asiaan. Mikäli en saanut vastausta, saatoinkin lähettää vielä toisen tiedustelun varmistaakseni, että olin saavuttanut tavoittelemani henkilön tai organisaation. Jos en saanut vastausta tämänkään jälkeen, lopetin yhteydenotot tuloksettomina.

Onko mahdollista, että joskus haastattelusta kieltäytyminen koetaan vaikeaksi, tai se ei ole ammatillisesti mielekäs vaihtoehto? Onko minun tutkijana oltava

herkempi havaitsemaan tämän tyyppinen epäsuora kieltäytymisen muoto ja lopettaa pyrkimykset haastattelun toteutumiseksi? Vai onko minulla oikeus olettaa, että aikuiset täysivaltaiset ammattilaiset pystyvät sanomaan suoraan ei? Onko ilmiö yleinen, vai kytköksissä aiheen sensitiivisyyteen? (Havaintopäiväkirja 14.1.2019.)

Tutkimuseettisesti epäselvempi yhteydenottoihini liittyvä ilmiö olivat kontaktit, joilta sain kiinnostuneen vastaanoton sekä välittömän lupauksen osallisuudesta, mutta yhteisen ajan löytyminen haastattelulle tuntui vaikealta, ellei jopa mahdottomalta. Tämän kaltaiset tilanteet johtivat pitkiin, jopa kuukausia kestäneisiin sähköpostitse käytyihin neuvottelunkaltaisiin tilanteisiin sopivan ajankohdan löytymiseksi. Tilanteet mietityttivät minua jo rekrytointiprosessin aikana. Olen pohtinut, onko pitkittyneet tilanteet voitu kokea painostamisena tai ylipuhumisena. Toisaalta näissä tilanteissa minulla ei ole ollut mitään syytä epäillä henkilön sanaa, mikäli hän on toistuvasti vakuuttanut kiinnostustaan ja halukkuuttaan haastatteluun, mikäli sopiva ajankohta löytyy. Osa tällaisista tilanteista johti haastatteluun, osa ei.

Haastatteluja toteutettiin sitä mukaa kuin tavoitin kiinnostuneen informantin ja löysimme yhteisen ajan haastatteluun. Haastattelumenetelmänä käytin episodimaisia yksilöhaastatteluja, jotka ovat pohjana tämän tutkimuksen empirialle. Kuten Latomaa (2009, 140) on todennut, ihmisten ajatuksia, mielipiteitä ja kokemuksia ei voida tutkia empiirisesti, elleivät he itse kuvaile näkemyksiään. Mikäli haluamme tietää mitkä ovat ihmisten toiminnan motiivit, on sitä kysyttävä heiltä itseltään. Haastattelun eduksi on luettava myös sen joustavuus metodina. Haastattelun aikana on mahdollista toistaa ja selventää kysymystä, oikaista väärinkäsityksiä ja käydä dialogia informantin kanssa. Reaaliaikaisessa haastattelutilanteessa minulla haastattelijana olisi ollut mahdollisuus myös havainnoida haastateltavan äänenpainoja, eleitä ja ilmeitä. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 74–76.) Tätä tutkimusta varten haastattelin vain kaksi kasvotusten, joten eleiden ja ilmeiden suoran havainnoinnin mahdollisuus jäi heikoksi.

Haastattelumetodia valitessani huomioin aiheen sensitiivisyyden, haastateltavien edellytykset tuottaa vapaata kerrontaa sekä omaamani haastattelukokemuksen. Episodinen haastattelu on yhdistelmä strukturoimatonta avointa haastattelua ja strukturoidumpaa teemahaastattelua. Episodinen haastattelu hyväksyy sen, että aina yksilön todellisuutta kuvaavat kertomukset eivät ole yhtenäinen kertomus, vaan se voi rakentua useista lyhyemmistä rajatumman aiheen kuvailuista. (Laitinen & Uusitalo 2008, 123–124.)

Teemoittelemalla kysymyspatteriston olen voinut johdatella haastattelua tutkittavasta ilmiöstä jo tiedettyyn ja kohti tutkimuksen viitekehystä. Jättämällä kysymysten asettelun avoimeksi, on informantti voinut puhua ilmiöstä oman ymmärryksensä kautta, ilman ennalta määriteltyjä käsitteitä (Tuomi & Sarajärvi 2003, 78–79).

Episodisen haastattelun tukena käyttämäni puolistrukturoidun kysymyspatteriston (liite 3) myötä minulla oli haastattelutilanteessa mahdollisuus ohjata informantteja tutkimuksellisesti relevanttien teemojen pariin, sekä mahdollistaa rikkaan ja kuvailevan aineiston tuottaminen. Haastattelutilanteessa tavoitteena on kerätä mahdollisimman paljon tietoa käsillä olevasta aiheesta, jolloin on mahdollista antaa informantille haastattelun teemat pohdittavaksi etukäteen (Tuomi & Sarajärvi 2003, 75–76). Informanteista vain yksi halusi tutustua haastattelun teemoihin etukäteen. Kysymysten löyhää teemoittelua perustelen myös sillä, että tarkentavien kysymysten kautta olen voinut herättää haastattelutilanteessa ajatuksia ja keskustelua aiheesta (Erkkilä 2005, 206). Informanttien tuottamat kuvaukset, kokemukset ja oma esiymmärrykseni johdattelivat minua intuitiivisesti ja työkokemukseeni perustuen kysymään seuraavan tarkentavan kysymyksen, joten haastattelut eivät olleet identtisiä, eikä kaikille esitetty samoja kysymyksiä (Tuomi & Sarajärvi 2003, 75–78).

Pyrin pitämään tunnelman haastatteluissa mahdollisimman rentona ja keskustelunomaisena. Tavoitteenani ei ollut orjallisesti seurata haastattelun tukena ollutta kysymyspatteristoa, vaan seurasin haastateltavien vapaata kerrontaa, josta havainnoin kysymyspatteristossani olevia teemoja, jotta en palaisi jo käsiteltyyn aiheeseen uudelleen. Tekemällä tarkentavia kysymyksiä ohjasin informantteja kohti syvällisempää kerrontaan sekä aiheisiin, joihin en ollut saanut vastausta spontaanisti. Vaikka puolistrukturoitu episodinen haastattelu tarjoaakin mahdollisuuden vaikuttaa haastattelun kulkuun tilannekohtaisesti ja haastattelija voi tukea haastateltavaa vastaamisessa, ei haastattelija saa vaikuttaa vastausten sisältöön. Otin Anttilan näkemyksen haastattelutilanteissa vakavasti, koska oman ammatillisen osaamiseni ja työkokemukseni myötä haastattelutilanteet olivat keskustelunomaisia ja responsiivisia. (Anttila 2006, 198–199.) Minä haastattelijana asetuin hetkittäin myös sanoittamaan informantin ajatuksia, jolloin minun ja haastateltavan yhteisen ymmärryksen hakemista leimasi jopa tietynlainen neuvottelun läsnäolo. (Jokinen & Juhila 1999, 77.) Ymmärrän haastattelun vuorovaikutustilanteeksi ja tunnustan vaikutukseni haastattelijana haastatteluaineiston syntyyn siinä hetkessä merkityksiä luovana komponenttina.

Episodisessa haastattelussa tutkijan vaikutus voimistuu, koska tutkija valitsee haastattelun teemat ja intuitiiviset jatkokysymykset oman esiyymmärryksensä mukaisesti. Myös tutkijan vaikutus tuotettuun aineistoon haastateltavan kuulijana täytyy tiedostaa, sillä tutkijan suhde informanttiin ei ole koskaan neutraali. Haastattelija edustaa haastateltavalle jotakin tiettyä yleisöä tai henkilöä, jolloin tarina muotoutuu myös sen mukaan, mitä tai ketä tutkija informantin ajatuksissa edustaa. Sama tarina muotoutuisi jollekin toiselle kuulijalle tai toisessa tilanteessa kerrottuna toisenlaiseksi, joten tutkijan tulee ymmärtää haastattelu tilanne- ja paikkasidonnaisena merkityksiä luovana tapahtumana. (Erkkilä 2005, 205–206.) Kuten Vivien Burr (1995, 160) on todennut, kukaan ei voi toimia ilman positiota, joten minunkin on täytynyt tiedostaa oman objektiivisuuteni rajallisuus sekä vaikutukseni tutkimustulosten rakentumiseen.

Oman kehitysvamma työn kokemukseni ja opintojeni myötä minulle on eettisen ja ammatillisen osaamisen lisäksi muodostunut selkeä näkemys kehitysvammaisten henkilöiden osallisuuden tukemisesta elämän jokaisella osa-alueella, mutta samalla tiedostan oman positioni tutkittavan ilmiön sisällä. Ei-kehitysvammaisena tutkijana tutkin kehitysvammaisiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten elämässä vaikuttavia ilmiöitä. Kuinka toimia ja tuottaa tietoa eettisesti? Väistämätön tosiasia on, että kuulumatta itse tarkastelemaani vähemmistöön, toistan yhteiskunnan luomia instituutioita ja rakenteita omalla toiminnallani. Koko prosessin ajan minun on täytynyt kiinnittää erityisen vahvasti huomiota tutkimuksen tekemisen tapoihini ja tuottamani tekstin laatuun, jotta oman toimintani kautta pystyisin purkamaan tutkimuksessa tarkasteltua asetelmaa. Yhtäältä tutkimuksen metodologia mahdollistaa vastauksien saavuttamisen keskeisiin tutkimuskysymyksiin, mutta toisaalta metodologiset valintani tarjoavat mahdollisuuden vahvistaa sateenkaarivähemmistöihin kuuluvien kehitysvammaisten osallisuuden tukemista, sekä aiheen vahvempaa nostamista yhteiskunnalliseen keskusteluun, pyrkimättä kuitenkaan puolesta, yli- tai ohipuhumiseen.

Mielestäni kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien toteutumista sekä heidän kohtaamiensa asenteita voidaan tarkastella myös heidän kanssaan työskentelevien ammattilaisten välityksellä. Haastattelutilanteen joustavuuden ja luontevuuden takaamiseksi en pyytänyt informantteja rajaamaan omia kokemuksiaan kehitysvammaisista sateenkaarivähemmistöistä spesifisti nuoriin henkilöihin, vaan kannustin heitä kertomaan näkemyksiään kaikenlaisista kohtaamisista. Tutkimuksella

tavoitetun tiedon avulla minulla tutkijana on mahdollisuus tuoda näkyville, kuinka kehitysvammaisten sateenkaarevuus ilmiönä näyttäytyy kehitysvammaisten kanssa työskentelevien representaatioissa, ja millaista kuvaa he tuottavat heidän asemastaan suomalaisessa yhteiskunnassa omien kokemusiansa kautta. Oman kehitysvamma-alalle asemoitumiseni kautta, sekä ihmistyön ammattilaisten haastattelujen kautta pyrin eettisesti kestävämpään ja kollaboratiivisempaan tutkimukseen. Käyttämällä autoetnografisen tutkimusotteen mukaisesti omakohtaista osaamistani ja asiantuntijuuttani, pyrin oppimaan itsekin tämän prosessin kautta, siinä missä tarjoan mahdollisuutta itsereflektioon koko alan sisällä.

Tein haastattelut yksilöhaastatteluina ja tallensin ne sanelukoneella digitaalisiksi äänitiedostoiksi. Tallenteiden avulla informanttien tuottamaan aineistoon ja tutkimuksen empiiriseen pohjaan on voitu palata, joka Latomaan (2009, 140) mukaan on haastatteluihin perustuvan empiirisen tutkimuksen ehdoton edellytys. Olin varautunut haastattelemaan informantit puhelimitse tai Skype-yhteyden välityksellä pitkien välimatkojen ja/tai aikataulullisten seikkojen vuoksi. Informantit valitsivat pääsääntöisesti puhelinhaastattelun. Yhdeksästä ammattilaisesta yhden haastattelin kasvotusten, yhden Skype-yhteyden kautta kasvotusten ja loput seitsemän puhelimitse. Haastattelujen aikataulut pyrin toteuttamaan mahdollisimman pitkälle informanttien ehdoilla. Sähköisesti suoritettavat haastattelut toivat huomattavaa etua ja joustavuutta pitkien välimatkojen, kiireisten aikataulujen ja elämäntilanteiden kannalta tarkasteltuna.

Haastateltavilla oli mahdollisuus valita, esiintyvätkö he raportissa valitsemallani pseudonyymillä vai omalla nimellään. Informantit saivat valita haluavatko he antaa tunnistetietoihin ikäänsä, seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoltaan. Jokaisen haastattelun alussa kävimme keskustelumuotoisesti läpi informantin informaatio-, tunnistetieto- ja suostumuslomakkeen (liite 2), jonka tallensin digitaalisesti äänitiedostoksi. Keskustelumuotoisessa tutkimussuostumuksessa avasin informanteille tutkimuksen tarkoituksen, miten haastatteluaineistoa käsitellään ja mitä aineistolle tapahtuu tutkimuksen valmistumisen jälkeen. Toin selkeästi esille, että heillä on mahdollisuus kieltäytyä tai perua osallistumisensa prosessin missä vaiheessa hyvänsä, kuitenkin ennen raportin julkaisua. Tutkimussuostumuskeskustelun aikana haastateltavalla oli mahdollisuus harkita sitoumustaan ja esittää kysymyksiä liittyen tutkimukseen, tutkimusprosessiin tai haastatteluaineiston jatkokäsittelyyn.

Olen pitänyt jokaisen informantin nimen ja yhteystiedot erillään muista tunnistetiedoista koko prosessin ajan. Haastattelun jälkeen editoin informanttien tunnistetiedot ja tutkimussuostumuskeskustelun haastattelutallenteista omaksi tiedostokseen, jonka jälkeen olen säilyttänyt ne toisistaan erillään lukitussa tilassa. Haastattelusta yhdeksästä informantista kahdeksan antoi suostumuksensa haastatteluaineiston arkistointiin. Arkistointiluvan antaneiden haastattelutallenteet, niistä tehdyt litteraatit sekä tunnistetiedot tulen säilyttämään erityistä huolellisuutta noudattaen muistitikuilla lukitussa tilassa. Ilman arkistointilupaa jääneen aineiston hävitän kaikissa muodoissaan heti pro gradu -arviointiprosessin päätyttyä.

Haastatelluista henkilöistä seksuaali- ja lisääntymisterveyttä edistävässä Kynnys ry:n *Samat*-hankkeessa vaikuttava erityistason seksuaaliterapeutti Tanja Roth haluaa esiintyä tutkimuksessa omalla sekä edustamansa hankkeen nimellä. Rothin kanssa sovittiin kirjallisen tiedoksiantolomakkeen avulla tutkimukseen osallistumisen käytännöistä. Käytännössä avasin keskustelumuotoisesti läpikäydyn informaatio-, tunnistetieto- ja suostumuslomakkeen kirjalliseen muotoon ja vahvistin sen omalla allekirjoituksellani sekä yhteystiedoillani, jonka jälkeen skannasin allekirjoitetun lomakkeen ja lähetin sen sähköpostitse Rothille. Alkuperäinen allekirjoitettu lomake on minun hallussani. Viimeisessä pro gradu -seminaarissa joulukuussa 2018 pohdin opinnäytetyöohjaajani professori Päivi Honkatukian kanssa omalla nimellä esiintymisen eettisiä näkökulmia tutkimuksessa, jossa muut informantit ovat valinneet anonymiteetin. Honkatukian ohjeistuksen mukaisesti lähetin heinäkuussa 2019 Tanja Rothille hänen haastattelustaan tehdyn litteraatin luettavaksi ja arvioitavaksi haluaako hän edelleen jatkaa tutkimusprosessissa omalla nimellään. Elokuussa 2019 Roth vahvisti osallistumisensa omalla nimellään.

4.4 Pohdintaa tutkimuksen luotettavuudesta

Hyvät tieteelliset käytännöt edellyttävät rehellisyyttä, tarkkuutta ja huolellisuutta tutkimustyössä, aineiston hankinnassa, käsittelyssä, tallentamisessa ja säilytyksessä, sekä tutkimuksen tulosten arvioimisessa ja esittämisessä. Olen noudattanut omaksumieni tietojen ja taitojen mukaisesti hyviä tieteellisiä tapoja tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa. Hyvät

tieteelliset tavat edellyttävät myös avointa itsereflektiota, kriittisyyttä ja vahvaa tutkimuseettistä pohdintaa. (Kuula 2006, 29, 34–35.) Suurimman haasteen tämän tutkimuksen luotettavuuden kannalta on luonut oma positioni suhteessa tutkimukseen ja tutkimaani ilmiöön. Vahvistaakseni tutkimukseni luotettavuutta olen pyrkinyt refleктоimaan sekä purkamaan toimintaani ja valintojani avoimesti koko tutkimusprosessin ajan.

Tiedon rakentumisen prosesseihin vaikuttavat myös vuorovaikutuksen ulkoiset seikat, kuten keskustelijoiden suhde toisiinsa, aiempi tieto vuorovaikutuskumppanista ja asema yhteisössä (Goffman 2012, 308). Haastattelemani informantit eivät tuottaneet ajatuksiaan tyhjiössä, vaan toteuttivat sosiaalisen vuorovaikutuksen mukaisia normeja, joiden tärkeä osa myös minä haastattelijana olin. Ei ollut sattumaa, että juuri nämä ammattilaiset osallistuivat haastatteluihin ja millaista aineistoa he tuottivat. Todennäköistä on, että tutkimukseen osallistunut on olettanut tutkijan odottavan tietyn kaltaisia kannanottoja. Näkemykseni peilaavat ideaa kasvotyöstä, jonka avulla haastatellut tavoittelivat kokemusta positiivisesta sosiaalisesta arvosta, ja tukea sen myötä kehittyvälle ammatilliselle minäkuvalleen. (Goffman 2012, 23.) Responsiivisen haastatteluorientaationi myötä tulkitseen haastattelutilanteet vuorovaikutustilanteiksi, joiden yhtenä leimaavana tekijänä on ollut yhteisen ymmärryksen hakeminen ja tietynlainen neuvottelun läsnäolo. Tämä neuvottelu on väistämättä vaikuttanut aineiston muodostumiseen.

Kehitysvammaisten sateenkaarivähemmistöjen kanssa työskentelevien ammattilaisten haastatteluissa oli näkyvissä tekemisen tai puhumisen tapoja, jotka ovat yhteisöissä ammattilaisten ylläpitämiä institutionalisoituneita normeja. On selvää, että haastatteluihin vaikutti tietoisuus haastattelutilanteen ulkopuolisesta maailmasta ja ymmärrys siitä, että kiistanalaisten tai muuten sosiaalisista normeista poikkeavien mielipiteiden myötä informanteilla on mahdollisuus menettää kasvonsa oman yhteisönsä sisällä. Vaikka pseudonyymien käyttö tutkimusraportissa varmasti helpotti pelkoa tilanteen muuttumisesta haastateltavan ammatillista minäkuvaa vahingoittavaksi, uskon sen kuitenkin vaikuttaneen haastattelujen sisältöön ja haastattelutilanteeseen kokonaisuutena. (Goffman 2012, 24–25.)

Pyrimme vuorovaikutuksessamme tiettyihin päämääriin. On siis refleктоitava mitä funktioita haastateltavat tai minä tutkijana sisällytämme toimintaamme. Mitä meillä on ”pelissä” vuorovaikutuksessamme, mihin me pyrimme tuottamillamme kertomuksilla ja millaisia vuorovaikutuksellisia työkaluja me käytämme saavuttaaksemme tavoittelemamme

vaikutukset. (Burr 2003, 58–59.) Informanttien valitsemien painotuksien tai valitsemieni sitaattien kautta olisi mahdollista korostaa tiettyjä näkökulmia, tai jopa vääristää versiota todellisuudesta, mikäli haluaisimme retorisesti viedä jotain tiettyä asiaa eteenpäin (Jokinen & Juhila 1999, 70). On ollut tärkeää suhtautua erityisen kriittisesti omiin valintoihin ja raportoinnin laatuun tutkimusprosessin jokaisessa vaiheessa, sillä yhtäältä minä tutkijana kuvaan tutkimustuloksien kautta sosiaalista todellisuutta ja samalla myös luon sitä itse (Jokinen 1999, 41).

4.5 Analyysiprosessin kuvaus

Aineiston analyysi oli alkanut mielessäni jo aineiston keruuvaiheessa jatkuen läpi litterointivaiheen. Jatkoisin edelleen lukemalla litteroituja haastatteluja samalla muotoillen tekstiaineistoja Atlas.ti-analyysiohjelmalle sopivaksi. Aineiston pääasiallisen analyysin suoritin Atlas.ti-ohjelmalla, jolloin käsiteltävän tekstimassan hallinta ja organisointi helpottuivat, työskentely nopeutui ja mahdollisten virheiden mahdollisuus pieneni. Varsinaisen analyysin aloitin luokittelemalla kaikki litteroidut tekstiaineistot Rauhalan (1983) holistisen ihmiskäsityksen mukaisesti eli 1) tajunnallisuuteen, 2) kehollisuuteen ja 3) situationaalisuuteen, tehden samalla huomioita ja muistiinpanoja aineiston sisällöstä. Teorialähtöinen sisällönanalyysi perustuu tiedettyyn teoreettiseen viitekehykseen, joka ohjaa aineiston luokittelua ja analyysiä. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 116.) Luokittelun avulla pyrin tulkitsemaan kerättyä tietoa ja laajentamaan jo tiedettyä ilmiöstä sekä havaitsemaan, minkälaisia kuvauksia haastatellut antavat kehitysvammaisista sateenkaarivähemmistöistä ja heidän elämästään holistisen ihmiskäsityksen näkökulmasta tarkasteltuna. Kuviossa 2 on kuvattuna analyysiprosessin päävaiheet.

Kuvio 2 Analyysiprosessin päävaiheet.

Luokittelun aikana aineiston kerroksellisuus avautui uudella tasolla. Haastatellut eivät puhuneet ainoastaan vähemmistöistä tai positiostaan kehitysvammaisten sateenkaarivähemmistöjen parissa, vaan ottivat voimakkaasti kantaa myös muiden toimijoiden toimintaan ja vaikutuksiin kehitysvammaisten elämässä. Tämä havainto ohjasi minut kiinnittämään huomiota aineiston moninäkökulmisiin kuvauksiin kehitysvammaisten sateenkaarivähemmistöjen todellisuuteen vaikuttavista toimijoista. Informantit nostivat esiin neljän eri toimijan eli 1) kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen, 2) omaisten, 3) ohjaajien ja hoitajien sekä 4) seksuaaliterveysalan ammattilaisten positiot.

Toimijakohtaisen luokittelun edetessä kirjasin aktiivisesti muistiin aineistossa esiintyviä selontekoja ja ilmiöitä peilaten niitä holistisen ihmiskäsityksen mukaisiin luokkiin. Luokittelun edetessä toteutui myös aineiston kvantifiointi. Käytännössä Atlas.ti-ohjelma laski automaattisesti, kuinka useasti tietyt teemat esiintyivät kunkin ontologisen olemassaolon tason kontekstissa. Kvantifioinnin myötä pystyin konkreettisesti toteamaan, mitkä holistisen ihmiskäsityksen tasot nousivat aineistossa vahvimmin esille ja pystyin erottelemaan tutkimuksen kannalta olennaisimman tiedon. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 119.)

Aineiston aktiivisen luennan, luokittelun ja kvantifioinnin jälkeen pelkistin holistisen ihmiskäsityksen tasoilla luokitellun aineiston induktiivisen sisällönanalyysin keinoin. Siirryin yleistämisen tasolle keräten yhteen ja teemoitellen luokittelussa esiintyneitä yksittäisiä havaintoja. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 97.) Pelkistämisen myötä aineistosta alkoi erottumaan koko aineistoa läpileikkaavia selontekoja, jotka muodostivat ajattelussani tulkintoja tutkittavan ilmiön luonteesta. Perustelen teorialähtöisen sisällönanalyysin jälkeen suorittamaani aineistolähtöistä analyysiä sillä, että se mahdollisti niukalti strukturoitujen haastattelujen tuottaman sisältörikkaan aineiston tehokkaamman hyödyntämisen.

Käytännössä suoritin pelkistyksen kirjaamalla systemaattisesti luokittelussa toistuvat selonteot paperilapuille, jotka jaottelin holistisen ihmiskäsityksen mukaisesti. Suoritin fyysisen jaottelun hahmottaakseni paremmin eri toimijoiden toiminnasta kertovien selontekojen välillä elävän ”vuoropuhelun”, joka kuvaa kehitysvammaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ryhmänä, sekä heidän elämäänsä määritteleviä ilmiöitä. Selonteot konkretisoivat kuinka haastatellut peilaavat holistisen ihmiskäsityksen mukaista ontologista

kolmijakoa omassa ilmaisussaan. Analyysin lopuksi kiteytin selontekoihin pelkistetyn aineiston laajemmiksi holistisen ihmiskäsityksen eri tasoja kuvaileviksi kerronnan tavoiksi.

Koska Rauhalan (1983) teoria kiinnittää erityistä huomiota situationaalisuuteen, eli siihen kuinka jokainen ihminen on kiinnittynyt tajunnallisuutensa sekä kehollisuutensa kautta omaan ympäristöönsä, peilaan havaintojeni raportoinnissa aineiston situationaalisuutta painottavaa näkökulmaa (Rauhala 2005, 41–46). Analyysin myötä tuotettu tieto kuvaa informanttien näkemyksiä todellisuudesta, joka määrittelee kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen olemassaolon ehtoja. Analyysin tuloksia tulkitessa on tiedostettava holistisen ihmiskäsityksen peruserä. Mikään kolmesta ontologisesta olemismuodosta ei ole primaarinen, vaan kaikki ovat yhtä tärkeitä ja välttämättömiä ihmisen olemassaololle. Jokainen olemassaoloa kuvaava olemismuoto on kietoutuneena yhteen vaikuttaen toinen toisiinsa ja muodostaen kokonaisuuden, jota ihmiseksi kutsutaan. (Rauhala 2005, 54–55, 126.)

Koska tämän tutkimuksen kohdalla ei ole olennaista tutkia ihmisen fysiologisia prosesseja, suuntaan huomioni orgaanisiin tapahtumiin, jotka ovat nousseet tajunnallisen ymmärtämisen kohteiksi. Käytännössä käsitteellistän analyysissäni kehollisuutta kuvailevan aineiston ja muodostan siitä tietoa, joka avaa tutkittavan ilmiön kehollisia näkökulmia. (Rauhala 2005, 49.) Analyysissä tehdyt ratkaisut perustuvat henkilökohtaisiin tulkintoihini Rauhalan teoriasta.

5 TUTKIMUSHAVAINNOT

Tässä luvussa esitän tutkimuksen keskeiset havainnot Rauhalan (1983) ontologisen kolmijaon mukaisesti jaoteltuna. Jokaisessa holistista olemismuotoa kuvailevassa luvussa avaan kerronnan sisällä esiintyvät spesifimmät selonteot ja eri toimijoiden välillä käydyn vuoropuhelun.

5.1 Tajunnallisuus tiedon ja tunteiden tulkkina

5.1.1 Tietoa kansalle, joka pimeydessä vaeltaa

Rauhala (2005, 34–35) kuvaa tajunnallisuutta inhimillisen kokemisen kokonaisuudeksi, minkä avulla me tiedämme ja ymmärrämme erilaiset asiat ja ilmiöt jonkinlaisiksi. Tietoon liittyvät selonteot ovat koko aineistoa läpileikkaava teema. Tietoa lähestytään useista eri näkökulmista ja useiden eri toimijoiden kuvailun kautta. Seksuaalista ja sukupuolista monimuotoisuutta koskevan **tiedon puutetta** käsitellään kaikissa haastatteluissa. Informantit kokevat, että relevantin tiedon vaje on vallitsevaa, niin kehitysvammaisten henkilöiden, hoito- ja ohjaustyötä tekevien ammattilaisten, kuin omaistenkin keskuudessa. Seuraava haastattelusitaatti kuvaa hyvin, kuinka erilaiset asiantilat ja ilmiöt luovat merkityssuhteita suhteessa seksuaalikasvatukseen ja syihin, miksi seksuaalisuuteen liittyvän tiedon koetaan olevan heikkoa.

TH: Mitäs luulet, että ne ihmiset, jotka päivittäin toimii, eli ohjaajat yksiköissä tai muuten, niin onko heillä tietoa tarpeeksi näistä [seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt] asioista?

H1: Nojaa, sanoppa se? Kyllä minä luulisin, että osalla varmaan on, mutta onko kaikilla, niin rohkenen epäillä, että ei välttämättä ihan kaikilla.

TH: Johtuuko se omasta aktiivisuudesta, vai miksi joillakin olisi tietoa paremmin?

H1: Varmaan voi olla se niinkin, että osa on ottanut selvää ja osa, osa ehkä ei ole halunnut tietää asioista. Ehkä se on semmoinen, tai sitten jotenkin ei ole tullut ajatelleeksi asioita. Ehkä siinä ei aina ole mistään pahansuovasta, että ”minä se en halua mitään uutta”. Ei ole vaan tullut ajatelleeksi, että jos omaan elämänpiiriin ei ole kovin lähelle sattunut mitään semmoista tilannetta, jossa olisi joutunut itse pohtimaan aihepiiriä, niin sitten ei ole vaan tullut mietittyä.

TH: Eli, ei ole ollenkaan itsestään selvää, että työnantaja tavallaan edellyttäisi tutustumaan aiheeseen?

H1: No ei. Tai sitten jos miettii koulutustakin minkä verran ylipäänsä seksuaalisuudesta on, lähihoitajakoulutuksessa tai sosionomikoulutuksessa tai jossain tällaisessa minkä verran sitä on. Minulle kerrotun mukaan ei ole ihan älyttömän paljon. Eikä sitä ollut silloinkaan, kun minä olin opiskelemassa, mutta ei sitä edelleenkään ole ihan, että sitä tulisi niin kuin saavista

kaatamalla. Ja sitten tämmöisiin erityiskysymyksiin, niin sitten sitä on ehkä vielä vähemmän tarjolla sitä tiedonantoa.

Esittämässäni sitaatissa seksuaaliterapeutti kuvaa, kuinka tiedonsaantiin ja omaksumiseen eivät vaikuta vain yksilön omat henkilökohtaiset intressit, ammatilliset mielenkiinnon kohteet tai omassa elämässä vaikuttavat kokemukset. Haastattelun näkemys on, että tiedon puutteen taustalla on suurempia yhteiskunnallisia ja rakenteellisia syitä. Haastattelun seksuaaliterveysalan ammattilaisen näkemyksessä korostuu ymmärrys siitä, että kehitysvammaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevan relevantin tiedon vähyys toistuu yhteiskunnan eri kerroksissa.

Vaikka lähtökohtaisesti seksuaaliterveysalalla toimivien ammattilaisten eli seksologien seksuaalista ja sukupuolista monimuotoisuutta käsittelevän tiedon taso on korkealla tasolla, erottuu haastatteluista sukupuolen monimuotoisuuteen liittyviä erityiskysymyksiä, jotka vaikuttavat tukea ja tietoa tarvitsevien henkilöiden elämään. Varsinkin sukupuolenkorjausprosessiin liittyvä tieto ei ole itsestään selvää kehitysvammakontekstissa. Haastatteluista seksologeista kaksi kuudesta ilmaisee omaavansa ajantasaista faktatietoa kehitysvammaisten henkilöiden asemasta suhteessa sukupuolenkorjausprosessiin. Sukupuolenkorjausprosessilla tarkoitetaan toimenpiteitä, joiden avulla henkilö voi elää omassa sukupuolestaan. Prosessin kautta on mahdollisuus saada hoitoja sekä lausunnot nimen ja sukupuolen juridiseen korjaamiseen. (Transtukipiste; Trasek ry.)

Aineisto osoittaa, että myös seksuaalikasvatusalan ammattilaisten oman alansa tietoon liittyvät merkityssuhteet voivat olla epätarkkoja tai puutteellisia (Rauhala 2005, 35). Haastatellut kuitenkin tiedostavat seksuaaliterveysalalla käsiteltävän relevantin tiedon nopean lisääntymisen ja muuttumisen, sekä monimutkaisten prosessien olemassaolon. Sitaatissa seksologi kuvaa sukupuolenkorjausprosessia koskevan tiedon omaksumisen haastavuutta. Haastattelusitaatissa tule näkyviin oma ennako-oletukseni seksuaaliterveysammattilaisten ”kaikkivoipaisuudesta”. Tämä tulee esiin myös seksuaaliterveysalalla toimivien selonteoissa luvussa 5.3.2.

H8: Mutta sitten toisaalta myös, ei sitä tietoa ole kauheasti ammattilaisillekaan. Jos minun pitäisi tästä lähteä etsimään, niin kyllä minä sanon, että minulla meni kuitenkin vuosi varmaan, ennen kun ymmärsin itse ne kiviöt [sukupuolenkorjausprosessi] [...]

TH: Tämä onkin ihan yllättävää, koska totta kai, kun tässä nyt on jututtanut eri tyyppisiä ihmisiä ja eri asiakasryhmien kanssa toimivia ihmisiä, niin se aina tulee näkyvämmäksi, että enemmän ruohonjuurella työskentelevät ovat vailla sitä tietoa ja heille täytyisi antaa sitä tietoa, mutta että tämä sama asia voi vaivata myös alalle vihkiytynyttä ammattilaista. Eli se tieto ei ole ollenkaan itsestään selvästi saatavilla myöskään sitten ihan siellä kovassa ytimessä?

H8: Joo, että minä itse käyn esimerkiksi kouluttamassa [paikan nimi poistettu] seksuaalineuvoja ja seksuaaliterapeutteja aiheesta juuri sillä, että tiedettäisi ylipäättänsä, että mitä se on ja mitkä termit ovat niin sanotusti asiallisia käyttää, ja miten se prosessi etenee.

Haastatellut kokivat kehitysvammaisten parissa toimivan henkilökunnan tiedon puutteen tuottavan ongelmia palveluasumisessa suhteessa asukkaisiin ja omaisiin, mutta myös työyhteisön sisäiseen dynamiikkaan. Kokemus on, että seksuaalisuuden ja sukupuolen monimuotoisuutta käsittelevien aiheiden **puheeksioton vaikeus**, on relevantin tiedon puutteen selkeä seuraus ohjaus- ja hoitotyötä tekevien ammattilaisten keskuudessa. Rauhala (2005, 37) toteaa, että tajunnallisten tapahtumien kautta tapahtuva merkityssuhteiden muodostuminen on elinikäinen prosessi ja tapahtuu vain ymmärtämisen kautta.

Aineistossa on runsaasti esimerkkejä siitä, kuinka seksuaalisuuden ja sukupuolen monimuotoisuuteen liittyvät merkityssuhteet, sekä niihin liittyvät intentiot voivat olla puutteellisesti jäsentyneitä tai epäselviä. Epävarmuus, tiedon puute tai sen jäsentymättömyys aiheuttavat kehitysvamma-alalla toimivissa esimerkiksi ahdistusta tai välinpitämättömyyttä, jonka seurauksena seksuaaliohjaus toteutuu puutteellisesti tai siitä luovutaan kokonaan. Tuloksena on ohjausta tarvitsevan henkilön seksuaali- ja ihmisoikeuksien mitätöinti, niin lain, kuin kehitysvammaisen henkilön silmissä. Alla olevassa lainauksessa seksologi kuvaa näkemyksiään kehitysvammaisten palvelukotien seksuaalikasvatuksen arjesta. Seksuaalisuutta käsitteleviin kysymyksiin ei osata tai haluta paneutua, vaikka tukea tarvitseva henkilö on riippuvainen henkilökunnan motivaatiosta antaa seksuaaliohjausta.

H7: Jos vaikka ajattelee sitä työntekijäpuolta siellä jossain asumisyksikössä x, niin he saattavat jäädä kauhean yksin niiden asioiden kanssa, ellei sitten säkällä, vaikka joku satu olemaan seksologi, että olisi käynyt jonkun seksologian koulutuksen. Mutta vielä valitettavasti ei ole se tilanne. Tavallaan he jäivät sitten kauhean yksin, eikä välttämättä osata, että mistä näitä asioita voisi selvittää. Vaan sitten mieluummin valitaan se, että no, ollaan puhumatta tästä asiasta ollenkaan, kun emme me tiedä, tai emme me halua.

Kehitysvammaisten henkilöiden kohdalla tiedon puutteen sekä seksuaalikasvatuksen puuttumisen seuraukset koetaan ilmeisinä. Kun kehitysvammaisen henkilö ei saa oikea-aikaista esteettömällä ja saavutettavalla kommunikaatiotavalla toteutettua seksuaalikasvatusta, seksuaalista- ja sukupuolista identiteettiään rakentavalla nuorella ei välttämättä ole tarvittavia tietoja ja taitoja oman seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteetin tiedostamiseen, ilmaisuun ja puheeksiottoon. Kaikki haastatellut nostavat esille kehitysvammaisten ihmisten kongitiivisiin ominaisuuksiin liittyvät haasteet oman seksuaalisen ja sukupuolisen identiteetin tunnistamisessa. Aineistossa on vahvasti näkyvissä holistisen ihmiskäsityksen mukainen käsitys siitä, että vaikka ihmisen tajunnallinen kokemuksellisuus saattaa olla esimerkiksi erilaisien kehityshäiriöiden vuoksi rajoittunut, on yksilöllä silti ihmisenä olemiseen kuuluva välttämätön kokemuksen potentiaali. (Rauhala 2005, 32–33.) Kehitysvammaisuus ei lisää tai poista mitään seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuolen kokemuksen potentiaalista.

Informanttien näkemys vaillinaisesti toteutetun seksuaalikasvatuksen vaikutuksista yksilön identiteetin kehittymiseen vastaa Rauhalan ideaa negatiivisesta tajunnallisesta kehityssuunnasta. Omaa seksuaalisuuttaan ja sukupuolista identiteettiään pohtivan nuoren luomat merkityssuhteet eivät muodosta tasapainoista minäkuvaa, vaan se saattaa olla ambivalentti tai jopa konfliktissa aiheuttaen esimerkiksi pelkoa ja ahdistusta. (Rauhala 2005, 37–38.) Kuten Rauhala (2005, 166–167) teoriassaan toteaa, tiedostamatonta voidaan kuvailla epätäydellisesti organisoituneeksi merkityssuhteeksi, jolloin kokemus ei ole vielä kehittynyt ehyeksi merkityssuhteeksi tai se ei ole vielä osa tietoisuutta.

Aineistossa esille tulevat selonteot seksuaalisen tai sukupuolisen identiteettinsä kanssa kamppailevien nuorten kokemista ja ilmaisemista ristiriidoista heijastelevat juuri tiedostamattomien keskeneräisten merkityssuhteiden ja tiedostettujen merkitysten välillä esiintyvää konfliktia. Kuvauksissa ilman tukea jäävä sukupuoliristiriitaa kokeva ja/tai seksuaalisen suuntautumisensa kanssa ponnisteleva nuori on kokenut esimerkiksi masennusta, aggressioita tai hämmennystä. Sexpon vuonna 2019 toteuttamassa kyselyssä erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden omaisille ja sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille selvisi, että 60 prosenttia vastaajista oli käyttänyt harvemmin kuin kerran vuodessa seksologin konsultaatiota seksuaaliohjauksen tukena (Virta 2019a; Virta 2019b). Oheisessa sitaatissa seksologi kuvaa, kuinka hän kokee seksuaalikasvatuksen puutteen suurimmaksi

esteeksi erityistä tukea tarvitsevan ihmisen seksuaali-identiteetin tasapainoiselle muodostumiselle.

H4: Ja sitten yksi mitä minä ajattelen mikä siinä on, ihan selkeä on se, että kun kehitysvammainen ihminen on ymmärrysvammainen, niin hän ei välttämättä tiedä kuka hän on ja mitä hän on, koska hänelle ei ole kukaan koskaan opettanut ja kertonut, että näinkin voi olla. Ja silloin kun henkilökunta ei puhu, eikä kerro, niin asiakkaan kyky ottaa sitä asiaa puheeksi ja lähteä pohtimaan sitä on huomattavasti haasteellisempi, kuin monen muun ihmisen [...] Nyt tietenkin meillä on setat ja muut mistä voisi, mutta meidän asiakkaiden kyky ikään kuin tunnistaa sitä omaa taipumustaan, tai saatikka hakea siitä tietoa ja sitä kautta varmistua sen oman seksuaalisen identiteettinsä kanssa jää hyvin vaillinaiseksi. Että kyllä minä ajattelen, että tässä suurin syy on se seksuaalikasvatuksen ulottumattomuus sekä henkilöstölle ja ennen kaikkea asiakkaille.

Leimallista informanteille on, selonteot ovat erittäin ratkaisukeskeisiä. Informantit eivät ainoastaan tyydy toteamaan asiantilaa, vaan he paneutuvat ongelmanratkaisuun ja esittävät moninäkökulmaisia ratkaisuja tiedonsaantiin liittyvien puutteiden ratkaisemiseksi. **Seksuaalikasvatuksen tarjoaminen kehitysvammaisille** nousee ensisijaiseksi ratkaisuksi. Informantit kiinnittävät huomiota seksuaalikasvatuksen toteuttamisen muotoihin, siinä käytettävien oppimateriaalien soveltavuuteen, kommunikaation esteettömyyteen ja saavutettavuuteen, sekä kasvatustyön kohteena olevien henkilöiden yksilöllisten tarpeiden ja piirteiden huomioon ottamiseen. Informantit tuovat esille oikeinlaisen vuorovaikutuksen ja kommunikaation merkityksen, selkokielen sekä vuorovaikutusta ja kommunikaatiota tukevien menetelmien käytön. Seksuaaliterveysalalla toimivat korostavat myös kehitysvammaisten nuorten toimintakykyä ja erilaisten esitystapojen suhteuttamista kohderyhmän ikään, ei niinkään toimintakyvyn rajoitteisiin.

Palveluasumisesta kokemusta omaavat informantit korostavat enemmän kasvatustyössä käytettyjen materiaalien sekä suullisesti annettun informaation suhteuttamista kohderyhmänä olevien henkilöiden toimintakykyyn. Painotus onkin tärkeä, kun tarkastellaan sitä Vammaisfoorumin teettämän kyselyn valossa. Kyselyn mukaan yli 40 prosenttia kehitysvammaisista vastaajista koki tarvitsevansa tukea puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiokeinojen käyttämiseen. Luku on yli kaksinkertainen verrattuna kaikkien vastaajien keski-arvoon. (Vesala & Vartio 2019, 68.) Sitaatissa seksologi nostaa esille seksuaalikasvatuksen oikea-aikaisuuden ja johdonmukaisuuden vaateen, sekä yksilöllisesti toteutettujen toimintamallien tärkeyden. Haastateltu huomauttaa kuitenkin, että

erityistarpeisille nuorille kohdennettujen kasvatusmateriaalien ei tulisi korostaa erontekoa nuoriin yleensä.

TH: Minkälaista se tieto pitäisi olla täällä meillä Suomessa?

H8: No siis tässä kohtaa minä olisin tietysti sitä mieltä, että pitää se seksuaalikasvatus ja turvataitokasvatus aloittaa jo sieltä ihan lapsesta, päiväkodista ja sitten ala-asteella, että se kulkisi koko aika rinnalla mukana. Mutta siihen menee pitkä aika ennen kuin kaikilla olisi se perustieto liittyen, että keneltä voi kysyä sitten, jos tarvitsee lisää tietoa. Mutta jos nyt erityistarpeisia, niin heille mahdollisimman selkokiekisiä yksinkertaisia ohjeita, mutta ei myöskään liian lapsellisia. Koska minun mielestä osa tämän hetkisistä on kyllä myös semmoisia, että ne vähän aliarvioivat nuorten kykyä ja ehkä se kuvitus varsinkin on jotenkin liian satukirjamainen tai semmoinen, näitä ihan ensikirjatasolla. Sen pitäisi olla tarpeeksi yksinkertaista, mutta sitten kuten sen ikäisille normaalistikin, että näitä samoja kuvia voitaisiin käyttää ihan tavannuorilla, kuin sitten erityistarpeisilla nuorilla.

Haastatellut kokevat kotikasvatuksen ja omaisten roolin erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten seksuaali- ja sukupuoli-identiteetin rakentumisessa tärkeäksi. Tästä syystä kaikki haastatellut nostaisivat **huoltajien seksuaalikasvatuksen** sopeutumiskurssien ja ensitiedon rinnalle. Ratkaisuehdotuksissa on nähtävissä holistisen ihmiskäsityksen mukainen merkitystenantojen aiempaan kokemuserustaan kumuloituva luonne, jossa omaisen elämäkulkuun liittyvät merkityksenannot suhteutuvat ja vaikuttavat sen hetkiseen ymmärrykseen sekä merkityssuhteiden muodostumiseen. Seksuaalikasvatuksen myötä myös seksuaali- ja sukupuoli-identiteettiään rakentavan nuoren omaiselle tarjoutuu mahdollisuus aktivoda uusia ymmärtämisyhteyksiä, eli käytännössä omaksua uutta tietoa. Uuden oppimisen kautta muodostuu positiivisia merkityssuhteita, jotka rikastavat ja optimaalisessa tilanteessa muokkaavat maailmankuvaa. (Rauhala 2005, 37–38.) Haastattelulainauksessa seksuaaliterapeutti kuvaa seksuaalikasvatuksen merkitystä kehitysvammaisten lasten ja nuorten huoltajille ja varsinkin omaisten ymmärryksen sekä tiedon lisääntymisen merkitystä kehitysvammaisille sateenkaari henkilöille ja heidän oikeuksilleen.

H4: Ja se on siellä tietenkin se myös, että jos me tavoiteltaisi semmoista, että miten me voidaan taata myös vanhemmille seksuaalikasvatusta, vanhemmille myös sitä tietoa. Että ihminen saa päättää ja seksuaalisuus on hieno ja arvokas ja onnellinen asia [...]

TH: Eli sitä tietoa vaan. Tieto on niin kuin semmoinen valtti joka suuntaan tässä?

H4: Kyllä, nimenomaan se semmoinen oikea tieto, faktoihin perustuva tieto, tieteelliseen tutkimukseen perustuva tieto. Silloin se jättää sen syyllisyyden, tai niin kuin tiedät mitä myyttejä homoseksuaalisuudesta on ollut? [...] Milloin mitäkään, niin se vaan on ihan tavallinen asia mitä esiintyy luonnossa kauttaaltaan. Että meillä on vaaleanpunaisia valkokuokkoja, koska luonnossa on muuttujia.

Myös kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien kanssa **työskentelevien henkilöiden saamaa seksuaalikasvatusta** tulee haastateltujen mukaan lisätä. Informanttien mukaan koulutustyön tulee olla pitkäjänteistä sekä moniulotteista, jolloin sen edut kohdentuvat myös seksuaali- ja sukupuoli-identiteettiään pohtiviin nuoriin ja aikuisiin. Sitaatissa seksuaaliterveysalan ammattilainen kuvaa omia näkemyksiä seksuaaliterveyskoulutuksen ja seksologin asiantuntija-avun merkityksestä kehitysvammaisten asumispalveluissa. Kehityksen, pysyvien muutosten saavuttaminen ja seksuaaliohjausta koskevan toimintakulttuurin juurruttaminen työyhteisöissä edellyttää informantin kokemuksen mukaan pitkäjänteistä ja laaja-alaista työtä.

TH: Mutta minkälaista sen tiedon pitäisi olla näille ammattilaisille, jos ajatellaan, että ei tee työnään seksologin työtä, niin minkälaista tietoa sen pitäisi olla, että se toimisi maallikon käsissä?

H7: No, minä jotenkin ajattelen, että vähän semmoista, että miten itsekin olen tehnyt. Että tavallaan voisi olla joku seksologi, joka kävisi kouluttamassa sitä henkilöstöä jossain paikassa x ja sitten heillä olisi joku väliaika, milloin he sitten yrittäisivät tehdä jotain muutoksia siellä omassa toimipaikassaan. Ja sitten tavattaisi, että miten on mennyt ja he voisivat tuoda ihan konkreettisia caseja sieltä, joita voitaisi vähän työnohjauksellisesti miettiä.

Niin kyllä minä sen näen niin, että on varmastikin myös tosi valveutuneita ammattilaisia, vaikkei olisi seksologeja, niin tavallaan heille saattaisi jo riittää, että vaikka puheeksiottoa varten tällainen materiaali, että ”tässä on tämä ja tervemenoa tekemään”. Ja on varmasti osa, jotka on todella paljon itse käsitellyt, vaikka omaa seksuaalisuuttaan, niin varmasti pystyvät. Mutta kyllä minä silti näen, että kyllä se on suurempi joukko, joka tarvitsee, että heillä olisi vaikka joku seksologi, johon heillä olisi jonkinlainen kontakti, että he voisivat ottaa sen yhteyden, että ”no hei, nyt meillä on täällä tällainen, että onko sinulla jotain vinkkiä tähän?”. Joku kuitenkin seuranta, hirveä sana, mutta jonkunlainen seuranta siinä, että heillä olisi kuitenkin joku tieto siitä, että kehen he voi olla yhteydessä, jos tulee jotain. En ehkä jättäisi ihan, materiaaliahan meillä alkaa olla jo tosi hyvin. Mutta juuri se, että kuinka se materiaali saavuttaa, plus se, että vaikka sinulla on se jokin vihkonen, niin se ei sitä tarkoita, että sitä kukaan siellä käyttäisi, että tarvitsee sitä tukea siihen.

Rauhala korostaa, että kaikenlainen kasvatuksellinen, varsinkin asennemuutoksiin tähtäävä työ etenee erittäin hitaasti. Ihmisen tajuntaan ei voi konkreettisesti laittaa tai ottaa pois

mitään, vaan kaikki uudenlaisten merkitysverkostojen muodostuminen tapahtuu ymmärtämisen kautta. (Rauhala 2005, 37.) Näin on myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvän tiedon kohdalla, niin kehitysvammaisten asumispalveluissa, opetuksessa ja koulutuksessa, kuin suhteessa omaisiin ja muihin lähi-ihmisiin.

5.1.2 Ammatilaisiahan tässä kaikki ollaan

Toinen tajunnallisuutta kuvaileva selonteko käsittelee ammatillisuuteen liittyviä näkökulmia. Ammatillisuutta lähestytään kolmen erilaisen, lähinnä ammatilliseen kohtaamiseen liittyvän haasteen kautta. **Ableismi** teemana kuvaile kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuoli-identiteettien kohtaamista vähättelyn tai niin kuin useampi informantti toteaa ”naureskelun” kautta. Haastatellut kertovat, että kehitysvammaisen lähipiiriin kuuluvien ajatus voi erityistä tukea tarvitsevien kohdalla olla, että seksuaalinen suuntautuminen tai sukupuolen kokemus on henkilön valinta tai mielijohde. Kehitysvammaisten sateenkaari-ihmisten kanssa toimivat saattavat kokea, että ei-normatiiviset seksuaali- ja sukupuoli-identiteetit kuuluvat vain vammattomille ihmisille. Haastellut kuvailevat ableistisen ilmiön, jossa valtaväestön käsitykset ja normatiiviset oletukset kehitysvammaisten kohdalla pyrkivät häivyttämään, tai jopa kieltämään sukupuoli- ja heteronormista eroavat tavat kokea ja ilmaista seksuaalisuutta ja sukupuolta. Oheinen kehitysvammatyössä vaikuttavan ohjaajan haastattelusitaatti kuvaa ytimekkäästi ohjaustyötä tekevien hoitajien tapoja kohdata vammaisia seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvia.

TH: Puhutaanko näistä asioista avoimesti?

H3: Kyllä! Mutta sitten on hoitajia, jotka ei puhu, on hoitajia, jotka vähättelee, on hoitajia, joilla on semmoinen, no varmaan, että ne ei osaa itsekään puhua, onko se nyt edelleen se häpeä? Tai sitten sen sukupolven ihmisiä, etteivät uskalla, eikä osaa puhua asioista oikeilla nimillä. Mutta ehkä se, mikä minun mielestä on suurempi kamaluus, on se vähättely. Että vähätellään toisten asioita. Se [seksuaalisuus] on kuitenkin aika iso osa ihmisen identiteettiä.

Informantit kuvailivat ilmiön, jossa raudanlujat sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset eivät pysty kohtaamaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä samalla ammattieettisellä otteella,

kuin hetero- tai sukupuolinormiin asettuvia henkilöitä. Näissä tilanteissa kehitysvammaisen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kanssa työskentelevien ja muiden lähi-ihmisten **omien tunteiden tai asenteiden vaikutus** heijastuu negatiivisesti ammatillisuuteen ja käytökseen. Asenteellisuuden takana ei niinkään ole ableistinen lähestymistapa suhteessa vammaisuuteen, vaan epäammattillinen tai ennakkoluuloinen suhtautuminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin. Holistisen ihmiskäsityksen mukaan tajunnallisten tapahtumien kehityssuunta on negatiivinen, kun tunne on vallitseva ammatillisuuden tai muiden tarkoituksenmukaisten toimintamallien kustannuksella. Voimakkaasti tunteisiin perustuvat asenteet ovat vääristäneet maailmankuvan aiheuttaen kokijalleen negatiivisia tunteita kuten, pelkoa, vihaa tai epäluuloa. (Rauhala 2005, 37.) Epäammattillisuus vaikuttaa konkreettisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaamiseen ja työyhteisön ilmapiiriin. Sitaatissa seksuaaliterveyskoulutusta tekevä seksologi avaa kokemuksiaan ja näkemyksiään kielteisten asenteiden vaikutuksista työyhteisöissä, sekä tavoista, joilla haitallisia asenteita voidaan lähteä purkamaan.

TH: Puhetta siis piisaa kuitenkin, ettei ihan vaieta hiljaiseksi tätä asiaa. Mutta miltä se noin niin kuin lähtökohtaisesti vaikuttaa, hyväksytäänkö se [seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöihin kuulumisen] ammatti-ihmisten parissa?

H7: No, vaihdellen, vaihdellen, että joissain paikoissa näin on, että ammatillaisetkin ajattelee, että ok. Mutta sitten valitettavasti on paljon myös niitä paikkoja missä ei, että joko se puhe juuri vaiennetaan tai sitten se suhtautuminen on niin kielteinen, että ei tavallaan millekään pohdinnalle ole kauheasti sijaa [...]

TH: Tässä nyt herää ajatus siitä, kun paljon puhutaan ammattietiikasta ja ammatillisuudesta, niin onko tämä, seksuaalisuus ylipäätään, joka nyt rupeaa jo vähän saamaan jalansijaa ja sitä pidetään jo normisettinä melkein nyt suurimmassa osassa. Mutta tämä marginaaliryhmistä puhuminen, ylitetään se ammatillisuus ja mennään enemmän sillä omalla mielipiteellä?

H7: Kyllä kyllä, että kyllä paistaa ihan välittömästi sieltä, jos käy vaikka työntekijöille jotain koulutuksia tai muita työpajoja pitämässä. Ja minä yleensä aina lähdenkin siitä, että ensin mietitään niitä omia arvoja ja asenteita, koska useinhan se on niin, että ihmiset ei ole niitä miettineet ja sitten juuri se paistaa siinä heidän tekemässä työssä, vaikka ei saisi siinä se heidän henkilökohtainen ajatus asioista niin tulla läpi.

Kolmas informanttien kuvailema ammatillisia haasteita luova teema nostaa esiin **uskontoon tai vakaumukseen** liittyvät ilmiöt. Ilmiön kohdalla epäröin, tulkitsenko ne tajunnallisuutta kuvaileviksi, vai onko kyseessä tilanteeseen liittyvä yhteiskunnallinen kysymys. Se on toki molempia, mutta lähtökohtaisesti tulkitsen niin, että vaikka uskonnolliset yhteisöt

vaikuttavat vammaisten henkilöiden elämään ja olemassaoloon edustaen tilanteen komponenttia, johon he itse eivät voi vaikuttaa (Rauhala 2005, 42), uskonnollisuus ja vakaumuksellisuus ovat kuitenkin yksilön oma tajunnallinen merkityssuhteiden verkosto, jonka toisintamisesta esimerkiksi palvelukodin ohjaaja on itse vastuussa. Sitaatissa erityistason seksuaaliterapeutti Tanja Roth kuvaa uskonnon kulttuurisia vaikutuksia, mutta toisaalta myös tapoja, joilla johonkin tiettyyn kulttuuriin kuuluvat toisintavat tajunnallisia merkityksiään. Nämä valinnat tuottavat haitallisia ilmiöitä, jotka luovat konkreettisia esteitä, niin seksuaalikasvatuksen ja -oikeuksien sekä lakiin kirjattujen oikeuksien näkökulmasta, kuin seksuaalista ja sukupuolista identiteettiään rakentavien nuorten näkökulmasta.

Tanja Roth: Vielä edelleen joissakin alueilla Suomessa riippuu myös siitä, kuinka uskonnollinen, onko paljon uskovaisuutta sillä alueella. On semmoisia käsityksiä, että tämä on jotenkin pahasta, että me annamme tietoa seksuaalisuudesta, sukupuolen kokemuksesta, seksitavoista, ehkäisystä, että ne on jotenkin kielletty kulttuurisesta näkökulmasta tai uskonnollisesta näkökulmasta. Meillä Oulussakin on hyvin vahva vanhoillislestadiolaisuus täällä, että joskus on tosi vaikeaa sen takia. Ja sitten ei ymmärretä sitä, että se tieto, niin kun sinä itsekin sanoit, tieto suojaa myöskin, se on yksi turvataitoja saada tietoa, asianmukaista tietoa asioista, sinun omasta kehosta ja siitä, mihin kohtiin saa koskea. Millä tavalla sinun keho toimii ja siitä, että sinulla on oikeus omiin ajatuksiin ja niiden ilmaisemiseen ja omaan seksuaalisuuteen.

Ableistista tai syrjivää toimintaa voidaan holistista ihmiskäsitystä mukailien kuvata tajunnallisuuden tuotteeksi, jossa uskomamme, ymmärtämämme tai tuntemamme asiat manifestoituvat omaksumiemme merkityssuhteiden mukaiseksi toiminnaksi. Vaikka syrjivää toimintaa toteuttaisi oman vakaumuksensa mukaisesti toimiva henkilö, toimintaa voidaan oikeutetusti kutsua väärin jäsenytyneeksi tai vääristyneeksi merkityssuhteeksi. (Rauhala 2005, 34–35.) Tässä kontekstissa negatiivinen merkityssuhde vaikuttaa kausaalisesti vakaumustaan toteuttavan elämänpiirissä oleviin henkilöihin, mutta se on myös yhdenvertaisuus- (Finlex 2014/1325), tasa-arvo (Finlex 1986/609) ja rikoslain (Finlex 2009/885) vastaista toimintaa. Toiminta epää kehitysvammaisilta useita lakiin kirjoitettuja oikeuksia muun muassa tiedonsaannin, koulutuksen, sanan- ja mielipiteenvapauden kontekstissa. Vammaisfoorumin vuonna 2018 toteuttaman kyselyn mukaan yli 60 prosenttia kehitysvammaisista on joutunut kohtaamaan halventavaa tai vähättelevää kohtelua viimeisen kahden vuoden aikana. Luku on kaikki vammairyhmät mukaan lukien noin 70 prosenttia (Vesala & Vartio 2019, 40). Ongelma on siis laaja ja koskettaa vammaisia elämän kaikilla osa-alueilla.

5.1.3 Ennen oli ennen ja nyt on nyt

Kolmas tajunnallisuuden kontekstissa esiintynyt selonteko kuvaa positiivista kehitystä tiedon lisääntymisen myötä. Haastatellut nimesivät **kehitysvamma-alalla toimiville henkilöille suunnatun seksuaalikasvatuksen** merkittävimmäksi yksittäiseksi toimenpiteeksi, joka on kohentanut ammatillista puhumisen kulttuuria työyhteisöissä. Uuden omaksuminen, uusien horisonttien aktivoiminen koulutuksen ja yksilöllisen ohjauksen kautta, mahdollistavat yksipuolisten tai vääristyneiden ajatusmallien purkamisen. (Rauhala 2005, 38.) Sitaatissa seksuaaliterveysalan ammattilainen kuvaa koulutuksen vaikutusta työyhteisöissä ja oman aktiivisuutensa merkitystä seksologina. Tiedon vastaanottaminen erilaisissa työyhteisöissä ei hänen mielestään ole itsestään selvää, vaan seksuaaliterveysalla toimivan on oltava aktiivinen ja rakennettava pitkäjänteisesti luottamuksellista suhdetta palveluasumista tarjoaviin tahoihin.

TH: Kun niitä yhteisöjä on, joissa puhutaan, niin minkä tyyppistä se puhe ylipäättään sitten on?

H9: On yhteisöjä, joissa on koulutusta saatu. On yhteisöjä, jotka ottaa sen todella ammatillisesti. Silloin sitä käydään sitä keskustelua ja siellä tulee pienet ryhmätkin jopa keskustelemaan. Ja jos joku haluaa minun kanssani keskustella ja tulee kysymään asioita neutraalilla tasolla, ei kohdistu asiakkaaseen, vaan haluaa tietoa, niin minä toki jaan. Minä jään keskustelemaan ja jaan tietoa ja kysyn jopa, että voisinko mahdollisesti tulla jonakin iltapäivänä, että voitaisiin keskustella, tarjoan. Ja näillä tarjouksillahan minä olen saanut vietyä tietoa yksiköihin. Mutta sen täytyy aina lähteä vähän niin kun, että minä olisin mielelläni teille tulossa, oltava tyrkylä sen tiedon kanssa.

Lisääntynyt tieto ja sen myötä muuttuneet asenteet on esimerkki informanttien kuvailemasta tilanteesta, jossa seksuaalikasvatusta saaneilla kehitysvamma-alan ammattilaisilla on ollut mahdollisuus päästä oppimaan ja kokemaan jotakin, joka on aiemmin puuttunut heidän kokemusmaailmastaan. Uuden oppimisen kautta yksilöiden tajunnassa on tarjoutunut mahdollisuus uusien merkityssuhteiden muodostumiselle, jotka voivat avartaa ja rikastuttaa heidän maailmankuvaansa, muuttaa asenteita ja purkaa vinoutuneita ajatusmalleja. (Rauhala 2005, 37–38.) Rauhala (2005, 190) kuvaa ammattikasvatusta jonkin tietyn ilmiön tai asian oppimiseksi, jolloin seksuaalikasvatusta saaville ammattihenkilöille avautuu spesifi merkityssuhteiden järjestelmä, jonka avulla he ymmärtävät ja hallitsevat seksuaaliterveyteen liittyviä ilmiöitä. Koulutuksia järjestävän

seksologin kokemus seksuaaliterveyskoulutuksen vaikutuksista on positiivinen, mutta hän kuvaa myös sen haasteista.

H7: Tai sitten jos minä mietin ammattilaisia, niin tosi monet, kun olen käynyt vaikka pitämässä koulutuksia ja työpajoja, niin todella moni on sitten saattanut olla sen jälkeen että, ”ai niin, että eihän tässä mitään, että nämä on meitä kaikkia koskevia asioita”. Että tavallaan he ovat sanoneet, että he ei uskalla, koska he luulevat, että he sanovat jotain väärää. Niin sitten tavallaan huomaan, että menee aika paljon aikaa, että ihmiselle pitää sanoa, että jos te kuuntelette kunnioittaen, ettekä tuuppaa sitä omaa mielipidettänne sieltä läpi, niin ette tee mitään väärää.

Aktiivinen näkyvyys ja toiminta yhteiskunnan kaikilla tasoilla on informanttien mielestä yksi positiivisen muutoksen takana oleva elementti. Heillä on yhteinen ymmärrys siitä, että muutosvoimana ei voi pelkästään toimia kehitysvammaatyössä toimivien eksklusiivinen koulutus ja asennetyö, vaan avoimen vaikuttamistyön sekä tiedon jakaminen tulee ulottaa yhteiskunnan kaikille tasoille. Kuten Rauhala (2005, 127, 189) on todennut, arvojen, asenteiden tai eettisen ajattelun muokkaus on mahdollista vain tajunnan kautta ja oppimista edistävässä tilanteessa on seikkoja, joihin on mahdollista vaikuttaa. Käytännössä on mahdollista luoda uusia kulttuurisia tai yhteiskunnallisia ilmiöitä (vrt. Ei myytävänä! -kampanja), joiden myötä laajempi yhteiskunnallinen kehitys ja vaikuttamistyö on mahdollista. Erityistason seksuaaliterapeutti Tanja Rothin näkemys aktiivisen ja avoimen seksuaaliterveystyön positiivisesta vaikutuksesta kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaan ja yhteiskunnalliseen kehitykseen on selkeä.

TH: No, tässä nyt tulee semmoinen kuva minulle, että parempaan suuntaan ollaan menossa.

Tanja Roth: Minun mielestä ehdottomasti. Ei me voida vaan sanoa, puhua siitä, että mikä on huonosti näissä tutkimuksissakaan, että meidän täytyy tuoda esille se, että me ollaan edistytty, me ollaan menty eteenpäin [...]

TH: Onko tämä ilmapiirin muutos nyt ollut jotenkin, joku tietty taitekohta, tai oletko huomannut? Kun kuitenkin kahdeksan vuotta on nykypäivänä pitkä aika tavallaan, kun kaikki muuttuu niin nopeasti. Niin oletko huomannut, että onko siinä nyt joku, mikä tämän on ruksauttanut eteenpäin tämän kehityksen? Osaatko sanoa?

Tanja Roth: No, minä luulen, että varmaan aika paljon nämä projektit mitkä on saatu. Meillähän on ollut seksuaaliterveysverkoston toimintaa ja ollaan tehty paljon työtä tämän eteen. Niin kun näitä asioita pidetään aina esillä ja puhutaan julkisesti ja näkyvästi eikä salaa.

Positiivinen muutos on kaikkien informanttien mielestä ilmeinen. Aineistossa vahvana vaikuttavien haastavien ja vaikeidenkin teemojen vastapainona informantit haluavat tuoda esille positiivisia näkökulmia positiivisen muutoksen takana. Tajunnallisuutta kuvailevissa selonteoissa tiedon lisääntyminen ja aktiivinen työ yksilöllisellä, yhteisöllisellä ja yhteiskunnallisella tasolla ovat olleet siivittämässä positiivista kehitystä. Siinä missä he kokevat seksuaalikasvatuksen puutteen kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaamien ongelmien perimmäisenä syynä, ovat he yksimielisiä myös ongelmien ratkaisusta ja positiivisen kehityksen syistä.

5.2 Kehollinen, mutta kenen ehdoilla?

5.2.1 Tullaan sinuiksi

Kehollisuuden kontekstissa ensimmäinen selonteko käsittelee ihmistyötä tekevien itsetuntemusta sekä suhdetta kehollisuuteen ja seksuaalisuuteen. Kaikki haastatellut olivat yksimielisiä kehitysvammaisten sateenkaarivähemmistöjen kanssa työskentelevien itsetuntemuksen tärkeydestä. Informantit nostavat **ammattilaisten suhteen omaan seksuaalisuuteensa** keskeiseksi ihmistyön laatuun vaikuttavaksi seikaksi. Haastateltujen näkemys on selkeä ja yhdensuuntainen, kuten seksologi Tanja Roth sitaatissa asian kiteyttää.

Tanja Roth: Tämmöisellä yleisellä tasolla kasvatuksen mielessä, niin kyllähän sinun pitää sen verran olla sinut oman seksuaalisuudenkin kanssa, kuin muutenkin sinun pitäisi olla, että sinä pystyt tekemään työtä ihmisten parissa.

Ohjaustyötä tekevien perusominaisuuksiksi haastatellut nimeävät valmiuden hyväksyä seksuaalisuus osana kaikkien ihmisten olemassaoloa, sekä kyvyn tarkastella omaa seksuaalisuttaan osana omaa ihmisyyttään. Rauhala mukailleen voidaan ajatella, että ohjaavan henkilökunnan kehollisen itsetuntemuksen tai oman olemassaolonsa hyväksymisen seksuaalisena, ei suoraan vaikuta kehon prosesseihin. Mutta hoitajan kokemus itsensä hyväksymisestä myös kehollisena ja seksuaalisena olentona edistää positiivisten kehollisten merkityssuhteiden syntymistä, niin henkilökohtaisella tasolla, kuin suhteessa ohjattaviin henkilöihin. (Rauhala 2005, 154.) Kuten sitaatissa koulutustyötäkin

tekevä seksologi toteaa, ei ole merkityksetöntä pyrkiä käsittelemään ja selvittämään oma henkilökohtainen suhteensa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen.

H8: Jos työntekijän, tavallisen työntekijän jossain yksikössä pitää ottaa asiakkaan kanssa puheeksi seksuaalisuus tai sukupuolinen moninaisuus, niin jonkin verran on ihan Kehitysvammaliitolla ja Rinnekodilla ja muilla materiaaleja, myös Autismisäätiö on luonut sen seksioppaan.

Mutta jotenkin minä en tiedä, että eikö työntekijät löydä niitä? Mutta siellä pitäisi olla niin yksinkertaiset, että kysy näitä asioita, puhu näistä asioista. Ihmiset kokee sen kauhean hankalaksi, että jos heillä ei ole jotain semmoista listaa, minkä perusteella he lähtee sitä asiaa jotenkin käymään läpi, jos yhtään pitää itse soveltaa, niin se tuntuu kauhean työläältä. Ja sitten mieluummin annetaan jollekin seksologian ammattilaiselle. Ja tietysti se vaatii aina työntekijöitä sen, että olisi jotenkin sinut sen oman seksuaalisuutensa kanssa ja niiden omien arvojen kanssa, että mitä minä ajattelen sukupuolen moninaisuudesta ja seksuaalisuuden moninaisuudesta? Tai kuuluuko ylipäänsä kehitysvammaisille tai erityisryhmien ihmisille seksuaalisuus, itsetyydytys, parisuhde, että mitä siitä ajattelee.

5.2.2 Osa persoonaa, osa erityisyyttä

Kuusi yhdeksästä informantista kertoo tilanteista, joissa kehitysvammaisten sateenkaarivähemmistöjen **ei-normatiivinen seksuaalisuuden ja sukupuolen ilmaisu** liitetään osaksi kehitysvammaa, tai normista eroavaa ilmaisua selitetään kehitysvammaisuudella. Yhtäältä tämänkaltaiset näkemykset peilaavat negatiivista suhtautumista kehitysvammaisten ei-hetero- ja sukupuolinormatiivisiin identiteetteihin, toisaalta hetero- ja sukupuolinormatiivisten oletusten vaikutuksia.

Edellä kuvailtua ilmiötä voi osittain selittää myös tutkimuksellisilla näkökulmilla. Vammaisfoorumin YK:n vammaissovimuksen toteutumista kartoittavaan kyselytutkimukseen vastanneista neuropsykiatrisista vastaajista reilusti yli 5 prosenttia ilmoitti sukupuolekseen ”muu” kaikkien vastaajien keskiarvon ollessa 1 prosentti (Vesala & Vartio 2019, 21). Ilmiö on globaali. Australialaiseen autismin kirjon ihmisten seksuaalisuutta ja sukupuolen kokemusta tutkineeseen *ASD Sex & Gender Study Preliminary Report* tutkimukseen osallistuneesta 1570 vastaajasta 10 prosenttia ilmoitti sukupuolekseen ei-sukupuolinormatiivisen sukupuolistatuksen. Tutkimus keräsi vastaajia maailmanlaajuisesti. (Stork-Brett ym. 2012, 1–2.) On toki selvää, että vain osalla

neuropsykiatrisia erityispiirteitä omaavista henkilöistä on kehitysvamma, ja että vain osalla kehitysvammaisista henkilöistä on neuropsykiatrisia erityispiirteitä, kuten autismikirjoa. Autismikirjoon lukeutuvista ihmisistä 20–50 prosenttia on myös kehitysvammaisia (Arvio 2018, 451). Autismikirjon henkilöiden osuus ei-sukupuolinormatiivisen sukupuolen kokemuksen omaavista on merkittävä ja voi muokata asenteita.

Oheisessa lainauksessa seksologi Roth kuvaa kokemustaan erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden kohtaamisesta seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistökontekstissa. Hän kertoo, kuinka toiminnan ja kokemusten tulkinta värityy hetero- ja sukupuolinormien kautta, jolloin normeista eroava toiminta liitetään osaksi vammaa tutustumatta henkilön kokemukseen kokonaisvaltaisesti.

TH: Puhutaanko heistä tietyllä tavalla, tai puhutaanko tästä asiasta ylipäättään avoimesti? Onko olemassa siellä yksiköissä erilaista sukupuolen tai seksuaalisuuden kokemusta vai onko se sitä heteronormia?

Tanja Roth: Se on aika paljon sitä heteronormatiivista ajattelua valitettavasti. Vielä ihan liian paljon. Jotenkin, niin kuin sanoin tuossa jo aiemmin, että mieluummin ajatellaan, että se johtuu siitä ymmärtämisen vammasta, niin kuin jokaisen omakohtaiset kokemukset, että ei tarpeeksi kiinnitetä huomiota siihen ja seuraila. Sehän ei ole aina niin helppoa sanoa, että mikä mistäkin johtuu.

Haastatellut ovat yksimielisiä siitä, että **epätyypillinen sukupuolen ilmaisu on hyväksytympää** kuin ei-heteronormatiivisen seksuaalisuuden ilmentäminen. Käytännössä sukupuoltaan epätyypillisesti ilmaisevan henkilön valintoihin ei puututa tai reagoida yhtä negatiivisesti, kuin tilanteisiin, joissa kehitysvammainen osoittaa seksuaalista kiinnostusta samaa sukupuolta olevaan henkilöön. Yleisimpänä syynä sukupuolen moninaisuuden ilmaisun hyväksytympään asenneilmastoon haastatellut pitävät näkemystä, että oman kehonsa kautta ei-sukupuolinormatiivista sukupuoltaan ilmaisevan toimintaa ei koeta uhaksi. Näkemyksen mukaan toiminta voidaan epäseksualisoida, jolloin sen ei koeta liittyvän henkilön seksuaalisuuteen eikä sen ajatella kohdistuvan toisiin henkilöihin seksuaalisena toimintana. Sitaatissa pitkällisen työkokemuksen omaava ohjaaja kertoo näkemyksensä syistä, miksi ei-normatiivisen sukupuolen kokemuksen ilmaisu koetaan helpommaksi käsitellä suhteessa seksuaalisen suuntautumisen ilmaisuun. Vaikka ohjaaja kysymykseni johdattelemana vertaakin ei-sukupuolinormatiivista ja homoseksuaalista toimintaa, tulkitsen ohjaajan kommentin viittaavan yleisesti seksuaaliseen kanssakäymiseen seksuaalisesta suuntautumisesta riippumatta.

TH: No siellä oletkin sukupuoliristiriitaa kokevia nuoria ja aikuisia kohdannutkin ja siitä juteltiin. Onko sukupuolen ilmaisun kanssa sitten haastavampaa, hyväksytäänkö se?

H3: Tuota, minä luulen, että se on varmaan helpompi, koska se voi olla yksilön tällainen oma, että siihen ei liity ketään muuta. Niin, niin minä luulisin. Että se on semmoinen, että ajatellaan, että omapa valinta.

TH: Tuo oli yllättävä tuo ajatus, että se olisi helpompi käsitellä kuin homoseksuaalisuus. Että se oli yllättävää.

H3: Niin, kyllä minä luulisin, koska minä ajattelen sen niin, että se jos sinä haluat pukeutua nyt naiseksi tai mieheksi, eihän se silloin satuta ketään. Eikä siinä tarvitse miettiä sitä, että haluaako hän oikeasti [...] ja miten sen saa kysytyä niin, että tulee se oikea vastaus. Koska jos sinä kysyt, että haluathan, niin hirveän monet sanoo, että haluan. Tai sitten jos sanoo, että ethän halua, niin sinä saat sen vastauksen. Että millä lailla sen kysyy. Mikä se on se neutraali kysymys, että se ihminen ymmärtää? Niin se on se ongelma.

Yhtäältä sukupuolen epätyypillinen ilmaisu saatetaan nähdä kehitysvammaisen henkilön vammaan liittyvänä ominaisuutena, sen ilmentäminen hyväksytään ja sitä saatetaan tukea ympäröivän ympäristön taholta. Toisaalta **sukupuolenkorjaukseen liittyvät prosessit** ovat kehitysvammadiagnoosin omaaville henkilöille saavuttamattomia. Vaikka aineisto ei itsessään sisällä suoraa puhetta medikalisaatiosta, on sen läsnäolo vahva. Haastatellut kuvaavat, kuinka ihmisestä on tullut toiseuttavien diagnoosien myötä osa järjestelmää ja hänen olemassaolonsa määrittänyt järjestelmän ehtojen mukaisesti. Järjestelmä ohjaa hänen kehollista olemassaoloaan myös seksuaalisena ja sukupuolisena toimijana.

Vammaisuus on transsukupuolisuuden kaltaisesti ominaisuus, jota on kautta historian käsitelty hoidollisuuden ja medikalisaation kautta. Transsukupuolinen voi olla esimerkiksi transnainen, transmies tai muunsukupuolinen, mutta kaikki muunsukupuoliset eivät ole transsukupuolisia (Transtukupiste). Informantit kuvailevat medikalisaation kautta tuotettuja ableistisia ilmiöitä. Mikäli keho ominaisuuksiltaan ei vastaa kaksinapaista sukupuolijärjestelmää tai kehon normatiiviset odotukset eivät täyty, synnyttää se syrjinnän ja toiseuden kokemuksia. Institutionalisoituneita kauneusihanteita tai kehollista kyvykkyyttä konstruoivien ominaisuuksien puute siirtää huomion yksilön puutteisiin, kuten kehitysvammaan, eikä suinkaan yksilöön itseensä kokonaisvaltaisena persoonana. (Singer 2006, 608; van Amsterdam 2013, 157.)

Suomen valtio käyttää ylintä valtaa sukupuolivähemmistöjen kehollisen olemassaolon säätelyyn muun muassa niin kutsutun translain muodossa. Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (Finlex 2002/563) on laki, jota transihmisten diagnosointiin ja hoitoihin perehtyneet sukupuoli-identiteetin tutkimuspoli klinikat tulkitsevat ja toteuttavat. Sukupuolenkorjausprosessi on yhä useampien saavutettavissa, mutta kehitysvammaisten sukupuolivähemmistöjen saavutettavissa prosessi ei ole kehitysvammadiagnoosista johtuen. Näitä ihmisiä ei-sukupuolinormatiivinen sukupuolenkokemus koskettaa aivan toisella tasolla. Alla olevassa sitaatissa pitkän linjan seksuaaliterveysalan ammattilainen kuvaa kehitysvammadiagnoosin ja sukupuolenkorjausprosessin suhdetta toisiinsa, mutta haluaa korostaa transihmisyyteen liittyviä saavutettavia mahdollisuuksia.

H4: Näillä nykyisillä tutkimuksilla ei pääse kehitysvammaisen ihminen läpi.

TH: Eli se diagnoosi [kehitysvammadiagnoosi] jos on, niin kyllä sitten voi ajatella, että se homma oli siinä?

H4: Kyllä. En siis vielä tiedä yhtään, joka olisi päässyt prosessin läpi.

TH: [...] että siinä tavallaan paperilla pystytään estämään sitten se prosessin eteneminen. Aika karua ajatella.

H4: Se on aika hurjaa, mutta tietenkin hoidot on todella rankat ja varsinkin kirurgia on todella rankkaa, mutta sitten taas sen tiedän, että ikään kuin muunsukupuolisuuden edustamista, se on minusta ollut aika sallivaa aika kautta linjan.

5.2.3 Toiseuttavat normit taipuvat, vaan eivät vielä taitu

Normatiivisista seksuaalikäsitteistä poikkeavien seksuaalisten mieltymysten, sekä perinteistä monogamistista eli yksiavioista parisuhdeihannetta haastavaa toimintaa kuvaileva selonteko edustaa kehollisuutta ontologisena olemismuotona. Mielestäni kannanotot normatiivisia seksuaalikäsitteitä haastavasta toiminnasta on tärkeää huomioida, koska haastatellut kokivat teemat niin merkityksellisenä, että ottivat ne spontaanisti esille. Haluan korostaa, että käsittelen teemoja nimenomaan normatiivisia seksuaalikäsitteitä haastavina ilmiöinä, en seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvana ilmiöinä.

Monisuhteisuus ja polyamoriset ihmissuhteet nousivat keskustelun teemoiksi yli puolessa haastatteluista. Käsitteenä monisuhteisuus on kattokäsite kaikille sellaisille ihmissuhteiden muodoille, joissa henkilö on intiimissä suhteessa useampaan, kuin yhteen ihmiseen samanaikaisesti. Polyamoria on monisuhteisuuden yksi toteuttamismuoto, jossa henkilö voi olla seksuaalisessa, emotionaalisisessa ja/tai romanttisessa suhteessa usean ihmisen kanssa yhtäaikaaisesti. Varsinkin polyamorisille suhteissa on olennaista, että suhteen kaikki osapuolet toimivat kaikkien tietoisella hyväksynnällä ja suostumuksella. (Oja, Grönroos & Jousimo 2019, 3.) Analyysiä tehdessäni pohdin monisuhteisuuden asettumista holistisen ihmiskäsityksen kolmijakoon. Harkinnan jälkeen päädyin kehollisuutta aineistossa esiintyvien selontekojen ohjaamana, sillä monisuhteisuudesta puhuttiin nimenomaan kehollisuuden kautta. Oheisessa lainauksessa kokenut kehitysvamma-alan ammattilainen tuo esille oman näkemyksensä monisuhteisuuden näkymisestä ja sen kohtaamisesta kehitysvammaisten palveluasumisessa. Haastateltu kuvaa, kuinka myös monisuhteisuus saatetaan liittää ymmärryksen vammaan ja vammaisen henkilön yhteiskunnallisten normien omaksumiseen ja tulkintaan.

H2: Noissa piireissä yleisempää on se, että yhdellä naisella on kaksi poikaystävää tai kolme poikaystävää ja kaikki hyväksyvät toisensa. Kun vaan saavat olla sen yhden naisen kanssa niin ihan ok, että ne on, niin kuin vuorotellen ja välillä ne on siellä kaikki yhtä aikaa yökylällä.

TH: Niin elikkä, tällaiset polyamoriset suhteet on yleisempiä, kuin ehkä homoseksuaaliset suhteet?

H2: Kyllä. Ja sitten selkeästi on ohjaajilla tarve jotenkin, että tällä lailla ei voisi olla, ”että ymmärrätkö sen, että sinulla voisi olla vaan yksi kerrallaan?” Mutta kun ei se ole niille kellekään ongelma.

TH: Onko se miten yleistä?

H2: On, on niitä vuosien varrella ollut useita, että heillä ei ole niin tarkkaa, että voisi olla vain yksi. Ihan sujuvasti pussaillaan samaan aikaan ensin toista ja sitten toista.

TH: Mitä sinä luulet, hyväksytäänkö tämä paremmin jopa sitten kehitysvammaisten parissa kuin, jos kyseessä olisikin sitten heteronormiin osuva henkilö ja tavis?

H2: Ihan varmasti! Ihan varmasti! Kyllä ihan varmasti. On paljon jotenkin hyväksytympää.

TH: Mistäs se?

H2: En tiedä miksi. Kauhean vaikea. Minä en ole tuota aikaisemmin ajatellut ollenkaan, mutta että joo. Mutta se sitten kun, ”no nämä, kun on kehitysvammaisia, nämä nyt ymmärtävät asiat, miten nämä ymmärtää”. Mutta kyllä he ymmärtävät mitä rakkaus on ja, että sitä voi jakaa useamman ihmisen kanssa.

Rauhala ei teoriassaan varsinaisesti ota kantaa seksuaalisuuteen tai seksuaalisuuden ilmentämiseen, mutta huomauttaa, että esimerkiksi fyysinen kosketus hoito- tai ohjaustilanteessa voi todentua vastaanottajan kokemuksessa seksuaalisena. Tulkintani mukaan Rauhala viittaa siihen, että kehollinen kokeminen on riippuvainen kokijan henkilökohtaisista tajunnallisista merkityksenannoista. Vaikka fyysisen kosketuksen ja koskettajan lähtökohtana ei olisikaan seksuaalisen nautinnon tuottaminen (vrt. fysioterapia), voi se silti käynnistää kokijan kehossa konkreettisia fysiologisia prosesseja, jotka koetaan seksuaalisena mielihyvä. (Rauhala 2005, 153.)

Tästä lähtökohdasta tarkasteltuna fetisistiseen tai sadomasokistiseen toimintaan on kytköksissä kokijansa kannalta henkilökohtaisia merkityssysteemejä, jotka eivät vaikuta ulkopuolisen henkilön mielestä tarkoituksenmukaisilta. BDSM, johon sadomasokismikin lukeutuu, on akronyymi sanoista *bondage, discipline, domination, submission, sadism* ja *masochism*. Mielitymykset voivat ilmentyä yksilön toiminnassa samanaikaisesti tai erillisinä. BDSM-toimintaan liitetyt nautinnon kokemukset ovat usein seksuaalisia, mutta eivät aina. Fetisismi tarkoittaa erityisen seksuaalisen kiinnostuksen kohdistumista johonkin rajattuun kohteeseen, kuten esineeseen, ruumiinosaan tai eritteeseen (Ahtola ym. 2019, 67–68.) Vahvasti henkilökohtaiseen fetissiinsä reagoivalla henkilöllä voi olla ongelmia seksuaalisen kiihottumisen tai tyydytyksen saavuttamisessa ilman fetissin läsnäoloa (mt., 67).

Fetismin tai BDSM:n kautta oman seksuaalisuuden ilmentäminen nousi spontaanisti esille kahdessa eri haastattelussa. Selonteoissa teemaa käsitellään laajasti ja moninaisesti, jonka vuoksi sen merkitys suhteessa muuhun aineistoon on mielestäni merkittävä ja huomioonotettava. Haastattelusitaatissa seksologi kuvaa ilmiötä, joka liittyy normatiivisesta seksuaalisuuskäsityksestä eroavaan seksuaalisuuden ilmentämiseen kautta linjan. Hänen näkemyksensä on, että esineisiin tai eritteisiin kohdentuvaa seksuaalista toimintaa ei kyetä kohtaamaan omaisten tai henkilökunnan puolelta sallivasti. Toiminta saatetaan kokea häiriökäyttäytymisenä tai piirteenä, josta tulee ”parantua”, vaikka lähtökohtaisesti sadomasokismi ja fetisismi poistuivat Suomessa ICD-tautiluokituksesta jo vuonna 2011 (Ahtola ym. 2019, 71).

H8: Se kiinnostus voi vaihdellakin, että mihin sukupuoleen se kohdistuu tai se voi välillä olla joihinkin esineisiin tai johonkin muuhun. Ja sitten juuri ne fetissit ehkä nostaa päätään myös niiden aistisäätelyn pulmien puolesta. Että jotkut vahvat tuoksut, niin kun jotkut eritteet tai nahka tai joku muu, niin on sitten ehkä jossain määrin yleisempää. Tai ehkä sitten se vaan näyttäytyy yleisempänä kuin perusheteronormatiivisessa yhteiskunnassa yleensä, että jos siellä on, niin siitä ei ehkä puhuta, että minulla on tällöinen kakkafetissi.

TH: Niin onko se siellä läheisten, omaisten tai henkilökunnankin parissa, niin onko se sitten sallittua toimintaa, vai yritetäänkö se kitkeä pois häiriökäyttäytymisenä?

H8: Kyllä se yritetään kitkeä, se koetaan myös jotenkin kovin hankalaksi.

Omat kokemukseni kehitysvammatyössä fetisismiksi tulkittavista ilmiöistä ovat heijastelleet juuri tämän kaltaisia prosesseja. Normatiiviseksi miellettyistä tavoista eroavan seksuaalisuuden toteuttamisen ei tulkita lähi-ihmisten taholta olevan seksuaalisten mieltymysten ilmaisua, vaan jotain kehitysvammaan liittyvää tai patologista. Uhkana koettu fetisistinen toiminta pyritään poistamaan. Se, että kehitysvammaisen olemassaolo ja persoona kielletään sellaisena kuin hän on, omana itsenään, tuottaa uusia affektiivisia seuraamuksia niin hänelle itselleen, kuin ympäröivälle yhteisölle.

Normista poikkeavia seksuaalisia tapoja tutkinut Johanna Pohtinen (2017, 3) toteaa artikkelissaan *Kinky seksuaalisuus arkisena ja arjesta irrottavana ilmiönä*, että fetisistinen tai BDSM vaikutteinen seksuaalisuus koetaan stereotyyppisesti outona ja salamyhkäisenä. Mediassa ei-normatiivinen seksuaalisuus näyttäytyy useimmiten viittauksina väkivaltaan tai leimataan huumorin kautta omituiseksi ja epäilyttäväksi. Vaikka normista eroavalla tavalla seksuaalisuuttaan toteuttavalle ihmiselle itselleen asia ei ole ongelma, niin ympäröivälle yhteisölle se voi sitä olla. On kuitenkin tiedostettava, että normatiivisesta seksuaalikäsityksestä eroavan seksuaalisuuden toteuttaminen voi tuottaa kokemuksen ehjästä seksuaalisuudesta osana arjen seksuaalisuutta. (Mt., 12.)

Omaisten kanssa asuessa tai palveluasumisen kontekstissa korostuvat yksityisyyttä rajoittavat tekijät, joilla on vaikutuksia normatiivisesta seksuaalikäsityksestä eroavan seksuaalisuuden toteuttamiseen. Haastatellut kuvailivat, että vaikka monisuhteisuutta ei automaattisesti pyritä kitkemään yksilön toiminnasta, on siihen suhtautuminen selkeästi ristiriitaista ja vaihtelevaa. Palvelukodeissa tai omaisten kanssa asuvat erityistä tukea tarvitsevat henkilöt eivät välttämättä pysty toteuttamaan omaa seksuaalisuuttaan omilla

ehdoillaan tai ilman häpeää. Fetisistiset ja sadomasokistiset mieltymykset ja toiminta voidaan yrittää kieltää tai estää, jolloin yksilön seksuaalioikeudet ja itsemääräämisoikeus eivät toteudu.

5.3 Situaatioonsa sidotut

5.3.1 Älä olet!

Muun muassa yhteiskunnassa ja yhteisöissä vaikuttavat normit ovat osa kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolihenkilöiden situaatiota, eli olemassaolon suhdetta todellisuuteen elämäntilanteen kautta ja mukaisesti (Rauhala 2005, 41). SAKKI ry:n, Seta ry:n, Suomen Lukiolaisten Liitto ry:n ja Finlands Svenska Skolungdomsförbund rf:n normikriittinen yhteisjulkaisu *Älä olet – Normit nurin!* kuvaa käsitettä heteronormatiivisuus ajattelutavaksi, jossa ei-heteronormatiiviset identiteetit ja romanttisten tai seksuaalisten suhteiden muodot jäävät näkymättömäksi puheissa, kuvissa tai kasvatuksessa. Varsinkin binäärista sukupuolinormista sivussa olevat henkilöt ovat vaikeuksissa sukupuoleen liittyvien odotusten paineessa. (*Älä olet – Normit nurin!* 2013, 70, 74.) Käsikirjassa todetaan, että arkoja puheenaiheita käsiteltäessä kuulijat havaitsevat ja vaistoavat puhujan asenteita ja puheen nyansseja. Siksi on tärkeää, että esimerkiksi kasvatus- tai ohjaustyötä tekevät tiedostavat ja työstävät omaa suhtautumistaan erilaisiin normeihin. (*Älä olet – Normit nurin!* 2013, 12.) Kehitysvammaisten parissa toimivien ammattilaisten ja omaisten toimintaa, valintoja ja ajattelua ohjaavat normit vaikuttavat myös kehitysvammaisten sateenkaarivähemmistöjen elämään.

Haastatteluissa toistuu vahva **hetero- ja sukupuolinormatiivinen oletus** suhteessa kehitysvammaisiin henkilöihin. Holistisen ihmiskäsitys näkee, että situatiossa, eli elämäntilanteessaan ihminen joutuu kohtaamaan kaikille yhteisiä normeja, jollaisiksi sukupuoli- ja heteronormit voidaan nimetä (Rauhala 2005, 33). Nämä normit ovat tilanteeseen vaikuttavia seikkoja, joihin hän ei välttämättä itse voi vaikuttaa. Kun jokin normi on suhteessa yksilön elämään, vaikuttaa se väistämättä ihmisen tajunnallisiin kokemuksiin ja jopa kehollisiin prosesseihin, eli yksilön olemassaoloon ja sen laatuun. (Rauhala 2005, 42–43.) Kaikki haastatellut ilmaisevat, että yleinen oletus ympäröivän yhteiskunnan ja jopa

lähi-ihmisten taholta on, että vammaiset henkilöt ovat automaattisesti heteroseksuaalisia tai asettuvat kaksinapaiseen sukupuolinormiin. Tanja Rothin sitaatti kertoo normien määrittelemästä todellisuudesta.

Tanja Roth: Se on minun mielestäni aika merkittävä asia, että kun se on se heteronormatiivinen puhe siinä läsnä koko ajan. Se on paljon, miten opetetaan niitä asioita kehitysvammaisille ihmisille, että vaikka siellä kävisi seksuaalikasvattaja opettamassa, niin siinä saattaa olla se, että kuitenkin se unohtetaan ja se kääntyy se päivittäinen puhe hyvin heteronormatiiviseksi.

Itsemäärittelyn haasteet näyttäytyvät vahvana aineistossa, jossa haastatellut liittävät itsemäärittelyn käsitteen normatiiviseen kulttuuriin. Rauhala nostaa tilanteen tärkeäksi osaksi identiteetin muodostusta. Meille tarjoutuu juuri sellainen asema tai ominaisuus, kuin jokin tietty tilanteissa vaikuttava asia edellyttää. (Rauhala 2005, 44–45.) Sukupuolivähemmistöjen kanssa työtä tekevä seksologi kertoo, kuinka hetero- ja sukupuolinormatiiviset yhteiskunnalliset rakenteet tai itsemäärittelyn mahdollistava kohtaaminen, mahdollistavat tai estävät identiteetin kehittämisen oman toimijuuden kautta. Seksologi penää erilaisia ihmisiä kohtaavilta ihmisiltä omaan toiminnan ja ajattelumallien itsereflektiota.

TH: Jos me toimitaan tuolla sateenkaarivähemmistöön kuuluvien kehitysvammaisten kanssa, niin mikä on se asia, mitä meidän kaikkien pitäisi tietää? Mitä meidän lähtökohtaisesti pitää ymmärtää?

H7: No, ehkä lähtökohtaisesti pitää se mielessä, että jos puhutaan vaikka sukupuolivähemmistöistä, niin silti kaikki on yksilöitä, ettei tehdä mitään oletusta. Vaan, että jotenkin aina se lähtisi siinä kohtaamisessa siitä, että ihmiseltä itseltään kysyisi, että miten hän kokee asiat, tai miten hän haluaa, minkälaista sanaa hän haluaa, että hänestä käytetään. Tähän kyllä sortuu ihan seksologian ammattilaisetkin ja varmasti itsekin välillä tekee sitä semmoista omaa lokerointia päässään, eikä kysy siltä ihmiseltä itseltään. Mutta se olisi minun mielestä sellainen kaikille hyvä ohjenuora, että ei kannata olettaa mitään, vaan mieluummin kysyä ihmiseltä.

TH: Kyllä. Sitä ei vaan tule ajatelleeksi, että oikeasti voi kysyä, vaan itse asiassa pitää kysyä.

H7: Niin, monet sitä juuri ajattelee, että enhän minä nyt voi sellaista kysyä tai muuta. Sitten taas, kun miettii, mitä on vaikka vähemmistöihmisten kanssa jutellut ja muuten, niin se on juuri se, mitä he haluaisivat mieluummin, kun se, että oletetaan ja käytetään vaikka jotain tiettyä termiä. Jokaisella olisi mahdollisuus siis itsemäärittelyyn.

Yksilö ei voi välttämättä itse vaikuttaa situaation rakennetekijöihin, kuten vammaisuuteensa, mutta hänellä voi olla mahdollisuus vaikuttaa pakottaviin normeihin oman toimijuutensa kautta (Rauhala 2005, 42). Informantit pohtivat kehitysvammaisten ja heitä ympäröivien lähi-ihmisten suhdetta yhteiskunnan normeihin. Näkemykset viittaavat siihen, että **normatiivisuus ei rajoita** kaikkia sateenkaarivähemmistöjä, vaikka he tunnistaisivatkin hetero- ja sukupuolinormatiivisten kulttuurien olemassaolon. Kuten oheinen ohjaustyötä tekevän ammattilaisen sitaatti kuvaa, kehitysvammaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt voidaan nähdä myös aktiivisina toimijoina ja yleisen tietoisuuden lisääjinä, sekä viiteryhmänsä aseman kehittäjinä. Normeja rikkovan toiminnan vaikutukset voivat heijastella ympäröivään yhteisöön ja jopa yhteiskuntaan (vrt. Allen 2003).

TH: Eroaako kehitysvammaiset sateenkaarihenkilöt taviksista?

H2: Olisiko ne suvaitsevampia? Ylipäätänsäkin minä luulen, että he ovat jo joutuneet kohtaamaan erilaisissa avotöissä ja päivätoimintapaikoissa, asumisyksiköissä, kouluissa, niin paljon kaikkea erilaisuutta sen koko elämänsä varrella, että heille on ihan sama kuka on kenenkä kanssa, ja minkä näköinen ja onko nyt yksi vai kaksi poikaystävää.

TH: Vaikuttaako sateenkaarevuus hänen valintoihinsa tai mahdollisuuksiin?

H2: Riippuu minkälaisen yhteisön jäsen hän on. Että minä toivon ainakin, ettei rajoittaisi, vaan että se olisi mahdollisuus rikkoa toisten ennakkoluuloja olemalla semmoinen kuin on. Ja opettamalla muille olemalla semmoinen kuin on, että hyväksyy toiset.

Muun muassa yhteiskunnalliset normit, yhteisöt tai fyysiset ominaisuudet ovat henkilön situaation rakennetekijöitä ja henkilöä itseään muokkaavia tosiasioita. On kuitenkin huomattava, että kaikki yksilön tilanteissa ei ole kohtalonomaista, ja on olemassa tilanteisiin liittyviä seikkoja, jotka hän voi itse valita tai joihin hän voi vaikuttaa. (Rauhala 2005, 42.) Tulkintani mukaan ihmistyön ammattilaisten viesti ympäröivälle yhteisölle on, että tärkeintä on huomata haitallisten ja toiseuttavien normien olemassaolo ja pyrkiä omassa toiminnassaan purkamaan niitä.

5.3.2 Tie helvettiin on kivetty hyvillä aikomuksilla

Lähtökohtaisesti haitallisesti holhoavaan tai ylisuojelemaan eli **paternalistiseen** toimintaan ryhtyvä, ei aina tarkoita toiminnallaan mitään pahaa, päinvastoin. Toiminnan tarkoituksena

voivat olla mitä parhaimmat niiden ryhmien suojelemiseksi, jotka ulkopuolelta on määritelty haavoittuvassa asemassa oleviksi. Kehitysvammaiset ja erityistä tukea tarvitsevat ryhmät ovat läpi historian eläneet kollektiivisen sortokokemuksen keskiössä (Vernerin 2016). Katariina Kyrölä on todennut, että jaetun sorron kokemuksen ja haavoittuvuuden käsitteen omaksuminen on ollut keino saavuttaa nähdäksi tulemisen kokemus, ääni ja oikeudet, kun samaan aikaan käsitettä on käytetty kautta historian autoritäärisenä keinona, jolla on perusteltu erilaisten ryhmien ulkoapäin ohjailu ja alistaminen (Kyrölä 2018, 32).

Sama kehityskulku on ollut nähtävissä yleisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kamppailussa kohti yhdenvertaista yhteiskuntaa. Kyrölän viittaamat autoritääriset haavoittuvuuden verhoon puetut vallankäytön keinot ovat leimanneet molempien ryhmien historiaa haavoittuvuuteen liitettyjen patologisten ja medikalisoituneiden lähtökohtien myötä. Myös John D Allen (2003, xi) nosti tutkimuksessaan esille kehitysvammaisten henkilöiden suojelun, jolloin heitä on pyritty suojelemaan niin sanotuilta aikuisten kokemuksilta seksuaalisuuden kontekstissa. Holistinen ihmiskäsitys nostaa esiin yksilöitä passivoivan pakkoauttamisen. Pakkoauttamisen perustana on ihmisten tilanteiden standardisointi, jolloin yksilöiden todellinen potentiaali sekä yksilöllisen kehittymisen ja kasvun edellytykset heikentyvät. Pakkoauttamisen eli paternalistisen toiminnan tavoitteena ja perusteluna on keventää yksilön taakkaa suhteessa niihin tilanteisiin, joihin hän ei pysty itse vaikuttamaan. (Rauhala 2005, 141.) Tällaiseksi ominaisuudeksi voidaan tulkita esimerkiksi vammaisuus.

Kolikon kääntöpuoli kertoo toisenlaista tarinaa. Vammaisfoorumin kyselyssä lähes 12 prosenttia kehitysvammaisista vastaajista kertoo joutuneensa seksuaalisen väkivallan, hyväksikäytön tai kaltoinkohtelun kohteeksi viimeisen kahden vuoden aikana (Vesala & Vartio 2019, 38). Kuten Vammaisfoorumin kysely osoittaa, väkivallan uhka ei ole kuviteltu tai edes liioiteltu. Vaikka suojelun tai pakkokeinojen takana piilevät motiivit voivat näyttäytyä yksilön itsemääräämisoikeutta ja toimijuutta mitätöivänä toimintana, haastatellut korostavat ilmiön kompleksisuutta. Seksologi Tanja Rothin sitaatti kuvaa hyvin haavoittuvuuden käsitteen monitahoisuutta. Erilaisten seksuaalisuuteen liittyvien tilanteiden ja niissä toimivien yksilöiden aidon kohtaamisen merkitystä korostava näkemys korostaa, että inhimillisen elämän tyypistäminen pelkiksi ohjesäännöiksi ei voi olla ainoa ratkaisu.

Tanja Roth: Pitää kuitenkin aina huolehtia siitä, että kaikilla on siellä yksikössä hyvin, ettei kukaan joudu seksuaalisen väkivallan kohteeksi. Ja

silloin, kun on kyse ymmärtämisen vammoista, niin se on oikeasti, se on haastava tilanne, kun puhutaan ihan puhtaasti seksistä ja sen harrastamisesta. Kun ei aina voida saada heti selville sitä, että onko tosiaan näin, että nämä molemmat on suostuvaisia, kun kehitysvammaisuuteen kuuluu se, että helposti sanotaan joka asiaan kyllä, vaikka ei haluaisikaan. [...] Me oltaisiin vastuuttomia, jos me ajateltaisiin, että kaikki olisi niin mustavalkoista ja yksinkertaista, että sen takia varmaan asumisyksikössäkkin on niin tiukat rajat, koska se on niin vaikeaa.

TH: Onko se suojelua?

Tanja Roth: On se tietynlaista suojelua ja pitää ollakin silloin, jos tarvitaan apua ja ohjausta. Mutta ei pidä kuitenkaan yli kävellä tai lakasta maton alle sitä asiaa, ja rohkeutta selvittää, että mistä siinä oikein on kysymys. Kun me tiedetään kuitenkin, että ei kaikki johdu vammasta.

TH: Näinhän se on, että sitä aikaa ja malttia siihen tilanteeseen, koska hätiköityjä johtopäätöksiä ja niistä voi olla enemmän sitten haittaa, kun hyötyä.

Tanja Roth: Kyllä, ja on paljon helpompaa kieltää suoralta kädeltä kaikki ja todeta, että nyt ei ollenkaan tämmöistä. Kuin se, että lähdetään miettimään, että mitä tässä tapahtui ja mikä on näiden ihmisten suuntaus ja mitä he toivoisi. Enkä minä tiedä, että onko sillä mitään merkitystä, että jos kaksi ihmistä rakastuu toisiinsa, niin voisiko se olla vaan niin yksinkertaista, että annetaan lupa niille?

Haastateltujen mukaan huoli on usein rajoittamistoimenpiteiden ja tätä kautta itsemääräämis- sekä seksuaalioikeuksien rajoittamisen perusteena. Yhteisöissä ei heteronormatiiviseen seksuaalisuuteen saatetaan sisällyttää konnotaatioita, joiden perusteella yksilö määritellään haavoittuvassa asemassa olevaksi. Informantit kuvailevat, kuinka **huolipuhe** saattaa ilmentyä pelkoina, että monimuotoisuuden esille tuova seksuaalikasvatus ja seksuaalisuudessa tukeminen ovat yllyttämistä seksuaaliseen toimintaan, tai ei-heteronormatiiviseen seksuaalisuuteen. Rauhalaa (2005, 45) mukaillen tällaisten pelkojen takana on näkyvissä todellisuus, jossa ihmisen identiteetit muokkautuvat ulkopuolelta tilanteen kautta. Yksilön määrittäminen hänen kehitysvammaisuutensa tai seksuaali-identiteettinsä kautta yksilöi hänet suojelua tai rajoitteita tarvitseväksi henkilöksi. Sitaatissa seksuaaliterapeutti kuvaa kokemuksiaan kehitysvammaisen sateenkaari-ihmisen herättämistä ajatuksista lähi-ihmisissä.

HI: Sitten tämä aihepiiri yleensä, että vieläkin kuitenkin esiintyy sitä semmoista hassua ennakkoluuloa, että jos joku on erilainen kuin minä, niin se on hirvittävä uhka minulle. Että eihän se nyt ole tarttuvaa kai kuitenkaan, että miksi sellaisesta asiasta tarvitsee hätäntyä tai huolestua? Että ylipäänsäkin,

onpahan nyt omainen tai työntekijä, että jotenkin saisi karistettua sen hätäännyksen siinä tilanteessa. Tämä ei välttämättä heti ole hätätilanne, jossa täytyy painaa paniikkinappulaa. Että voisiko sitä asiaa miettiä, olisiko siihen mahdollista tutustua ja kysellä, että mikä tilanne tämä on, ennen kuin vedetään hätäisiä johtopäätöksiä, että miellä on huoli?

Paternalistisen toiminnan muodoksi tulkitseen myös informanttien kuvaileman toimintakulttuurin, joka määrittelee seksuaalineuvontaan tai -terapiaan ohjautumista. Kuusi haastateltua mainitsee seksuaaliterapeutin palveluihin ohjautumisen syyksi ongelman silloin, kun kyseessä on seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuolista identiteettiään käsittelevät henkilöt. **Seksuaalineuvontaan ohjaamisen ongelmalähtöisyys** normina linjaa, että palvelukotien henkilökunta ohjaa kaikki seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvä ulkopuolisen asiantuntijatahon käsiteltäväksi. Käytäntö ei tue työyhteisön seksuaalikasvatuskulttuurin kehittymistä ja tiedon lisääntymistä. Mikäli haitallisten toimintamallien vaikutuksia ei tiedosteta tai haluta tiedostaa, ei haitallisten vaikutusten merkityskään avaudu ja kehitystä tapahdu (Rauhala 2005, 44). Oheisessa lainauksessa kokenut seksuaaliterapeutti toivoo rohkeutta hoitajilta ja ohjaajilta arjen seksuaalikasvatuksellisiin tilanteisiin.

H4: Aika helposti minä oletan, että ohjaajat ohjaa eteenpäin, jopa voisin ehkä ajatella, että toisinaan ehkä liiankin helposti. Tämä ei ole kuitenkaan mitään rakettitiedettä. Ja netistä löytyy kivoja mukavia selkokielisiä oppaita, joita voisi ihan rauhassa myös ohjaajat katsoa. Se on minun ehkä semmoinen, että aika helposti, mutta sitten aina on niitä rohkeita ja urauurtavia työntekijöitä, jotka uskaltaa puhua ja uskaltaa tehdä ja uskaltaa lähteä hakemaan sitä tietoa.

Haastatteluissa voidaan havaita, että paternalistisiin toimintamalleihin liittyy monia näkökulmia. Yhtäältä niiden avulla pyritään suojelemaan heikommassa asemassa olevia todellisiakin uhkia vastaan, mutta toisaalta toimintamallit rakentavat, niin erityistä tukea tarvitseville ryhmille, kuin ohjaus- ja hoitotyötä tekeväälle henkilökunnalle ylimääräisiä esteitä ja rajoitteita.

5.3.3 Portinvartijat

Portinvartijat selontekona muodostuu tämän tutkimuksen aineistossa ilmiöksi, jossa kehitysvammaisen sateenkaari-ihmisen lähi-ihmisiin lukeutuu henkilöitä, jotka oman

positionsa kautta pystyvät asenteillaan ja toiminnallaan kontrolloimaan erityistä tukea tarvitsevan henkilön elämää, valintoja tai saatavilla olevia palveluja. Aloitin jokaisen haastattelun kysymyksellä, jossa pyysin informantteja pohtimaan, miksi en ensimmäisen haastattelukutsun mukaisesti tavoittanut kehitysvammaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia nuoria. Vastaukset kysymykseeni noudattelevat alla olevan sitaatin kaltaisia näkemyksiä.

H5: Siis tämmöinen mutu on että, että ei ole varmaan yhtä syytä. Yksi on tietysti se, että vetoaa kiireeseen mikä se nyt onkaan. Mutta uskon, jos että haastattelu oikeasti kiinnostaa ja tietää mihin se menee, niin ei se paljon elämästä vie. Mutta sitten edelleen varmaan niin, että tämä on tietynlainen tabu. Se on varmaan niin kuin suurin ja sitten tietynlainen häpeä ehkä.

Kun sateenkaari-identiteetteihin liitettyihin negatiivisiin konnotaatioihin yhdistetään kehitysvammaisiin yhdistetty vahva sukupuoli- ja heteronormatiivinen oletus, voivat ne yhdessä synnyttää portinvartija-ilmion. Haastatellut kuvailivat, kuinka ympäröivä yhteisö ei ole valmis tukemaan nuoren osallisuutta häntä kiinnostavissa tai hänelle tärkeissä asioissa, jolloin yhteisön enemmistön määrittelemät normit ohjaavat yksilön valintoja, asemaa ja kokemuksia. Enemmistö määrittelee myös, mikä on tärkeää ja merkityksellistä, kuka otetaan vakavasti ja kuka ei. Portinvartijuus näyttäytyy monikerroksellisina kertomuksina kaikkien haastateltujen puheenvuoroissa. Eri toimijoiden valinnat vaikuttavat kehitysvammaisten sateenkaari-ihmisten elämään useilla eri tasoilla. Sitaatissa seksologin ottaa voimakkaasti kantaa ammatillisissa yhteisöissä vallitseviin normeihin ja kontrollin muotoihin.

H4: Mutta ehkä semmoinen jollain tapaa, että kenen taskussa se tahto on? Kuinka paljon esimerkiksi henkilökunta ei uskalla ja ajattelee, että omaiset suuttuu tai esimies suuttuu tai joku muu. Jos siellä on joku vahva persoona esimerkiksi omalla, vaikka vakaumuksellaan, että saako näitä asioita ottaa esiin ja uskaltaako joku ottaa esiin. Eli jollain tapaa, ehkä se semmoinen tasalaatuisuus, linjakkuus. Semmoinen, että se ihan oikeasti kuuluu ihan jokaiselle ihmiselle ja on jokaisen ihmisen ihmisoikeus saada oikeaa kasvatusta, oikeaa tietoa, saada ohjausta tästä asiasta.

TH: Eli tavallaan unohdetaan se ammatillisuus tässä kontekstissa?

H4: Juuri näin.

TH: Saatetaan olla hyvinkin tietoisia mitkä ovat ne eettiset ohjeet, vaikka nyt lähihoitaja esimerkkinä, mutta tässä menee se raja, jossa kuitenkin sitten siirrytään sinne oman mielipiteen puolelle?

H4: Juuri näin. Ja silloin ei ikään kuin muisteta, että minulla ei ole oikeutta määrittää minun arvojeni pohjalta kenenkään muun elämää. Ja periaatteessa voidaan ajatella, että sama asiahan se koskee jollain tapaa myös omaisia.

Informantit pohtivat myös erilaisia mekanismeja, jotka voivat johtavaa portinvartijuuteen. Vaikka yleisemmin ilmiö näyttäytyy henkilökunnan toimintana esimerkiksi palveluasumisessa, niin aina toimintaan johtaneet syyt eivät ole niin itsestäänselviä tai mustavalkoisia. Haastatellut kuvailivat tilanteita, joissa henkilökunta tulkitsee omaisten huolen tai asenteet vaatimuksiksi rajoittaa kehitysvammaisen seksuaalisuuteen tai sukupuoleen liittyviä valintoja tai tiedontarpeita. Toisinaan nämä vaatimukset ovat todellisia. Oli portinvartijuuden taustalla mitä hyvänsä, toiminnalla rajoitetaan tai sivuutetaan kokonaan henkilön seksuaali- ja ihmisoikeudet sekä itsemäärääminen.

Luvussa 5.2.2 (s. 61) nostetaan esiin transpolien hoitolinjaukset, joiden mukaan sukupuolenkorjausprosessi ei ole kehitysvammadiagnoosin omaavan henkilön saavutettavissa. Taloudellinen edunvalvonta suhteessa sukupuolen epätyypilliseen ilmaisuun nousi esiin yhdessä haastattelussa. Seksologi pohtii, kuinka todennäköistä olisi syntymässä mieheksi määritellyn henkilön saada taloudelliselta edunvalvojalta rahaa esimerkiksi kauneudenhoitotuotteisiin tai mekkoon, jos pyytäjänä olisi kehitysvammaisen henkilö. Kuvattu skenaario on hyvinkin mahdollinen, koska usein kehitysvammaisilla on taloudellisesti huomattavasti rajatummat mahdollisuudet niukkojen tulojen, sekä edunvalvontaan liittyvien rajoitusten vuoksi. Toisaalta haastatteluissa on myös niitä esimerkkejä, joissa taloudellisten tai diagnostisten rajoitteiden vuoksi omaiset ovat olleet rahoittamassa seksuaaliterapeutin palveluja, jotka olisivat muuten saavuttamattomia. Portteja ollaan myös avaamassa sulkemisen sijaan.

5.3.4 Ainakin neljän tien risteys

Haastatteluissa intersektionaaliset näkökulmat nousevat esille varsinkin palvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden kontekstissa. Informantit käsittelevät risteävää- ja moniperusteista syrjintää kolmesta erilaisesta näkökulmasta. Holistisen ihmiskäsityksen teorian mukaisesti yksilön kokemissa instituutionaalisissa syrjinnän kokemuksissa voidaan nähdä holistisuuden idea konkreettisimmillaan. Syrjinnän kokemuksissa korostuvat

situaation, kehollisuuden ja tajunnallisuuden kokonaisuus, joka korostaa kolmen olemispuolen dynaamista suhdetta toisiinsa. (Rauhala 2005, 57.) Kehollisuuteen ja tajunnallisuuteen kytkeytyvät yhteiskunnalliset normit tuottavat syrjinnän kokemuksia, jotka syrjintää kokeva henkilö omaksuu. Tämän kaltaiset kokemukset muokkaavat vahvasti identiteetin muodostusta, koska arkikielessä ihmisen identiteetin toteaminen ulkoapäin situaation kautta on hyvin yleistä (mt., 45).

Informanttien esille nostamat kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien sateenkaarihenkilöiden kohtaamat **sisä- ja ulkoryhmäsyrjinnän** kokemukset toistavat Outi Lepolan (2018) tutkimuksen tuloksia vammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokemasta moniperusteisesta syrjinnästä. Lepolan tutkimuksen mukaan vammaisten sateenkaarivähemmistöjen päivittäiseen arkeen liittyvät negatiivisen huomion kohteeksi joutumisen ja ulossulkemisen kokemukset (Lepola 2018, 79). Seuraavassa lainauksessa seksologi kertoo omia kokemuksiaan syrjinnän ilmentymisestä kohtaamiensa erityistä tukea tarvitsevien nuorten kertomana. Kokemuksissa kertautuvat henkilön identiteetteihin ja ominaisuuksiin liittyvät syrjinnän kokemukset.

H8: No kyllähän siinä selkeästi on juuri sitä, että ajatellaan, että kun sinun tapasi ilmaista omaa itseäsi esimerkiksi vuorovaikutustaidoilta, niin sinua pidetään vähän niin kun tyhmempänä. Niin sitten, jos sinä kerrotkin kokevasi jotain, niin sitten siihen suhtaudutaan jotenkin negatiivisemmin ja ajatellaan, että et sinä nyt kuitenkaan ymmärrä ja ole ehkä tuota mieltä. Ja voisin kuvitella, että juuri kehitysvammaisilla sitä omaa identiteettiä liittyen seksuaalisuuteen tai sukupuolen kokemiseen joutuu varmaan vielä enemmän tietenkä todistamaan, että miksi minä ajattelen näin tai koen näin. Ja ehkä myös se palveluihin hakeutuminen, vaikka transtutkimuksiin ja muihin, niin varmaan siellä monet ajattelee, että kun sinä olet tuommoinen kehitysvammainen, niin ei sinun tarvitse, ei tuo ole sinulle tärkeä asia, kyllä sinä voit elää tuon kanssa. Ehkä tulee semmoista kokemuksen aliarviointia juuri sitä kautta.

Kuten luvussa 5.1.1 esitin, kaikki yhdeksän informanttia toivat esille, että tiedon puute on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskeva ongelma heitä ympäröivän todellisuuden kaikilla tasoilla. Haastateltujen vahva kokemus on, että koulutusta ei ole tarpeeksi tai sitä ei ole lainkaan. **Seksuaalikasvatuksen satunnaisuus** toistuu kaikkien haastateltujen kertomuksissa. Informanttien mielestä seksuaaliterveyskasvatuksen puutteeseen tai satunnaisuuteen vaikuttavat useat eri risteävät tekijät, kuten maantieteelliset, uskonnolliset, hetero- ja sukupuolinormatiivisuuteen sekä kehitysvammaisuuteen tai erityisen tuen tarpeisiin liittyvät tekijät. Käytännössä erilaisiin ryhmiin kuuluminen tuottaa syrjinnän

kertaamista ja risteytymistä. Oheisessa sitaatissa pitkään seksuaaliterveysalalla toiminut ammattilainen tuo esille näkemyksensä seksuaaliterveyskoulutuksen toteutumisesta Suomessa.

H4: Yksi mitä minä ajattelen, mitä sanoin jo tuossa aluksi, että maailmankuva on hyvin heteronormatiivinen, niin kuin näissä yksiköissä ja se, että miten me ollaan saatu henkilökuntaa koulutettua, seksuaalisuuteen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen, on vielä varsin vähästä ja satunnaista. On kaupunkeja ja alueita missä se toimii hyvin, ja sitten niitä alueita, joissa ei puhuta, ei kouluteta, ei uskalleta ottaa edes puheeksi näitä asioita. Se on minusta ihan ensimmäinen.

Seksuaaliterveyskasvatus on kuulunut pakollisena peruskoulujen opetusohjelmaan vuodesta 1970. Ensimmäiset seksuaaliterveyskasvatuksen opetussuunnitelman perusteet vahvistettiin vuonna 1985 ja vuodesta 1994 opetussuunnitelman sisältöihin on kuulunut seksuaalisen monimonimuotoisuuden käsite. (Kontula & Lottes 2000, 208–215.) Haastattelujen perusteella on todettava, että kehitysvammaisten lasten ja nuorten seksuaaliterveyskasvatus kouluissa ei ole toteutunut siinä määrin, kuin opetushallituksen tavoitteena on ollut. Sosiaali- ja terveysministeriö on selvityksessään jo vuonna 2007 todennut, että seksuaalisuuteen liittyvä kasvatus voi vaihdella huomattavasti kouluittain (Sosiaali- ja terveysministeriö 2007, 36). Seksuaaliterveyskasvatuksen olennaisia piirteitä ovat yhteneväiset tavoitteet koulujen opetuksessa ja kouluterveydenhuollossa sekä avoimuus, asiallisuus ja tasa-arvo. Lapsilla ja nuorilla on oikeus saada seksuaaliterveyskasvatusta koulusta, perheen vakaumuksesta, asuinpaikasta tai sosiaalisesta ympäristöstä riippumatta. (Kontula & Lottes 2000, 208–215.)

Ymmärrys tarjolla olevan kohdennetun **tiedon ja palvelujen puutteesta, esteettömyydestä sekä saavutettavuudesta** tulee ilmi kaikissa haastatteluissa. Informanttien keskuudessa on selkeä näkemys siitä, että seksuaalisuuden tai sukupuolen moninaisuuden parissa toimivien asiantuntijayhteisöjen, kuten Seta ry:n tai Trasek ry:n tuottamat materiaalit ja tarjolla oleva tieto, eivät aina ole soveltuvia sellaisenaan. Myös tiedon pariin hakeutuminen ilman tukea on vaikeaa, ellei jopa mahdotonta. Haastattelut osoittavat, että ilmiötä voidaan tarkastella myös mahdollisten portinvartijuuteen liittyvien näkökulmien kautta, sillä aina omaiset tai henkilöstö ei ole halukkaita ohjaamaan tarvittavan tiedon tai palvelujen äärelle. Vammaisfoorumien kyselyssä ilmeni, että 52 prosenttia kehitysvammaisista oli kokenut esteettömyyteen sekä saavutettavuuteen liittyviä ongelmia internetissä, sekä 35 prosenttia tulkkauksessa (Vesala & Vartio 2019, 51–52). Ilmiö ei ole siis satunnainen. Haastattelusitaatissa seksologi pohtii seksuaalineuvonnan saavutettavuuden ongelmia.

H8: Jos nyt vaikka ottaa meidän työpaikan nettisivut, niin ei sieltä löydy hintoja, ei sieltä löydy yhteystietoja, että sitten se on myös aikamoisen työn takana se, että sinä löydät jonkun ihmisen, joka osaa tietynlaisia asiakasryhmiä kohdata. Pääsääntöisesti kuitenkin seksuaalineuvojat, seksuaaliterapeutit työskentelevät tavallisten ihmisten kanssa ja sitten ehkä niitä erityisryhmiin erikoistuneita on paljon vähemmän.

TH: Eli tässä voidaan sanoa, että jos olisi ymmärryksen vamma, niin siinä vaiheessa rakenteellisesti on melkein mahdotonta löytää itselle apua, jos sinulla ei ole sitä ihmistä siellä omassa lähielinpiirissä, joka tukee sinua siinä?

H8: Niin.

Pohdittaessa palvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta rakenteellisesti, kaikki informantit nimeävät maantieteelliset seikat. Ymmärrys suurten kasvukeskusten läheisyydessä asuvien etuoikeutetusta asemasta palvelujen saatavuuden ja monipuolisuuden suhteen on selvä. Sitaatissa haastateltu seksuaaliterveysalan ammattilainen kritisoi myös palvelujen järjestöpainotteisuutta, jolloin vastuu siirtyy pois julkiselta sektorilta ja lain edellyttämät vaatimukset eivät täyty valtakunnallisesti.

TH: Mikä on näkemys, onko niitä erilaisia palveluita, onko niitä riittävästi?

H7: No ei ole. Ja tämän nyt riippuu sitten todella paljon siitä, että tähän vaikuttaa myös maantieteellinen sijainti, että mistä päin. Mitä pienempään ja syrjempään mennään, niin sitä vähemmän. Plus sitten se, että jos minä nyt ajattelen, vaikka Helsinkiä, niin tosi paljon on järjestötoimintaa ja semmoista, mitä ei sitten välttämättä taas ole muualla. Mutta kyllähän se näin vähän menee, että järjestöt tekee tavallaan sitä, mikä minun mielestä pitäisi olla ihan kunnan tehtävää työtä.

Informantit esittävät haastatteluissaan konkreettisia esimerkkejä siitä, kuinka esteitä voitaisiin ylittää ja kuinka useissa eri vähemmistöryhmissä elämäänsä elävien toimijuutta ja osallisuutta voitaisiin tukea oman viiteryhmänsä sisällä. Haastatellut listaavat tukemisen keinoiksi keskustelun ja tiedon tarjoamisen lisäksi fyysisen tuen tarjoamista ja osallisuuden mahdollistamista erilaisissa vapaa-ajantoiminnoissa tai vertaisryhmissä. Myös avustaminen seuranhakuilmoituksen tekemisessä tai seksuaaliterveysliikkeessä asioimisessa nostettiin keinovalikoimaan.

5.3.5 Valoa tunnelin päässä

Vaikka situationaalisuuteen kietoutuvat ilmiöt vaikuttavat lähtökohtaisesti negatiivisilta, haluavat kaikki informantit tarkentaa, että positiivista kehitystä on tapahtunut yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Haastatellut katsovat **seksuaalivähemmistöjen yhteiskunnallisen aseman kehityksen** olevan olennainen osa kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien sateenkaari-ihmisten aseman kohentumisen taustalla. Yhteiskunta voi omilla toimenpiteillään, kuten lakimuutoksilla parantaa vähemmistöjen yhteiskunnallista situaatiota, ja samalla muuttaa yksilöiden kokemuksia. Positiivinen kehitys vähentää koettua vähemmistöstressiä ja tätä myötä vaikuttaa, myös kehollisiin prosesseihin myönteisesti (Rauhala 2005, 60). Alla oleva seksologin esittämä näkemys peilaa koko aineistoa. Normit muuttuvat ensin suurempien marginaaliryhmien kohdalla, jonka jälkeen marginaalisemmat ryhmät voivat saavuttaa samat oikeudet. Muutos on hidasta, mutta väistämätöntä.

TH: No, koetko, että ilmapiiri on aina tämän tyyppinen? Sinulla on kuitenkin pitkä ura takana, niin pystyt peilaamaan tuonne menneisyyteen. Onko jotain muutoksia ollut?

H9: On. Tiedätkö minä voin sanoa nyt, että on ollut muutoksia. Kun asioista puhutaan, asioita avataan, pelot karistetaan, niin muutos tapahtuu. Muutos on hidasta, mutta muutosta tapahtuu. Ja sitä tapahtuu sitten kaikilla tasoilla.

TH: Onko näkemystä, mistä tämä on voinut ottaa voimaansa tämä muutoksen siemen?

H9: No, kai se on yhteiskunnallinen ja ne tapahtumat, että kun nämä asiat tulee meidän yhteiskunnassa esille, niin työntekijätkin vakuuttuvat, niin kuin minä aina sanon, että kehitysvammaiset on ensisijaisesti ihmisiä myös. Heillä on ihmisoikeudet, perusoikeudet, seksuaalioikeudet, että heillä on myös oikeus olla ihan sitä mitä he haluavat.

TH: Eli tavallaan se suurempi, laajempi rakenteellinen muutos, mikä on ollut nähtävissä kautta linjan täällä meidän taviksien joukossa, niin se rupeaa siirtymään myös kehitysvammaisiin?

H9: Kyllä.

Toiseksi perustavanlaatuisiksi syyksi kehitysvammaisten sateenkaarivähemmistöjen aseman parantumiseen taustalla informantit nimesivät **kehitysvammaisten hyväksymisen seksuaalisina**. Yleisen yhteiskunnallisen muutoksen, vammaisten aseman paranemisen sekä seksuaaliterveyskasvatuksen myötä kehitysvammaiset henkilöt on alettu näkemään

seksuaalisina, sekä mahdollisina ei-hetero- tai sukupuolinormatiivisten identiteettien edustajina. Vaikka seuraava seksologin sitaatti nostaa esille vielä yleisestikin vallalla olevia asenteita suhteessa kehitysvammaisten seksuaalisuuteen, valaa se myös uskoa asenteiden muuttumiseen aktiivisten toimijoiden myötävaikutuksella.

TH: Tuossa mainitsit juuri, että jossakin oli sanottu, että eihän erityistä tukea tarvitsevat ihmiset tarvitse tämmöistä koulutusta tai tietoa, että miksi heille annettaisi sitä. Niin onko se sellainen isompi ilmiö sitten, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä ei tässä ryhmässä olisi olemassakaan?

H8: No, kyllä varmaan, siihen varmaan heräillään, että seksuaalisuus kuuluu kaikille ja kaikki tarvitsee sitä koulutusta. [...] Välillä myös vanhemmilla on se ajatus, että minun lapselle, minun nuorelle eri kuulu seksuaalisuus mitenkään, koska on erityisnuori. Kyllä sitä vastustusta tulee minun mielestä, niin kun vanhempien suhteessa, työnteekijöiden suhteessa ja tavallisten ammattilaisten suhteessa. Mutta sitten joka kohdassa on myös niitä tyyppisiä, jotka tajuavat sen, että tämä on tärkeä homma ottaa puheeksi ja perehtyä ja antaa tietoa ja opetusta.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Keskeiset tutkimushavainnot

Tämän tutkimuksen tehtävänä on tuottaa tietoa kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemasta Suomessa. Olen havainnoinut ja kuvaillut kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtelua erilaisissa toimintaympäristöissä yhdeksän kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien sateenkaari-ihmisten parissa työskentelevän ammattilaisen kertomana. Tutkimuksessa olen myös analysoinut millaista holistisen ihmiskäsityksen mukaista kerrontaa ihmistyön ammattilaiset tuottavat kehitysvammaisista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä heidän elämästään. Olen etsinyt vastauksia tutkimustehtävään kahden tarkemman tutkimuskysymyksen avulla:

- Minkälaisia näkemyksiä kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen parissa työskentelevillä ihmistyön ammattilaisilla on kehitysvammaisten seksuaalisesta suuntautumisesta sekä sukupuolen kokemuksesta ja niiden ilmaisusta?
- Mitä kehitysvammaisten seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteetteihin liittyvät näkemykset kertovat kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden yhteiskunnallisesta asemasta tulkittuna Lauri Rauhalan holistisen ihmiskäsityksen kautta?

6.1.1 Aivan kuin kaikki muutkin

Tutkielman ensimmäinen tutkimuskysymys on kiinnostunut kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen parissa työskentelevien ihmistyön ammattilaisten näkemyksistä kehitysvammaisten seksuaalisesta suuntautumisesta, sekä sukupuolen kokemuksesta ja niiden ilmaisusta. Haastatellut ammattilaiset kokevat, että kehitysvammaisilla ja erityistä tukea tarvitsevilla henkilöillä on oikeus seksuaalisen suuntautumisensa ja sukupuolensa itsemäärittelyyn sekä ilmaisuun. Ammattilaiset vaativat, että kehitysvammaiset henkilöt on hyväksyttävä seksuaalisina ja mahdollisina seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvina henkilöinä, sillä kehitysvammaisuus ei poista seksuaalisen ja sukupuolisen kokemisen potentiaalista mitään. Ammattilaiset huomauttavat, että vammaisuuteen liittyvät elementit tuottavat erityisiä emotionaalisen ja psyykkisen sekä fyysisen tuen tarpeita, joiden täyttämistä ympäröivä yhteiskunta on vastuussa.

Haastatellut ammattilaiset haluavat muutosta käytänteisiin, joissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liitettyjen negatiivisten konnotaatioiden myötä sateenkaarivähemmistöihin kuuluminen käsitetään ongelmana. Sateenkaarivähemmistöihin kuuluvat erityistä tukea tarvitsevat henkilöt on kyettävä kohtaamaan ammatillisella otteella myös seksuaaliterveyttä koskevissa kysymyksissä. Ammattilaisten näkemyksissä tulee voimakkaasti esille vaatimus, että kehitysvammaiset sateenkaarivähemmistöt on kohdattava ensisijaisesti ihmisinä, eikä minkään marginaalisen ryhmän kautta merkityksellistettynä.

6.1.2 Osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa

Tutkielman toinen tutkimuskysymys tuotti aineistoa, jossa haastatellut ihmistyön ammattilaiset kuvailevat kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien sateenkaari-ihmisten asemaa heidän elämässään vaikuttavien yksilöiden ja lähiyhteisöjen kautta, sekä ottavat kantaa laajempiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Tärkeimpänä kehitysvammaisten elämään vaikuttavana seikkana haastatellut pitävät seksuaaliterveyskasvatukseen liittyviä näkökulmia. Seksuaaliterveyskasvatuksen nähdään olevan riittämätöntä ja siihen panostamisen koetaan olevan erityistä tukea tarvitsevien sateenkaarivähemmistöjen aseman parantumisen edellytyksenä nyt ja tulevaisuudessa. Tiedon puute koetaan seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta koskevien aiheiden puheeksioton vaikeuksien perimmäiseksi syyksi, niin kehitysvammaisten kuin heidän lähi-ihmistenkkin keskuudessa. Kehitysvammaisilla ei tiedon puutteesta johtuen saata olla tarvittavia työkaluja oman seksuaali- ja sukupuoli-identiteettinsä tiedostamiseen, käsittelyyn ja ilmaisuun tarkoituksenmukaisesti.

Haastatteluissa korostetaan, että seksuaalikasvatuksen lähtökohtana ovat ihmisoikeudet ja oikeus saada tietoa seksuaalisuudesta läpi elämän lapsuudessa aikuisuuteen. Vaatimus ei kosketa vain erityistä tukea tarvitsevia henkilöitä, vaan kaikkia kehitysvamma-alalla toimivia sekä omaisia. Tiedonsaantiin liittyvien puutteiden korjaamiseksi informantit esittävät koulutuksellisia ratkaisuja, joiden avulla kehitysvammaisten henkilöiden, kehitysvamma-alan ammattilaisten ja vammaisten omaisten tiedolliset tarpeet voidaan ratkaista. Seksuaaliterveyskasvatuksen puutteiden korjaamiseksi kaikki haastatellut vaativat perustavanlaatuisia rakennemuutoksia ja yhteiskunnallista panostusta, jotta opetushallituksen määrittelemät seksuaalikasvatuksen perusteet (Opetushallitus 2016) ja oikeus seksuaaliterveyskasvatukseen toteutuisivat tasalaatuisesti sekä maanlaajuisesti.

Aineisto tuo näkyväksi kehitysvammaisuuteen liitetyn seksuaali- ja sukupuolivähemmistöstatuksen ableistisen ja affektiivisen luonteen. Ableismin myötä ei-normatiivisten seksuaali- ja sukupuoli-identiteettien ei nähdä koskettavan kehitysvammaisia henkilöitä, vaan heidän identiteettinsä määritellään ulkoapäin heteronormatiivisten oletusten kautta. Kulttuuriimme kerrostuneet ideologiat ja normatiivisuuden vaade olemassaolon kaikilla tasoilla tuottavat taakkansa kehitysvammaisten ihmisten elämänkulkuihin.

Kulttuuriin kerrostuneilla ideologioilla viitataan kehitysvammaisten ja sateenkaarivähemmistöjen historiaan ja kokemaan instituutionaaliseen sortoon (Juvonen 2002; Verner 2016). 1900-luvun alun eugeniikka tuotti toimenpiteitä, joissa kehitysvammaisten kehot asetettiin yhtäaikaaisesti seksuaalisoinnin kohteeksi, mutta toisaalta heiltä riistettiin oma käsitys seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta.

Kehitysvammaisuus on pysyvä ominaisuus ja vammainen voidaan yhteisön ehdoilla hyväksyä sen jäseneksi, jolloin hyväksynnän edellytyksenä on normatiivinen seksuaalisuuden ja sukupuolen kokemus sekä ilmaisu. Haastattelut osoittavat, että kehitysvammaisen henkilön ei-normatiiviset seksuaalikäsitykset saatetaan yrittää pyyhkiä pois tai mitätöidä, jolloin todellista mahdollisuutta itsemäärätelyyn ei ole. Haastatteluissa esille tulevat monisuhteisuus ja fetisismi ovat normatiivisesta seksuaalikäsityksestä eriäviä toiminnan muotoja, joihin kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien lähi-ihmiset suhtautuvat kriittisesti. Varsinkin fetisististä esineisiin tai eritteisiin kohdentuvaa seksuaalista mielenkiintoa tai toimintaa ei kyetä kohtaamaan omaisten tai henkilökunnan puolelta sallivasti, jolloin kehitysvammaisen voi kokea omasta seksuaalisuudestaan häpeää ja kokemus ehjästä seksuaalisuudesta voi jäädä toteutumatta.

Aina ableistiset ja affektiiviset ihmisiin vaikuttavat kerronnan tavat ja toiminta eivät ole avoimia tai räikeitä. Haastatellut kertovat tilanteista, joissa kehitysvammaisen seksuaalisuuden tai sukupuolen epätyypillinen ilmaisu liitetään osaksi kehitysvammaa. Näissä tilanteissa vammaisen henkilön ei-normatiivista seksuaali- tai sukupuoli-identiteetin ilmaisua ei oteta vakavasti. Toisaalta informantit kuvasivat tilanteita, joissa kehitysvammaisen epätyypillinen sukupuoli ilmaisu hyväksytään helpommin kuin ei-heteronormatiivinen seksuaalisuuden ilmaisu. Syynä tähän haastatellut pitävät toiminnan epäseksualisointia, jolloin sukupuolen ilmaisun ei koeta liittyvän henkilön seksuaalisuuteen eikä sen ajatella kohdistuvan toisiin henkilöihin seksuaalisena toimintana. Tilanteet peilaavat kehitysvammaisiin liitettyjä hetero- ja sukupuolinormatiivisia oletuksia sekä negatiivisia asenteita kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistö-identiteetteihin.

Marginaalin työntävä puhe ja toiminta voi olla myös lakiin tai suojeluun perustuvaa paternalistista toimintaa. Haastatellut kertovat huolipuheesta ja kehitysvammaisten sateenkaarivähemmistöjen kohtaamisesta haavoittuvana. Mielestäni huolipuheeseen on

suhtauduttava kriittisesti ja motiiveja sen takana on tarkasteltava yksinöllisesti. Konstruktivismiin ideaa seuraten näen ihmisten, itseni mukaan lukien, rakentavan tietoa sekä sosiaalisen ja yhteiskunnallisen elämän ehtoja. Vuorovaikutus on mahdollisuuksia tai rajoituksia rakentavaa toimintaa. On tärkeää tiedostaa kuka käsitettä käyttää, mihin pyrkien ja kuinka tapa käyttää kieltä vaikuttaa toimintaan. Suojelun motiivilla perusteltua toimintaa tulee siis kyetä reflektoimaan rehellisesti ja analyttisesti. Niin sanottu "hyvän puolella" oleminen ei automaattisesti poista toiminnan affektiivisia mekanismeja, joka voivat johtaa syrjivään toimintaan ja syrjinnän kokemukseen.

Tutkimuksessa haastatellut ammattilaiset kuvasivat tilanteita, joissa portinvartijuus paternalistisena ilmiönä rajoittaa ja säätelee kehitysvammaisten elämää. Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden kontekstissa kehitysvammaisten henkilökohtaiset valinnat eivät ole heidän omiaan, vaan suodattuvat vammaisten elämässä vaikuttavien lähi-ihmisten henkilökohtaisten mielipiteiden tai tunteiden sekä ylläpitämien normien värittäminä. Ympäröivissä yhteisöissä ja yhteiskunnassa vallitseva kulttuuri, lähi-ihmisten uskonnollisuus tai henkilökohtainen vakaumus voivat vaikuttaa kehitysvammaisten saamaan seksuaalikasvatukseen ja -ohjaukseen negatiivisesti tai jopa evätä tarvittavan tiedon, jolloin vammaisten ihmisoikeudet ja oikeus itsemääräämiseen sivuutetaan.

Seksuaaliterveyteen liittyvän tiedon ja palvelujen puute sekä esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyvät ongelmat tulivat ilmi kaikkien ammattilaisten näkemyksissä. Seksuaalisuuden tai sukupuolen moninaisuuden parissa toimivien asiantuntijayhteisöjen tuottamat materiaalit ja tieto eivät aina ole soveltuvia erityistä tukea tarvitseville ryhmille. Tiedon ja palvelujen pariin hakeutuminen ilman tukea on vaikeaa, ellei jopa mahdotonta. Palvelujen saavuttamattomuus kärjistyy kehitysvammaisten sukupuolivähemmistöjen heikossa asemassa. Kehitysvammadiagnoosin omaavalla henkilöllä ei ole pääsyä sukupuolenkorjausprosessiin, joka mahdollistaa hoidot sekä nimen ja sukupuolen juridisen korjaamisen. On huomattava, että prosessi ei automaattisesti tarkoita kirurgisia toimenpiteitä, vaan korjausprosessit ovat yksilöllisiä. (Transtukupiste.) Tästäkin huolimatta kehitysvammadiagnoosi rajaa henkilön avun ulkopuolelle.

Haastatelluilla ammattilaisilla on omakohtaisia kokemuksia, kuinka kehitysvammaisen lähi-ihmisten asenteet, palvelukotien sisäiset toimintakulttuurit tai maantieteellisillä alueilla vaikuttavat laajemmat kulttuurit vaihtelevat eri henkilöiden elämässä. Haastateltujen

kertomukset toistavat kehitysvammaisten sateenkaari-ihmisten kokemia sisä- ja ulkoryhmäsyjinnän kokemuksia, saatavilla olevan seksuaalikasvatuksen ja palvelujen sattumanvaraisuutta sekä tilanteita, joissa tukea tarvitseva henkilö on riippuvainen henkilökunnan motivaatiosta tukea seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvissä kysymyksissä. Käytännössä erityistä tukea tarvitsevien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteeseen liittyvät erilaiset elementit luovat kokijalleen yksilöllisiä vähemmistötiloja, joissa risteävät yksilölliset syrjinnän kokemukset.

Tutkimuksessa haastateltujen näkemyksen mukaan kehitysvammaisten sateenkaarivähemmistöjen aseman parantuminen on ollut väistämätöntä ja näkyvissä varsinkin viimeisen viiden vuoden aikana. Kehitys on näkyvissä muun muassa erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden sateenkaari-identiteettien huomioimisena kehitysvammaisille suunnatuissa seksuaalikasvatusta käsittelevissä materiaaleissa, ammattilaisille suunnatuissa koulutusmateriaaleissa, sekä vähemmistöjen vahvempana tukemisena omaisten taholta ja asumispalveluissa. Haastateltujen mukaan muutokseen on vaikuttanut seksuaalivähemmistöjen kokonaisvaltaisen aseman parantuminen Suomessa, mutta todellinen muutos on tavoitettu yhteiskunnan kaikilla tasoilla toteutetun aktiivisen ja näkyvän seksuaaliterveyskasvatustyön tuloksena.

Ohjaus- ja hoitotyötä tekevien kyky tarkastella omaa seksuaalisuuttaan sekä valmius hyväksyä seksuaalisuus osana kaikkien ihmisten olemassaoloa nimetään laadukkaana seksuaaliohjauksen edellytyksiksi. Seksuaaliterveyskoulutuksen nähdään olevan ratkaisevana tekijänä kehitysvamma-alalla toimivien ammattilaisten asenteiden, itsetuntemuksen ja työyhteisöissä vallitsevien puhumisen kulttuurien positiiviseen muutokseen. Tiedon lisääntymisen myötä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyviä kysymyksiä käsitellään työyhteisöissä avoimemmin, ja kynnys puheeksiottoon on madaltunut niin seksuaalisuuttaan ja sukupuoltaan pohtiville kuin heidän lähi-ihmisilleenkin.

Haastateltujen yleinen kokemus on, että kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien sateenkaarivähemmistöjen asema on parantunut, mutta peilattaessa aineistoa lakiin kehitysvammaisten erityishuollosta (Finlex 1977/519) sekä YK:n yleissopimukseen vammaisten ihmisten oikeuksista (Finlex 2016/27), näyttäytyy tilanne toisin. Vaikka lakeihin ja asetuksiin kirjatut oikeudet takaavat vammaisille sateenkaari-ihmisille samat

ihmis- ja perusoikeudet, haastattelujen tuottaman aineiston mukaan lain edellyttämät toimenpiteet ja oikeudet eivät toteudu kaikkien kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden arjessa.

Yhtäältä tutkimukseen osallistuneet ammattilaiset haluavat tuoda näkyville kehitysvammaisten ihmisten kohtaamia seksuaalioikeuksia rajoittavia toimenpiteitä heitä ympäröivien yhteisöjen taholta. Mutta toisaalta informantit kuvaavat, kuinka normatiivinen kulttuuri ei rajoita kaikkia erityistä tukea tarvitsevia sateenkaarivähemmistöjä, vaikka he tunnistaisivatkin hetero- ja sukupuolinormatiivisten kulttuurien olemassaolon. Näin vammaisille on tarjoutunut uudenlaista toimijuutta aktiivisina yleisen tietoisuuden lisääjinä ja oman viiteryhmänsä aseman kehittäjinä. Tämän toimijuuden kautta heillä on mahdollisuus vaikuttaa ympäröivän yhteisön ja jopa yhteiskunnan asenteisiin sekä näkemyksiin erityistä tukea tarvitsevistä sateenkaarivähemmistöistä.

6.1.3 Saanko olla kokonainen?

Tutkimuksen yhtenä mielenkiinnon kohteena on, millaista kuvaa kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien sateenkaarivähemmistöjen kanssa työskentelevien haastattelut piirtävät kehitysvammaisista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä Lauri Rauhalan (1983) holistisen ihmiskäsityksen näkökulmasta tarkasteltuna. Haastattelut osoittavat, että kehitysvammaisista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä heidän asemastaan kyllä puhutaan holistisesti, mutta tajunnallisuutta ja varsinkin kehollisuutta kuvailevat selonteot kietoutuvat, jopa hukkuvat situationaalisuuden tuottamien ehtojen alle.

Haastateltujen ammattilaisten kuvaukset kehitysvammaisista sateenkaari-ihmisistä ja heidän elämäänsä säätelevistä ehdoista tuottavat kuvaa yksilöistä, jotka elävät ja toimivat situaationsa ehdoilla ja varsinkin niiden komponenttien ehdoilla, joihin he eivät itse voi vaikuttaa. Rauhalan (2005, 42) jako situaation konkreettisiin ja ideaalisiin komponentteihin viittaa ajatukseen, että yksilöllä on mahdollisuus vaikuttaa tiettyihin situaationsa osaluksiin, kuten ammattiinsa, ystäviinsä tai asuinpaikkaansa. Rauhala (2005, 42) tarkentaa, että ihminen ei koskaan voi valita kohtalomaisuuden vastaisesti. Haastateltujen tuottama aineisto tuo selkeästi näkyville, että mahdollisuus valita ei ole itsestään selvää

kehitysvammaisille henkilöille, eikä heillä välttämättä ole mahdollisuuksia muunnella situaatiotaan siinä määrin, kuin Rauhala teoriassaan ehdottaa. Vai viittaako komponentin kohtalonomaisuus juuri tähän? Yksilön elämään vaikuttavat henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten kehitysvammaisuus, seksuaalinen suuntautuminen tai sukupuoli voivat kumota situaatioon liittyviä valinnan mahdollisuuksia, jolloin todellista valinnanvapautta ei ole.

6.2 Jatkotutkimusajatuksia

Tämän pro gradu -tutkielman yhtenä tavoitteena oli tavoittaa kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kanssa työskentelevien ihmistyön ammattilaisten näkemyksiä. Tavoite toteutui siinä määrin, että aineisto tuotti yhtenäisiä puhumisen tapoja, jotka rakentavat kuvaa kollektiivisesta ymmärryksestä profession sisällä. Nämä kollektiiviset puhumisen tavat ovat kiinnostavia jatkotutkimusten näkökulmasta. Haastatellut kuvailivat, kuinka ammatillisen yhteisön jäsenet neuvottelevat ja rakentavat oman yhteisönsä sisällä käydyissä keskusteluissa kollektiivista versiota todellisuudesta (Jokinen & Juhila 1999, 70).

Tulkintani mukaan haastateltujen puhumat puoltavat ajatusta konstruktivistisesta tietämisen tavasta, jolloin tietämisen prosessit pohjautuvat vahvasti vuorovaikutukseen ja kommunikaatioon. Ammatillinen näkemys muotoutuu sen mukaan, millaisia kokemuksia ihminen saa ja millaisia keskusteluja hän käy toisten ammattilaisten kanssa. (Heikkinen 2007, 144–145.) Näkemykseni mukaan yksilö voi vaikuttaa omaan kokemukseensa ammatillisesta identiteetistään, siinä missä koko yhteisön ymmärryksen kumuloitumiseen. Tässä tutkimuksessa tehdyt haastattelut eivät olleet vain irrallisia merkitysmailmoja, vaan ne ovat kiinnittyneitä kulttuuriin sekä ihmisten väliseen kanssakäymiseen ollen vahvasti osa kaikkien asianosaisten situaatiota (Jokinen & Juhila 1999, 54). Ammatillisen puheen tarkempi tutkiminen voisi paljastaa profession sisällä käydyn vuorovaikutuksen ominaispiirteitä ja profession muotoutumisen prosesseja, jotka hieman avautuivat tämän tutkimuksen myötä.

Ensisijainen tavoitteeni tämän tutkielmaproessin alkaessa oli tutkia kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa Suomessa kehitysvammaisten nuorten kertomana. Tuo tavoite ei kuitenkaan toteutunut epäonnistuneesta aineistonhankinnasta

johtuen. Tämä tutkimus osoitti, että kehitysvammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen elämä ei ole vielä syrjinnästä ja heteronormatiivisista oletuksista vapaata. Tulevaisuudessa kehitysvammaisten sateenkaarinuorten oma ääni ja kokemus voisi olla tavoitettavissa esimerkiksi etnografisen tutkimuksen keinoin. Ihmisten ja ympäristön havainnointiin perustuvan etnografian kautta nuorten kokemuksia voisi kuvailla ja selittää heidän omassa ympäristössään, kuten kehitysvammaisille sateenkaarinuorille tarkoitettussa tukiryhmässä. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

6.3 Lopuksi

Istun luentosalin etuosassa kasvot yleisöön päin. Näen vieressäni rivin oman alansa arvostettuja ammattilaisia, kannustavia hymyjä ja katseita. Jännittää, mutta juuri tässä halua nyt olla. (Havaintopäiväkirja 26.6.2019.)

Reilu vuosi sitten suunnittelin kirjoittavani epäonnistumisesta. Nyt ajattelen toisin. Lähes kahden vuoden mittainen kehitysvamma- ja seksuaaliterveysalan ihmisten kontaktointi sai aikaan asioita, joista Sexpo-säätiön kutsu huhtikuussa 2019 *Jotta kukaan ei jäisi yksin* -hankkeen paneelikeskusteluun, on tähän mennessä konkreettisin. Helsinki Pride -viikolla järjestetyn paneelikeskustelun aiheena oli, kuinka kehitys- ja liikuntavammaisten sekä autismikirjon ihmisten seksuaalioikeudet toteutuvat Suomen tukiasumispalveluissa. Laaja-alainen asiantuntijapaneeli koostui seksuaaliterveysalan ammattilaisista, seksuaalisuutta käsittelevien hankkeiden parissa työskentelevistä ihmisistä sekä vammaisaktivisteista. (Sexpo 2019.) Tuntui huikealta olla paikalla puhumassa ajatuksista, mitä vasta kokoamani haastatteluaineisto oli nostanut pintaan.

Tuntuu vieläkin huikealta ottaa osaa yhteiskunnalliseen keskusteluun tämän tutkimuksen muodossa. Toivon, että pro gradu -tutkielmani saa aikaan asioita, jotka tukevat kehitysvammaisten sateenkaari-ihmisten elämää ja äänen kuulumista. Matka on ollut mutkainen ja mäkinen, mutta kasvattava. Ensisijainen tunne on kiitollisuus kaikkia pyyteettömästi prosessin eri vaiheissa asiantuntemustaan ja apuaan tarjonneita henkilöitä kohtaan. On täytyntä oppia kysymään ja varsinkin kuuntelemaan vastauksia paneutuneesti.

LÄHDELUETTELO

Painetut lähteet:

Ahtola, Anni, Forsström, Tiia & Paalanen, Tommi (2019) Nautinnon aika. Sexpon seksuaalipoliittinen ohjelma. Into Kustannus Oy: Helsinki.

Allen, D John (2003) Gay, Lesbian, Bisexual, and Transgender People with Developmental Disabilities and Mental Retardatio: Stories of the Rainbow Support Group. Harrington Park Press.

Anttila, Pirkko (1996) Artefakta 2. Tutkimisen taito ja tiedon hankinta. Taito-, taide-, ja muotoilualojen tutkimuksen työvälineet. Helsinki: Akatiimi Oy.

Anttila, Pirkko (2006) Ilmaisuu, teos, tekeminen ja tutkiva toiminta. Hamina: Akatiimi Oy.

Bê, Ana (2012) Feminism and disability: A cartography of multiplicity. Teoksessa Watson, Nick; Roulstone, Alan & Thomas, Carol (toim.), 2012. Routledge handbook of disability studies. Lontoo, New York: Routledge, 363–375.

Burr, Vivien (1995) An Introduction to Social Constructions. Lontoo: Routledge.

Burr, Vivien (2003) Social Constructionism. Lontoo: Routledge.

Burr, Vivien (2004) Sosiaalipsykologisia ihmiskäsityksiä. Vainonen, Jyrki (suom.). Tampere: Vastapaino.

Burr, Vivien & Butt, T.W. (2000) Psychological distress and postmodern thought. In D. Fee (toim.). Pathology and the Postmodern. Lontoo: Sage.

Erkkilä, Raija (2005) Narratiivinen kokemuksen tutkimus: Koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) (2007). Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Tartto: Dialogia Oy. 195–226.

Ellis, Carolyn & Bochner, Arthur, P. (2000) Autoethnography, Personal Narrative, Reflexivity – Researcher as Subject. Teoksessa Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (toim.) Handbook of Qualitative Research. London, Thousand Oaks & New. Delhi: Sage.

Ellis, Carolyn. & Bochner, Arthur, P. (2003) Autoethnography, Personal Narrative, Reflexivity. Researcher as Subject. In Denzin, N., K. & Lincoln, Y., S. (toim.). Collecting and Interpreting Qualitative Materials. Sage. 207–250.

Foucault, Michel (1998) Seksuaalisuuden historia. Kaisa Sivenius (suom.) Gaudeamus: Helsinki.

Gilson, E. C. (2014) The Ethics of Vulnerability: A Feminist Analysis of Social Life and Practice. New York: Routledge.

Goffman, Erving (2012) Vuorovaikutuksen sosiologia. Kaisa Koskinen (suom.). Tampere: Vastapaino.

Heikkinen, Hannu (2007) Narratiivinen tutkimus – Todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raija (toim.) (2007). Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 142–158.

Honkasalo, Veronika (2011) Tyttöjen kesken. Monikulttuurisuus ja sukupuolten tasa-arvo nuorisotyössä. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 109. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Honkasalo, Veronika & Salo, Aija (2014) Sateenkaarinuorten vapaa-aika ja yhdenvertaisuus. Teoksessa Myllyniemi, Sami (toim.) (2015) Ihmisarvoinen nuoruus. Nuorisobarometri 2014. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Nuorisoasiain neuvottelukunta. Nuorisotutkimusseura. Juvenes Print. 143–151.

Jokinen, Arja (1999) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino. 37–53.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino. 54–97.

Juhila, Kirsi (1999) Tutkijan positiot. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino. 201–232.

Juvonen, Tuula (2002) Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia. Tampere: Vastapaino.

Kananen, Jorma (2014) Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Tampere: Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

Kontula, Osmo & Lottes, Ilsa (2000) Seksuaaliterveys Suomessa. Helsinki: Tammi.

Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Jyväskylä: Vastapaino.

Kyrölä, Katariina (2018) Negotiating vulnerability in the trigger warning debates Teoksessa Koivunen, A., Kyrölä, K. & Ryberg, I. (toim.) The power of vulnerability. Manchester University Press. 29–50.

Laine, Timo (2010) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 28–45.

Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2008) Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa. Teoksessa Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo & Nurmi, Kari, E. (toim.) (2008) Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 106–150.

Latomaa, Timo (2009) Ymmärtävä psykologia: psykologia rekonstruktivisena tieteenä. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) (2009) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – Tulkinta – Ymmärtäminen. Tampere: Juvenes Print, 17–88.

Lehto, Juhani, E. & Kovero, Camilla (2010) Homoseksuaalisuus tieteen näkökulmasta ja miesten kertomana. Osuuskunta Lilith: Helsinki.

Lehtomaa, Merja (2009) Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – Tulkinta – Ymmärtäminen. Tampere: Juvenes Print, 163–194.

Mackenzie, Catriona (2013) The Importance of Relational Autonomy and Capabilities for an Ethics of Vulnerability. Teoksessa Catriona Mackenzie, Wendy Rogers, and Susan Dodds Vulnerability: New Essays in Ethics and Feminist Philosophy. Oxford Scholarship Online (2014) DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199316649.001.0001.

Myllyniemi, Sami (toim.) (2015) Ihmisarvoinen nuoruus. Nuorisobarometri 2014. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Nuorisoasiain neuvottelukunta. Nuorisotutkimusseura. Juvenes Print.

Paananen, Soili (2008) Saksalainen elämäkertametologia oppimisen tutkimuksessa. Teoksessa Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo & Nurmi, Kari, E. (toim.) (2008) Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 19–39.

Puranen, Tuula (2013) Työntekijät kehitysvammaisten ihmisten seksuaalisuutta kohtaamassa. Tampereen Kaupunkilähetyksen Seksuaaliterveyttä kehitysvammaisille -projektin arvioinnin 1. osaraportti. Tampere: Tampereen Kaupunkilähetys ry.

Puranen, Tuula (2015) ”Kyllä huomaa, että jaksan paremmin” Tampereen Kaupunkilähetyksen Seksuaaliterveyttä kehitysvammaisille -projektin arvioinnin 2. osaraportti. Tampere: Tampereen Kaupunkilähetys ry.

Puranen, Tuula (2016b) Ammatillisuutta vahvistamassa – Työntekijöiden kokemuksia koulutuksen vaikutuksista. Tampereen Kaupunkilähetyksen Seksuaaliterveyttä kehitysvammaisille -projektin arvioinnin 3. osaraportti. Tampere: Tampereen Kaupunkilähetys ry.

Rauhala, Lauri (1983) Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Gaudeamus.

Rauhala, Lauri (2005) Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Yliopistopaino.

Reed-Danahay, Debora (1997) Introduction. Teoksessa Reed-Danahay, Deborah (toim.) Auto/Ethnography – Rewriting the Self and the Social. Oxford & New York: Berg.

Roth, Tanja (2016) Avusta ja ohjaa seksissä turvallisesti: Opas henkilökohtaisille avustajille, vammaistyötä tekeville sekä avunkäyttäjille. Helsinki: Kynnys ry.

Singer, T. Benjamin (2006) From the Medical Gaze to Sublime Mutations. The Ethics of (Re)Viewing Non-normative Body Images. Teoksessa Stryker, Susan & Whittle, Stephen (toim.) The Transgender Studies Reader. New York: Routledge, 601–620.

Suoninen, Eero (1999) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino. 17–36.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2003) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Uotinen, Johanna (2010) Kokemuksia autoetnografiasta. Teoksessa Pöysä, J, Järviluoma, H & Vakimo, S (toim.) (2010). Vaeltavat metodit. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. 178–189.

Vaahtera, Elina (2012) Vammaisuuden tutkimuksesta kriittiseen kyvykkyyksien tutkimukseen. Naistutkimus 25:1, 41–45.

van Amsterdam, Noortje (2013) Big fat inequalities, thin privilege. An intersectional perspective on 'body size'. European Journal of Women's Studies 20 (2), 155–169.

von Tetzchner, Stephen & Martinsen, Harald (1999) Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Digitaaliset lähteet:

Alanko, Katarina (2014) Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Olavi Kaljunen (suom.). Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 72. Seta-julkaisuja 23. www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/sateenkaarinuori.pdf. Viitattu 2.7.2019.

Arvio, Maria (2018) Kehitysvamma on elinikäinen. Duodecim 2018;134:450–5. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/304160/duo14199.pdf?sequence=1>. Viitattu 1.1.2020.

Backman, Jussi (2016) Lauri Rauhala (1914–2016). Muistokirjoitukset. Filosofia.fi – Portti filosofiaan. <https://filosofia.fi/node/7195>. Viitattu 10.11.2019.

Ei myytävänä! Kansalaisaloite vammaisten ihmisoikeuksien puolesta. <http://www.eimyytavana.fi/>. Viitattu 17.10.2019.

Finlex (1977/519) Laki kehitysvammaisten erityishuollosta. 23.6.1977. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20kehitysvammaisten%20erityishuollosta>. Viitattu 13.7.2019.

Finlex (1986/609) Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta. 8.8. 1986. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>. Viitattu 10.7.2019.

- Finlex (1999/731) Suomen perustuslaki. 11.6.1999.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perusoikeudet>. Viitattu 10.7.2019.
- Finlex (2002/563) Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. 28.6.2002.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20020563>. Viitattu 25.10.2019.
- Finlex (2009/885) Laki rikoslain 11 luvun 11 §:n ja 47 luvun 3 §:n muuttamisesta. 13.11.2009. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090885>. Viitattu 11.7.2019.
- Finlex (2014/1325) Yhdenvertaisuuslaki. 30.12.2014.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141325?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=yhdenvertaisuuslaki>. Viitattu 10.7.2019.
- Finlex (2016/27) Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista.
https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2. Viitattu 13.7.2019.
- Halttunen-Riikonen, Elina (2015) Audre Lorden ja bell hooksin intersektionaalinen feminismi. Blogi. <https://feministienvuoro.wordpress.com/2015/04/27/audre-lorden-ja-bell-hooksinintersektionaalinen-feminismi/>. Viitattu 2.7.2019.
- Ilmonen, Kamomilla & Korhonen, Elina (2015) Seksuaalioikeudet. Väestötietosarja 28. Väestöliitto.
http://www.vaestoliitto.fi/@Bin/5048510/vaestoliitto_seksuaalioikeudet_web.pdf. Viitattu 15.7.2019.
- Ihmisoikeudet.net (2019a) Ihmisoikeudet Suomessa.
<http://www.ihmisoikeudet.net/ihmisoikeudet-suomessa/>. Viitattu 10.7.2019.
- Ihmisoikeudet.net (2019b) Perusoikeusjärjestelmä.
<http://www.ihmisoikeudet.net/ihmisoikeudet-suomessa/perustuslaki-suomessa/>. Viitattu 10.7.2019.
- Ihmisoikeudet.net (2019c) Yhdenvertaisuuslaki.
<http://www.ihmisoikeudet.net/ihmisoikeudet-suomessa/yhdenvertaisuuslaki/>. Viitattu 10.9.2019.
- Ihmisoikeudet.net (2019d) Tasa-arvolaki. <http://www.ihmisoikeudet.net/ihmisoikeudet-suomessa/tasa-arvolaki/>. Viitattu 11.7.2019.
- Ihmisoikeudet.net (2019e) Ihmisoikeussopimukset.
<http://www.ihmisoikeudet.net/ihmisoikeussopimukset/>. Viitattu 11.7.2019.
- Ihmisoikeudet.net (2019f) Ihmisoikeudet. <http://www.ihmisoikeudet.net/ihmisoikeudet/>. Viitattu 11.7.2019.
- Ihmisoikeudet.net (2019g) Seksuaalioikeudet.
<http://www.ihmisoikeudet.net/ihmisoikeudet/seksuaalioikeudet/>. Viitattu 13.7.2019.

Kartastenpää, Tero (2016) Feministinen puolue edustaa uutta feminismiä, joka joidenkin feministien mielestä pettää naiset. Mistä kaikessa on kyse? Image.
www.image.fi/imagelehti/feministinen-puolue-edustaa-uutta-feminismia-joka-joidenkin-feministien-mielesta-pettaa. Viitattu 1.7.2019.

Kehitysvammaisten tukiliitto ry. (2014) Kohdelkaa meitä ihmisinä!
https://storage.googleapis.com/tukiliitto-production/2017/09/mahti_julkilausuma_print.pdf. Viitattu 6.1.2019.

Kehitysvammaisten tukiliitto ry. (2018) Leija. Asiaa ja viihdettä selkokielellä, selkolehti Leija. <https://www.tukiliitto.fi/tukiliitto-ja-yhdistykset/tukiliiton-lehdet/leija/>. Viitattu 2.7.2019.

Korhonen, Elina, Lipsanen, Laura & Yli-Räisänen, Heli (2009) Seksuaalioikeudet kuuluu kaikille. (toim.) Elina Korhonen ja Laura Lipsanen. Väestötietosarja 18. Väestöliitto.
http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/6cb7a48ce2c97ec4e34dc662a010f577/1563184731/application/pdf/313043/seksuaalioikeudet_kuuluvat_kaikille.pdf. Viitattu 15.7.2019.

Koskela, Nea & Rauma, Nina (2017) "Seksuaalisuus on sitä mitä me olemme": selkokielen opas kehitysvammaisen nuoren seksuaalisuudesta. Opinnäytetyö. Hoitotyön ohjelma, terveydenhoitajakoulutus. Tampereen ammattikorkeakoulu.
https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/122361/Koskela_Nea_Rauma_Nina.pdf?sequence=3&isAllowed=y. Viitattu 15.7.2019.

Lautala, Jaana (2017) Kehitysvammaisen seksuaalisuuden tukeminen. Opinnäytetyö. Sosiaalialan koulutusohjelma. Diakonia-ammattikorkeakoulu.
https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/125268/Jaana_Lautala%20pdf.pdf?sequence=1. Viitattu 15.7.2019.

Lepola, Outi (2018) Kokoajan jännittyneenä. Moniperusteinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana. Selvityksiä ja ohjeita 51/2018. Oikeusministeriö.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161239/OMSO_51_2018_Kokoajan_jännittyneenä_Rainbow_Rights_web.pdf?sequence=4&isAllowed=y. Viitattu 2.7.2019.

Leppäkorpi, Mervi (2014) ”Tehtävään palkataan sopivampi henkilö” Teoksessa Villa Susan (toim.) (2014) Yhdenvertaisuus-julkaisu Osa 2: Valehtelisin jos väittäisin - Syrjintä ja syrjimättömyys Suomessa. Sisäministeriön julkaisut 10/201. 23–31.
<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/78995/Yhdenvertaisuus-julkaisu%20Osa%202%20Valehtelisin%20jos%20väittäisin%20-%20Syrjintä%20ja%20syrjimättömyys%20Suomessa.pdf>. Viitattu 2.7.2019.

Makkonen, Timo (2003) Syrjinnän vastainen käsikirja. International Organization for Migration, Vammala. <https://multikult.files.wordpress.com/2008/05/syrjinnan-vastainen-kasikirja.pdf>. Viitattu 9.7.2019.

Me Itse yhdistyksen -esite (2018) Me Itse ry. Tule mukaan toimintaan!
<https://www.tukiliitto.fi/toiminta/me-itse-ry/materiaaleja/>. Viitattu 13.7.2019.

Nissinen, Jussi, Pesonen, Tommi, P. & Väisänen, Mikko (2016) Sinuiksi tuleminen: turvallinen ulostulo. Seksuaalisen suuntautumisen, seksuaalisuuden, sukupuoli-identiteetin, sukupuolen ilmaisun ja itsemäärätty vapaus. Pirkanmaan Seta ry. Valtakunnallinen tuki- ja neuvontapalvelu Sinuiksi. http://www.pirkanmaanseta.fi/wp-content/uploads/2014/05/Sinuiksi_tuleminen_ulostulo-opas-2017.pdf. Viitattu 6.8.2019.

Oja, Markus, Grönroos, Maarit & Jousimo, Kaisla (2019) Polyamoria sote-alan ammattilaisille. Polyamoria – monisuhteisuusyhdistys. <http://polyamoria.fi/tiedostot/Polyamoria%20sote-alojen%20ammattilaisille-2019.pdf>. Viitattu 19.10.2019.

Opetushallitus (2016) Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf. Viitattu 20.1.2020.

Pohtinen, Johanna (2017) Kinky seksuaalisuus arkisena ja arjesta irrottavana ilmiönä. Seksologinen seura. http://seksologinenseura.fi/wp-content/uploads/2017/04/SA1_02_Pohtinen.pdf. Viitattu 27.10.2019.

Puranen, Tuula (2016a) ”Oikeansuuntaista” raportti Me Itse ry:n ydintoiminnasta. <https://www.tukiliitto.fi/toiminta/me-itse-ry/materiaaleja/>. Viitattu 16.7.2019.

Reimola, Johanna (2019) Kehitysvammaisten seksuaalisuus – Kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Opinnäytetyö. Sairaanhoidajakoulutus. Turun ammattikorkeakoulu. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/178813/kehitysvammaisten%20seksuaalisuus.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. Viitattu 1.1.2020.

Rinne Koti (2017) Selkeästi seksistä (2016–2017) <https://www.rinnekoti.fi/tutkimus-ja-kehitys/kehittaminen/selkeasti-seksista-2016-2017>. Viitattu 28.7.2019.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) Etnografia. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L5_3.html. Viitattu 3.2.2020.

Seta ry. (2016) Sateenkaarisanasto. <http://seta.fi/sateenkaarisanasto/>. Viitattu 17.7.2019.

Sete ke (2016) Seksuaalisuudesta selkokielellä. Tampereen kaupunkilähetys ry. <http://www.sete ke.fi/index.html>. Viitattu 1.8.2019

Sexpo (2019) Pride 2019: Jotta kukaan ei jäisi yksin paneelikeskustelu. <https://www.youtube.com/watch?v=fcknMBOYgKc>. Viitattu 30.10.2019.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2007) Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistäminen: Toimintaohjelma 2007–2010. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:17. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/76132/passthru.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 27.10.2019.

Stork-Brett, Kat, Barlow, Fiona, K. & Hornsey, Matthew (2012) Asd Sex & Gender Study Preliminary Report. School of Psychology. University of Queensland.
https://www.researchgate.net/publication/234125401_ASX_SEX_GENDER_STUDY_PR_ELIMINARY_REPORT?fbclid=IwAR3J0K0zU-48tZ5IF7SYACTVEPQvwIYNQyPCRO-BaaD1fx6BBpVEjXiydXo. Viitattu 30.7.2019.

Suomen YK-liitto (2019a) Ihmisoikeudet. <https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/ihmisoikeudet>. Viitattu 11.7.2019.

Suomen YK-liitto (2019b) Vammaisten oikeudet. <https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/ihmisoikeudet/vammaisten-oikeudet>. Viitattu 11.7.2019.

Taavetti, Riikka (2015) Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä – kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 81. Seta-julkaisuja 24.
https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/hyvinvoiva_sateenkaarinuori.pdf. Viitattu 27.7.2019.

Taavetti, Riikka, Alanko, Katrina & Lotte, Heikkinen (2015) Hyvinvoiva sateenkaarinuori -tutkimushanke. Tulosten tiivistelmä. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 82. Seta-julkaisuja 26.
http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/hyvinvoiva_sateenkaarinuori_tivistelmat.pdf. Viitattu 27.7.2019.

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (2012) Psykiatrian luokituskäsikirja 1/2012. Suomalaisen tautiluokitus ICD-10:n psykiatriaan liittyvät diagnoosit.
www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90815/URN_ISBN_978-952-245-5499.pdf?sequence=1. Viitattu 5.1.2019.

Transtukipiste. Transsukupuolisuus. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. Seta ry. <https://transtukipiste.fi/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus/transsukupuolisuus/>. Viitattu 1.1.2020.

Trasek ry. Sukupuolenkorjaus. <http://trasek.fi/perustietoa/sukupuolenkorjaus/>. Viitattu 5.11.2019.

Valtioneuvosto (2018) Oikeusministeriö ja Rainbow Rights -hanke mukana Helsinki Pride -tapahtumassa. https://valtioneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/1410853/oikeusministerio-ja-rainbow-rights-hanke-mukana-helsinki-pride-tapahtumassa. Viitattu 3.6.2019.

Vammaisfoorumi (2019) Lausunnot. <https://vammaisfoorumi.fi/lausunnot/>. Viitattu 15.10.2019.

Vernerin (2016) Kehitysvammahuolto ennen. <https://verneri.net/yleis/kehitysvammahuolto-ennen>. Viitattu 2.11.2019.

Vernerin (2017) Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta. <http://verneri.net/yleis/kehitysvammalaki>. Viitattu 10.7.2019

Verner (2019) Seksuaalisuus. <https://verneri.net/selko/ihmissuhteet/seksuaalisuus/>. Viitattu 1.8.2019.

Vesala, T. Hannu & Vartio, Elias (2019) Miten vammaisten ihmisten oikeudet toteutuvat Suomessa? Vammaisfoorumin vuonna 2018 toteuttaman kyselyn tulokset taulukkomuodossa. <https://vammaisfoorumi.fi/wp-content/uploads/2019/09/VFKkyselyn-perusraportti2019.pdf>. Viitattu 15.10.2019.

Virta, Veera (2019a) Kysely: sote-alan ammattilaiset kaipaavat koulutusta seksuaalisuuden puheeksi ottamiseen. Sexpo säätiö. <https://sexpo.fi/tiedote/kysely-sote-alan-ammattilaiset-kaipaavat-koulutusta-seksuaalisuuden-puheeksi-ottamiseen/>. Viitattu 28.7.2019.

Virta, Veera (2019b) Erityisen tuen tarpeessa olevien on vaikea saada ammattilaisen apua seksuaalisuuden kysymyksissä. Sexpo säätiö. <https://sexpo.fi/blogi/erityisen-tuen-tarpeessa-olevien-vaikea-saada-ammattilaisen-apua-seksuaalisuuden-kysymyksissa/>. 30.10.2019.

WHO (2014) Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. Toteuttamisohjeet. (suom.) Semantix Finland Oy. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116767/URN_NBN_fife2014092644952.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Alkuperäinen englanninkielinen teos: Standards for Sexuality Education in Europe – Guidance for Implementation. Viitattu 1.1.2020.

WHO (2015) Sexual health, human rights and the law. Human reproduction programme HPR. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/175556/9789241564984_eng.pdf?sequence=20201. Viitattu 15.7.2019.

Älä oletta – Normit nurin! (2013) Seta-julkaisu 22. <https://www.tasavarvo.fi/documents/10181/34936/AlaOlettaNormitNurin.pdf/a5aae854-8783-4277-908b-3a28f30842e8>. Viitattu 24.10.2019.

SATEENKAAREN TUOLLA PUOLEN

Kehitysvammaisten Sateenkaarinuorten kokemuksia ja kertomuksia

Oletko 18–35-vuotias kehitysvammainen Sateenkaarinuori ja haluat kertoa tarinasi?

Haluatko kertoa millaista on elää esimerkiksi lesbona, homona, biseksuaalina, transihmisenä, transvestiittina tai muunsukupuolisena?

Oletko ilmaissut seksuaalisuuttasi tai sukupuoltasi eri lailla, kuin yleensä on totuttu?

Haluatko kertoa kokemuksesi ihmisenä, joka on pohtinut tai pohtii omaa seksuaalisuuttaan tai sukupuoltaan?

Teen pro gradu -tutkielmaa Tampereen yliopistossa kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten kokemuksista Suomessa. Olen kiinnostunut kuulemaan, millaisia kokemuksia Sinulla on Sateenkaarinuorena suomalaisessa yhteiskunnassa ja omassa elämässäsi.

Käsittelen haastattelumateriaalia ehdottoman luottamuksellisesti ja käytän sitä vain tätä tutkimusta varten. Henkilöllisyyttäsi ja oikeaa nimeäsi ei paljasteta tässä tutkimuksessa.

Jos haluat kertoa minulle kokemuksiasi, osallistua haastatteluun tai haluat kysyä lisää, lähetä viesti alla olevaan sähköpostiosoitteeseen 1.9.2018 mennessä. Kiitos!

haluan.osallistua@gmail.com

Ystävällisin terveisin,

Tytti Härkönen

Nuorisotyö ja nuorisotutkimus, Tampereen yliopisto

INFORMAATIO-, TUNNISTETIETO- JA SUOSTUMUSLOMAKE

Haastatteluihin keskustelun tueksi luotu informaatio-, tunnistetieto- ja suostumuslomake, jonka avulla käydään läpi tutkimusta koskevat tiedot yhdessä informantin kanssa. Lomakkeen tuella keskustelussa varmistetaan haastateltavan suostumus haastatteluun ja aineiston arkistointiin sekä informoidaan haastateltava osallistumiseen liittyvistä vaihtoehdoista, aineiston käyttämisestä tutkimustarkoitukseen ja tutkimusraportin julkaisusta. Keskustelussa käydään läpi myös informantin tunnistetiedot, jotka voidaan informantin suostumuksella julkaista tutkimusraportissa. Keskustelun kautta annettu suostumus sekä tunnistetiedot tallennetaan äänitiedostoksi haastattelun yhteyteen.

1. Tutkimuksen tarkoitus
2. Henkilötietojen salassapito (tunnistetiedot erikseen haastatteluaineistosta)
3. Haastatteluprosessista kieltäytyminen
4. Tutkimukseen osallistumisen peruminen
5. Haastatteluaineiston käsittely
6. Haastatteluaineiston käyttö
7. Tutkimusraportin julkaisu
8. Haastatteluaineiston arkistointilupa kyllä/ei
9. Haluaako nettilinkin valmiiseen raporttiin kyllä/ei
10. Ikä
11. Sukupuoli
12. Paikkakunta
13. Ammattinimeke / koulutus
14. Kauanko ollut alalla?
15. Suostumus tutkimukseen osallistumisesta kyllä/ei

HAASTATTELURUNKO

Haastattelun alustukseksi lyhyt kuvaus haastattelun alkuun alkuperäisen tutkimusaiheen epäonnistumisesta

Miksi alkuperäinen tutkimusaihe epäonnistui?

Puhutaanko kehitysvammaisista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä avoimesti? -yhteiskunnassa - työyhteisöissä - omaiset -vertaiset

Millaista se puhe on?

Hyväksytäänkö em. vähemmistön olemassaolo yleisesti ammatti-ihmisten parissa?

Onko ilmapiiri ollut aina samanlainen? Mistä luulet sen johtuvan?

Onko heteronormatiivisuudesta poikkeavan identiteetin ilmaisussa ollut muutoksia?

Hyväksytäänkö heteronormista poikkeava seksuaalisen suuntautumisen ilmaisu?

Osaatko sanoa miksi?

Hyväksytäänkö samaa sukupuolta olevien seurustelu?

Oletko kohdannut sukupuoli ristiriitaa kokevia nuoria?

Hyväksytäänkö heteronormista poikkeava sukupuolen kokemuksen ilmaisu? Miksi?

Ajatuksia sukupuolenkorjausprosessista?

Ovatko kehitysvammaiset yleensä avoimia omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuolen kokemuksestaan? Mistä luulet sen johtuvan?

Tiedetäänkö asumisyksiköissä / lapsuudenkodissa yleensä heteronormista poikkeavasta seksuaalisuudesta tai sukupuolen kokemuksesta?

Tuetaanko kehitysvammaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä heidän elinpiirissään?

Jos ei, niin mistä luulet sen johtuvan?

Onko ammattilaisille tietoa tarjolla tarpeeksi?

Millaista tietoa pitäisi ammattilaisille olla saatavilla?

Millaista tukea he mielestäsi tarvitsisivat?

Onko nuorilla tietoa asiasta riittävästi? Millaista tietoa pitäisi olla saatavilla?

Eroaako mielestäsi kehitysvammainen sateenkaarihenkilö vammattomasta? Kuinka?

Rajoittaako sateenkaarevuus mielestäsi kehitysvammaisen henkilön elämää tai valintoja?

Nouseeko seksuaalinen suuntautuminen tai sukupuolen kokemus esille yhteiskunnan eri toiminnoissa esim. terveydenhuolto? Mikä on yleinen reaktio?

Onko seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluville kehitysvammaisille nuorille tarpeeksi palveluita?

Millaisia palveluita pitäisi mielestäsi löytyä enemmän?

Ilmeneekö moniperusteista syrjintää?

Mitä kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kanssa toimivien pitäisi tietää?

Onko jotain erityistä mitä haluat sanoa aiheesta?

Tästä tutkimuksesta?

← Tytti Härkönen
54 twiittiä

Twiitit Twiitit ja vastaukset Media Tykkäy

Tytti Härkönen ... · 01. syyskuuta 18 ▾
Oletko kehitysvammaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen parissa työskentelevä ihmistyön ammattilainen? Haluatko osallistua anonymisti pro gradu - tutkimukseeni kehitysvammaisten sateenkaarinuorten asemasta Suomessa?

Harkonen.Tytti.X@student.uta.fi
[#hlbtq](#) [#kehitysvamma](#)

KUTSU
HAASTATTELUUN
SATEENKAAREN TUOLLA PUOLEN

1 7 8

Tytti Härkönen ... · 25. syyskuuta 18 ▾
Hep! Vielä on tilaa tutkimuksessani! Ammattilainen, ota ihmeessä yhteyttä!